

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**HZ. MEVLÂNÂ, AHİ EVRAN ve ŞEYH
SADREDDİN-İ KONEVİ’NİN
KONYA HALKININ EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd.Doç.Dr. Zeki ATÇEKEN

Hazırlayan

Hatice KONUKSEVEN

034214031009

KONYA, 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.XIII.YY'DA TASAVVUF KAVRAMI	4
1.2. TASAVVUF KAVRAMI.....	4
1.3. TASAVVUF MENŞELERİ.....	6
1.3.1. İran Menşei.....	6
1.3.2. Hint Menşei	7
1.3.3 Yeni Eflatuncu Menşei.....	7
1.4. TASAVVUFUN ANA KONULARI	8
1.4.1. TEVHİD	8
1.4.2. VAHDET-İ VÜCUD.....	8
1.4.3. İNSAN.....	8
1.4.4. AHİRET HAYATI.....	8
1.4.5 KERAMET.....	9
1.4.6 ZAHİRİ VE BATINI İLİM	9
1.4.7 İBADET	9
1.5. TASAVVUFUN TEKKE VE ZAVİYELERLE OLAN İLGİSİ.....	9
1.6 XIII.YY'DA TASAVVUFUN MERKEZİ TEKKE VE ZAVİYELERE GENEL BAKIŞ	11
1.6.1 TEKKE VE ZAVİYELERİN İLK KURULUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ	11
1.6.2 TEKKE VE ZAVİYELERİN GÖREVLERİ.....	12
1.7. XIII.YY DA KONYA'DA İSLAM SUFİZMİNİN BOYUTLARI.....	14
1.7.1. ANADOLU SELÇUKLULARINDA ZAVİYELER.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. XIII. YY'DA KONYA HALKININ EĞİTİMİNDE ROL OYNAYAN ŞAHSİYETLERDEN HZ. MEVLÂNÂ'NIN ÖĞRETİSİ	17
2.1.1.MEVLÂNÂ'NIN HAYATI.....	17
2.1.1.1. MEVLÂNÂ HAKKINDA	17
2.1.1.2. BELH'TEN GÖÇ.....	18
2.1.1.3. EVLİLİĞİ	18
2.1.1.4. KONYA'YA YERLEŞMESİ.....	18
2.1.1.5. MEVLÂNÂ CELALEDDİN'LE TEBRİZLİ ŞEMS'İN BULUŞMASI.....	19
2.1.1.6. MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN'İN DİĞER DOSTLARI.....	20
2.1.1.7. ÖLÜMÜ	20
2.1.1.8. TÜRBE Sİ.....	20
2.1.1.9. MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİ.....	20
2.1.1.9.1 MESNEVİ	21
2.1.1.9.2. DİVAN-I KEBİR.....	22
2.1.1.9.3. FİHİ MA-FİH.....	22
2.1.1.9.4. MECÂLİS-İ SEBA	22
2.1.1.9.5. MEKTUBAT	22
2.1.1.10. KAYNAKLAR ÜSTÜNE.....	22
2.1.2 MEVLEVİLİK	23
2.1.2.1 MEVLEVİ TARİKATI (MEVLEVİYYE) ve SULTAN VELED.....	23
2.1.2.2. MEVLEVİ TEKKELERİ ve MEVLEVİ TARİKATININ ETKİSİ	26
2.1.2.3. TEŞKİLAT ve YÖNETİM.....	27
2.1.2.4. MEVLEVİLİKTE BAZI YAPILANMALAR.....	28
2.1.3. MEVLEVİ EĞİTİM SİSTEMİ VE KONYA HALKI ÜZERİNDE HZ. MEVLÂNÂ'NIN EĞİTİMCİ ROLÜ	
2.1.3.1 MEVLEVİ EĞİTİM SİSTEMİ VE MEVLEVİLİKTE BAZI ESASLAR.....	29
2.1.3.1.1. MEVLEVİ EĞİTİM SİSTEMİ	29
2.1.3.1.2. MEVLEVİLİKTE BAZI ESASLAR VE EĞİTİME ETKİSİ	34

2.1.3.2. BİR EĞİTİMCİ OLARAK MEVLÂNÂ	37
2.1.3.2.1. MEVLÂNÂ'NIN EĞİTMENLİĞİNDEKİ TEMEL ÖZELLİKLER	38
2.1.3.2.2. ONUN İNSANA BAKIŞI	44
2.1.3.2.3. ONUN HALKA BAKIŞI	45
2.1.3.2.4. HZ. MEVLÂNÂ'NIN AHLÂKİ VE SOSYAL YÖNÜ	46
2.1.3.2.5. MEVLÂNÂ'NIN TÜRK MUSİKİSİ ÜZERİNDEKİ TESİRLERİ	47
2.1.3.2.6. MEVLÂNÂ'YI ÇAĞINDA FARKLI KILAN DÜŞÜNCELERİ	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. XIII. YY'DA KONYA HALKININ EĞİTİMİNDE ROL

OYNAYAN ŞAHSİYETLERDEN AHİ EVRAN'IN ÖĞRETİSİ	49
3.1.1. AHİ TEŞKİLATI'NIN KURUCUSU AHİ EVRAN	49
3.1.2. AHİ EVRAN'IN ESERLERİ	51
3.1.3. AHİLİĞİN TANIMI	52
3.1.4. ANADOLU'DA AHİ TEŞKİLATI'NIN KAYNAĞI ve FÜTÜVVETÇİLİK İLE İLGİSİ	53
3.1.5. AHİ BİRLİKLERİ'NİN KURULUŞUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER	57
3.1.6. AHİLİĞİN ORTADAN KALKMASI	59
3.1.7. AHİ TEŞKİLATI'NIN ÖZELLİKLERİ ve EĞİTİME KATKILARI	60
3.1.7.1. ASKERİ ÖZELLİKLERİ ve EĞİTİME KATKISI	62
3.1.7.2. SİYASÎ ÖZELLİKLERİ ve EĞİTİME KATKISI	63
3.1.7.3. EKONOMİK ÖZELLİKLERİ ve EĞİTİME KATKISI	63
3.1.7.4. DİNİ ÖZELLİĞİ ve EĞİTİME KATKISI	64
3.1.7.5. SOSYAL FAALİYETLERİ ve EĞİTİME KATKILARI	64
3.1.7.6. GENEL OLARAK EĞİTİM FAALİYETLERİ	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1 XIII. YY'DA KONYA HALKININ EĞİTİMİNDE ROL OYNAYAN ŞAHSİYETLERDEN SADREDDİN-İ KONEVİ'NİN ÖĞRETİSİ.....	66
4.1.1 ŞEYH SADREDDİN-İ KONEVİ HAKKINDA.....	66
4.1.2. ŞEYH SADREDDİN-İ KONEVİ'NİN ESERLERİ.....	70
4.1.3 EKBERİYE TARİKATININ KURULMASI.....	72

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1 SONUÇ.....	75
EKLER	88
RESİMLER	91
BİBLİYOGRAFYA	105

ÖNSÖZ

Geçmişten günümüze kadar Konya Türk Tarihinde dini,fikri ve kültürel hareketlerin her daim canlı kaldığı bir merkez olmayı korumuştur.

İnsanlık tarihinin en eski yerleşim birimlerinden biri olan ve pek çok medeniyetin izlerini taşıyan Anadolu Selçuklu Devleti ve Karamanoğulları'na başkentlik yapan Konya'da, kültür ortamında yetişen büyük mutasavvıf ve düşünürler tüm insanlığı sadece eğitmekle kalmamış; dostluk,kardeşlik ve barış düşüncelerini de aşlamıştır.

XI. ve XIII yy'lar arası tasavvuf tarihinin en dikkate değer safhalarını teşkil etmektedir.Çünkü bu yüzyıllar arası, İslam dünyasının büyük fikir hareketlerinden birini meydana getiren tarikat düşüncesinin en etkili dönemini yansıtmaktadır.Özellikle Hz.Mevlânâ, Ahi Evren ve Şeyh Sadreddin-i Konevi'nin tarikatlara bağlı, fikir, adap ve erkanları büyük yayılma alanı bulmuştur.

Medeniyetimizin temel taşlarından biri olarak kabul edebileceğimiz tasavvufun, XIII yy'da Anadolu'da sosyal hayattaki müesseseleri olan tekke ve zaviyelerle de ilgili olan bu çalışmamızda, hayatın her saha ve dalında tasavvufun tesirine işaret edilmiş, Hz. Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Bir yazar, “Hz Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi'nin ölümünden sonra Anadolu halkının yüzü bir daha gülmedi” demektedir. Hakikaten Moğollar Anadolu'da yakıcı, yıkıcı ve yağma harpleri sırasında Anadolu halkının morallerinin düzelmesinde ve huzur aramalarında en yakın yardımcıları ve sığınakları, olan bu üç büyük şahsiyet hakkında bir araştırma yapmak arzusuyla çalışmamızı başlattık.

Beni bu çalışmama yönlendiren, gerektiğinde maddi ve manevi yardımı esirgemeyen beni daima sabırla kabul eden danışmanım, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN'e, tezimi hazırlarken bilgileri ile her konuda yardımlarını sunan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN'a ve bana başarılı olmam gerektiğini aşılıp, desteğini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Güngör KARAUĞUZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Hatice KONUKSEVEN

KISALTMALAR

ANADOL, a.g.e.	:ANADOL Cemal, Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Halk Kültür Araştırmaları Yayınları, Ankara, 1991.
A.g.e	:Adı geçen eser
A.g.m	:Adı geçen makale
bkz	:Bakınız
BAYRAM, Ahi Evran	:BAYRAM Mikail, Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya, 1991.
BENNECİ, a.g.e.	:BENNECİ Zühtü, Tasavvuf İ.Ü.E.F.Y., İstanbul, 1946.
CAN, Mevlânâ'nın Hayatı	:CAN Şefik, Mevlânâ-Hayatı-Şahsiyeti, Fikirleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.
GÖLPINARLI, Mevlevi Adabı	:GÖLPINARLI Abdülbaki, Mevlevi Adap ve Erkânı, Yeni Matbaa, İstanbul, 1963.
GÜNDÜZ, a.g.e.	:GÜNDÜZ İrfan, " <u>Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri</u> ", Osmanlı, IV, Ankara, 1999.
HİDAYETOĞLU, a.g.e.	:Hz. Mevlânâ Muhammed Celaledin Rumi, Hayatı ve Şahsiyeti, 723. Vuslat Yıldönümü, Konya, 1992.
İ.Ü.E.F.Y	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
KÜÇÜKDAĞ, Tekkeler	:KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, Osmanlı Dönemi Konya Tekke ve Zaviyeleri, Konya, 1999.

- Mevlânâ Kongresi : 3. Uluslar arası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2004.
- OCAK, Zaviye : OCAK, A.Y.,” Zaviye”, İslam Ansiklopedisi, XIII. (Basılış tarihi yok)
- TANRIKORUR, Mevlevihaneler :“Türk Kültür ve Mimari Tarihinde Mevlevihanelerin Yeri ve Önemi”, S.Ü., Milli Mevlânâ Kongresi (12-14 Aralık 1988), Konya, 1989.
- Yay. :Yayınevi
- Yeni Rehber Ansiklopedisi :Yeni Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1994.

GİRİŞ

İslam kültür ve medeniyet tarihinin ayrılmaz parçalarından biri olan tasavvuf bir düşünme, yaşama ve dünyayı algılama tarzıdır. Hz.Peygamber'le başlayan ve genel olarak İslami disiplinlerinden biri kabul edilen bu ilmin kendine mahsus bir seyir çizgisi vardır. Hz.Peygamber devrinde birçok dini, ilmi, siyasî, askeri faaliyetin merkezi Mescid-i Nebevi olduğu gibi İslami ilimler de bağımsız bir hüviyetten çok bütünlük arz ediyordu. Daha sonraki yüzyıllarda bu ilimler yavaş yavaş bağımsızlığını kazanmış kendilerine mahsus meseleler ve tartışmalarla birlikte müstakil binalara da sahip olmuşlardı.

Tasavvufi hayat ve düşüncenin tekke ve zaviye adıyla ekolleşmesi ve sistemleşmesi ise daha sonraki asırlarda olmuştur. Tasavvuf dünya görüşünün Osmanlı birliği ve sahası içinde daha sonra ortaya çıkardığı ve “yol, tarikat” adı verilen bütün kutsal-mistik kuruluşların temelinde “Ahi Örgütü”nün izlerini de unutmamak gerekir.¹

Tarihi kaynaklar, Türkler'in Müslüman olması ve Anadolu'nun İslamlaşmasında derviş ve tarikat faaliyetlerini birinci sırada kaydederler.² XIII.yy'la birlikte tarih sahnesine çıkan tarikatlar daha önceki asırlarda yaşayan mutasavvıfların yazdığı eserler doğrultusunda amaçlarını belirlemiş ve geliştirmişlerdir. Bu amaçların belirlenmesinde tarikat piri kabul edilen isimlerin eserlerinin yanında sohbetleri de belirleyici olmuştur. Mesela; Mevlânâ'nın eserleri Mevleviyye tarikatının oluşumuna tesir ettiği gibi³ Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Konya'da klasik tasavvufun tamamen yerleşmesinde de en büyük amil Sadreddin-i Konevi'dir.⁴

Sufiler ve dergahlar aracılığıyla yaygınlaşan tasavvufi kültür tabii olarak toplumun çok farklı kesimlerine mensup olan insanları tesiri altına aldı. Tarikatlerin tesir alanı genişledikçe vakıflar yoluyla gelen mali destek de büyüdü.⁵ Bir anlamda

¹ UZEL, Nezih, **Mevlânâ ve İnsan**, Göl Yayınları, (basılış yeri yok), 1975, s.49

² KÖPRÜLÜ, Fuat, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, (yayınevi yok),Ankara, 1959, s.83-102.

³ YESEVİ, Ahmet, **Divan-ı Hikmet**, Neşreden: Kemal Erarslan, (yayınevi yok), Ankara, 1974.

⁴ ÜLKEN, H. Ziya, **Tasavvuf**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1995, s.133.

⁵ ÜLKEN, a.g.e., s.134

tekkeler toplumda yaşayan insanların sadece mânevi ihtiyaçlarını değil, maddi ihtiyaçlarını bile imkânları ölçüsünde gidermeye çalıştı. Tarikat kültürüyle çok yakından ilişkili olan bir alanda güzel sanatlar, şiir ve musiki başta olmak üzere güzel sanatları teşvik eden , besteleyen, geliştiren yer dergahtır. Edebiyat tarihimiz kadar musiki tarihimiz de dergahlarla ilgilidir.Mevleviler bu konuda en ön safta yer almaktadır.⁶

Açıkça tasavvuf kültürü, müesseselere tesir ederek toplumun zihniyetine yön vermiştir.

Kısaca XIII.yüzyıla gelindiği zaman Konya,özellikle İslam felsefesi,İslam sufizmi yönüyle bir cazibe alanı olmuştur.Konya'da İslam sufizminin mimarı olarak Hz. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'i,Hz. Mevlânâ'yı,Sadreddin-i Konevi'yi sayarken ismi bilinmeyen birçok erenlerde gerek halk nezdinde gerekse yönetici kadrolarda çığırar açıyorlardı.⁷

Bu şahsiyetler, Türk ilim, fikir, kültür ve sanat tarihinde başlı başına bir ekol olup, Türk sosyal hayatına olumlu katkılarda bulunarak, tarikat inancını dinamik ve faydalı bir yaşama tarzı ile bütünleştirmiştir.

Çalışmamızda zaman zaman birinci elden eserlere değinilse de genelde ikinci el eserlerden istifade edilmiştir.

Tez sekiz bölüme ayrılmıştır:

Birinci bölümde, XIII.yy'da tasavvuf kavramından, tasavvufun menşelerinden; tevhid, Vahdet-i Vücut, insan, ahiret hayatı, keramet, zahiri ve batını ilim gibi ana konularından bir sonraki bölüme giriş teşkil etmek için tasavvufun tekke ve zaviyelerle olan ilgisinden,

İkinci bölümde, tasavvufun merkezi tekke ve zaviyelerin ilk kuruluşu, tarihi gelişimi, görevleri ve bu yapıların kapatılmasından,

Üçüncü bölümde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Başkenti Konya'da İslâm sufizmin ortaya çıkması ve sufizminin boyutlarından,

⁶ TANRIKORUR, Ş. Barihüda, **Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri**, 1,Doktora Tezi, Konya, 2000, s.10.

⁷ 3. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2004, s.211

Dördüncü, beşinci ve altıncı bölümlerde, XIII. yy'da Konya halkının eğitiminde rol oynayan şahsiyetlerden Hz Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin Konevi'nin kısaca hayatlarından, eserlerinden, öğretileri ve eğitimdeki rollerinden,

Yedinci bölümde, Hz. Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi'nin Münasebetleri ve Eğiticilikleri hakkında genel bir değerlendirmeden bahsedilmiştir.

Sekizinci ve son bölümde ise ulaştığımız sonuç kısaca ifadelendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.XIII.YY'DA TASAVVUF KAVRAMI

1.2. TASAVVUF KAVRAMI

Tasavvuf kelimesinin kökü ile ilgili net bilgiler olmadığı gibi tarihi ile ilgili de bir birlik yoktur.Çünkü tasavvuf ruh hayatıdır.Buda şahıslara göre değişkenlik arz eder.Bu nedenle tasavvufu tarif edenler, kendi ruhi yaşayışlarını tarifini yapmışlardır.Mesela; **Ma'ruf al-Kerhi** (200/815): "Tasavvuf, hakikatleri almak, insanların ellerinde bulunan şeylerden ümit kesip yüz çevirmektir" şeklinde tarif ederken, **Ebu Süleyman ad-Darani** (235-849);"Tasavvuf odur ki, kul üzerinden gecen fiileri Hak'dan başka bir şey bilmez.Daima hak, ile beraberdir. **Seri**(251/865):"Tasavvuf güzel ahlaktır. **Cüneyd** (298/910):"Tasavvuf, Hakkın seni senden öldürmesi ve seni kendisi ile diriltmesidir."**Ebu said Abul Hayr**(440/1048):" Tasavvuf, kafanda ne varsa bırakman, olanı verme ve başına gelenden sızlanmamandır."**Ebu hafs an-Ney Saburı** (270/883):"Tasavvuf tamamen edeptir.Her vaktin bir edebi ve her makamın bir edebi vardır. Kim vakitlerin edebine uyarsa büyük insanların mertebesine yükselir.Edebe uymayan insan yaklaşmak istediği yerden uzak kalır, kabul umduğu yerden kovulmuş olur."**Ebu'l-Hüseyn an-nuri** (295/907):"Tasavvuf nefsin bütün isteklerini ve zevklerini terk etmektir."**Sumnun** (297/909):"Senin eşyaya malik olman, bir şeyin sana malik olmamasıdır."⁸

Bütün bu ayrılıklara rağmen mutasavvıflar arasında müşterek bazı tabirler vardır.⁹ Bütün zikredilenler ilk mutasavvıfların tarifleridir.Sonradan vahdet-i vücud nazariyesine uygun tariflerde yapılmıştır. Vahdet-i Vücutcu açıdan tasavvufun tarifi ise:"Tasavvuf, Allah'ı zati, isimleri ve sıfatları ile, bütün bu sıfatlar ve isimlerinin görünüşleri ile bilmek, ilmin gerçeklerini, gerçeklerin tek hakikate nasıl döneceğini bilmektir."¹⁰

⁸ ATEŞ, Süleyman, **İslam Tasavvufu**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992, s.10.

⁹ ÜLKEN, **a.g.e.**, s.88.

¹⁰ ATEŞ, **a.g.e.**, s.11.

Bana göre; bütün bu anlatılanlardan yola çıkıldığında tasavvufun tanımını şu şekilde belirtmek mümkündür: Tasavvuf özelde kişilerin ruhlarında derin izler bırakırken; genelde ise toplumu ahlaklı kılan temel etkenlerdendir. Bir yaşama, dünyayı algılama biçimidir. Bu yönüyle tasavvuf, kişilerin dışında, devletleri dahi etki alanı altına almıştır.

İlmin sınıflandırılması, ilim tarihinde pek önemli bir meseledir.¹¹ İşte tasavvuf İslam alimleri tarafından ilimlerin kısımları arasında sayılmaktadır. Ancak tasavvuf bir zahir ilmi değil, hal ilmidir. Bundan dolayı tasavvuf, kendi mensupları içinde bir hikmet ilmi sayılır.

Tasavvuf'un yukarıda belirtildiği şekilde tanımları verilip, felsefi ekol halini aldıktan sonra teşkilat halini aldı. Bu suretle tarikatlar meydana geldi. Her biri birer tarikat kurmuş olan büyük mistiklerin hayatları, an'aneleri ve nesepleri tespit edildi. Böylece menakıp kitapları, silsilenameler ve tarikat eserleri vucuda geldi.¹²

İslam alemindeki tasavvuf cereyanı daima gittikçe artıp, İslam memleketlerin işgal etmiş ve süratle yayılmıştı. Gazali'den sonra ehl-i sünnet akideleri ile de pek iyi te'lif edilmiş. Bu cereyan XII. ve XIII. asırda İran, Orta Asya, Suriye, Mısır, Anadolu'da, hulusa bütün İslam sahalarında bir çok tekkeler vucuda getiriliyordu.¹³

Türklerin tasavvuf ile tanışmaları ise İslamiyetle tanışmaları ile aynı olmuştur. Türklerin tarih sahnesine çıkış ve dağılıp yeri olan Asya da ilk tasavvuf merkezi Horasan'dır. Zaten Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Horasan erenleri adı verilen tasavvufî eğitim almış gönül adamlarının çok büyük etkisi vardır. Buhara, Merv, Semerkant gibi merkezler hem bu tasavvuf ekolünün büyüyen ve geliştiği hem de fetih ruhunun sahip alperenlerinin yetiştiği yerler olmuştur.

XII. ve XIII. yy' da tekkelerde yaşayan mutasavvıflar, vahdet telakkisini en geniş surette kucaklamıştır. Bağdat'taki Abbas halifelerinin manevi ve maddi nüfuzu za'fa uğrayarak hakimiyet muhtelif sahalarda bir çok yerli emirler eline geçince, onların bazı sebeplerle tekkelere mutasavvıflara iltifat ve teveccüh göstermelerinden

¹¹ AYNİ, M. Ali, **Tasavvuf Tarihi**, Bayrak Matbaa, İstanbul, 2000.

¹² ÜLKEN, a.g.e., s.88.

¹³ YAYKUR, A., **Tasavvuf Tarihi**, (yayınevi yok), Ankara 1976, s.231

başka, kuvvetli bir siyasi merkeziyetin yokluğu ve memleketteki anarşi, ruhlarda tasavvuf ihtiyacını doğuruyordu.Sonraları; Haçlı harpleri, Moğol istilası gibi olayların görülmesi tekke ve şeyhlerin nüfuzunu artırmıştır, çünkü onlarla muztarip insanlara en çok muhtaç oldukları anda, ruhi ve manevi asayiş ve sukunun temini üzerinde duruyordu.

Zaman içinde maddi ve manevi bir çok amillerin etkisiyle sufilik her tarafa yayılıyor, tekkeler ve tarikatlar devlet tarafından resmen tanınıyor ve hatta cismani sultanların üstünde bile mutasavvıfların manevi bir hakimiyeti vardı.

1.3. TASAVVUF MENŞELERİ

Tasavvufun birinci menşei olarak Kur'an görülüyor.Fakat İslam ilimleri ile uğraşan Garb alimlerinin büyük bir kısmı tasavvufa muhtelif menşe'ler göstermektedir. Mesela bunlardan İran men'sei ,Hind men'sei, yeni Eflatuncu men'sei Babil menşe'i hakkındaki fikirler uzun zamandan beri şark'la uğraşanları işgal etti.Bu muhtelif menşelerin İslam tasavvufu üzerinde iddia edildiği kadar büyük tesiri olmadığı asıl Kur'an menşe'inin ötekilerden kuvvetli olduğu söylenmiştir.¹⁴

Bu eski tesirler şu şekilde gözden geçirebiliriz:

1.3.1. İran Menşei:Bütün bu saydığımız tesirler içerisinde en çok bahsedilen tesir İran tesiridir. Bu anlayışı savunanlara göre tasavvuf; Araplar arasında doğamamıştır. İran İslamiyeti kabul ettikten sonra tasavvufun İranlılar arasında doğmuş olabileceği öne sürülmüştür. Zaman içerisinde aynı fikri, İslam felsefesi ile meşgul olanlardan Almanya'da Harten Delitsch, İran'da Brawn,Fransa'da Edgord Blacget, Ernet Renan da devam ettirmiştir. ¹⁵ Bence belirtilen hataya pek çok araştırmacı görüldüğü gibi iştirak etmektedir. Çünkü İran mezhebi sayılan Şiilik ve aynı zamanda tasavvuf İran'a Araplar tarafından sokulmuştur. Tasavvuf menşei de İran da bir fikir hareketi olarak görülmüştür ve hatta önemli bir mutasavvuf olan Mevlânâ hayranlığı İran'da oldukça büyük boyuttadır.

¹⁴ ÜLKEN, a.g.e., s.88-90.

¹⁵ ÜLKEN, a.g.e., s.89.

1.3.2. Hint Menşei:Bu fikri ise daha çok Türk alimleri savunmaktadır. Hind'in felsefesi doktrinlerinin islamiyete tesirinden bahsedilenlerden birisi olan Harzemli Ebu Reyhan-ı el-Biruni'dir.

Patancalı adı verilen budizm'in felsefi ekolünün İslam mistiklerini etkilediği söyleniyor.¹⁶ Fakat bütün bunların İslam felsefesine tesiri zaman bakımından imkansızdır. Tam tersine İslam tasavvufunun Hint üzerindeki tesiri kolaylıkla tespit edilmektedir.

İslam Hind'e savaş yolu ile değil mutasavvıflarla, tarikatler ile girmiştir.Bunlardan en önemlileri Türk tarikatleri olan Kübreviye, Settariye, Nakşibendiye, Rüşeniye, Nurbahşiye'dir. Bütün bu tarikatlar Hind'in şekilsiz mistisizmini "Patancalı" doktrini denilen sistematik felsefi mistisizm haline getirmiştir.¹⁷

1.3.3 Yeni Eflatuncu Menşei:Eflatuncu tesirinin de doğrudan değil de Mısır'da ve Suriye'de inkişaf eden cereyan, Suriye de neo-platanisme ve Irak'ta Harran mektebi ve Sabilik vasıtas ile eski maniheizm süzgecinden geçtikten sonra geldiği biliniyor.Bu nedenle tasavvuf üzerinde doğrudan doğruya Yeni Eflatunculuk rolü yoktur.Yeni Eflatunculuk:Suriye Hıristiyanlığı ve Babil itikatlarının arta kalanları idi.¹⁸

İbrani-Hristiyan muhiti ile İslamiyet arasındaki münasebetin ötekilerden daha derin olduğu anlaşılmalı beraber, bunu tarihi mübalağandırmamak ve İslam tasavvufun ötekilerden ayrı Hristiyan demini bilmeden eserlerini ürettiklerini unutmamak lazımdır

¹⁶ BENNECİ, Zühtü, **Tasavvuf**, İ.Ü.E.F.Yayımları, İstanbul, 1946, s.106.

¹⁷ ÜLKEN, **a.g.e.**,s .90.

¹⁸ BENNECİ, **a.g.e.**, s.91.; ÜLKEN, **a.g.e.**,s. 107.

1.4. TASAVVUFUN ANA KONULARI

1.4.1. TEVHİD: Sufiler,¹⁹ tevhidi bir tarife sığdıramamışlar, tevhidin üç anlam taşıdığını söylemişlerdir:

a) Allah'ın, birliğini ve bir olduğunu söylemesidir.

b) Allah'ın, insanda kendi birliğini söyleme gücünü yaratmasıdır.

c) İnsanın, Allah'ın bir olduğunu ve birliği hakkındaki hükmü bilmesidir.²⁰

Tevhidin ilk tasavvufi tanımını yapan **Cüneyd(298-910)**'dir. Ona göre tevhid kadimi sonradan yaratılışından ayırmaktır. Sufilerin tevhid anlayışı ise fena fillah²¹ görüşlerine dayanmaktadır.

1.4.2. VAHDET-İ VÜCUD: Tasavvuf ve irade bakımından olduğu gibi varlık bakımından da birliğin kabul edilmesidir. Bu mistisizmin son ve en mükemmel derecesidir. Vahdet-i vücud varlık birliği fikridir.

Bu fikri sistemleştiren mutasavvıf, **Muhy'd-din İbnu'l -Arabi'**dir. Ona göre varlık, bir tek hakikatten ibarettir. Çeşitlenme ve çoğalma, dış duyuların meydana getirdiği zahiri şeydir. Allah mutlak varlıktır. Onun varlığının sebebi yoktur. O kendi zati ile vardır. Zatinin hakikatini bilmek mümkün değildir.²²

1.4.3. İNSAN: Tasavvufun asıl konusu insandır. Mutasavvıfların başlıca gayesi insan problemin mahiyetini çözmek, insanın yaratılışını, tekamülünü, ilgisinin mahiyetini ve akıbetini idrake çalışmaktır. Onlara göre insan, dünyalara bedel muammadır.²³

1.4.4. AHİRET HAYATI: Mutasavvıflara göre cennet Allah'ın rahmeti, cehennem de gazabıdır. Rahmet varlığın aynıdır. Varlık nurdur. Yokluk ise zulmettir

¹⁹ Sof, Arapça koyun yünü demektir. Eski zamanlarda dünyadan el çekmiş, bir köşede yalnız yaşamayı seçmiş zahidler yalnız yünden yapılmış elbise giyerlerdi. Bu suretle sufi adını aldılar. Sufiler Peygamberlerle arkadaşlık yapmış olan Bilal Habeşi, Zünnun Mısri gibi kimseleri kendilerine üstad diye tanıyordu.

²⁰ ATEŞ, a.g.e., s.493.

²¹ Yok olma

²² ATEŞ, a.g.e., s.497

²³ Mahir İz, **Tasavvuf**, Rahle Yayınları, İstanbul, 1969, s.218.

Sadrettin Konevi, fatiha tefsirinde cennet nimetlerini ve bunlardan yararlanmayı sınıflara ayırır.Ona göre mutlular cennette suretiyle değil ruhları ile gıdalanırlar.Bunun aksine abidler ve zahidler, Allahı bilmediklerinden ruhları ruhani nimetler den pek az zevk alır.Onlar amelin ötesine geçmemişler, ameli gaye bilip orda kalmışlardır. Bir de üçüncü grup vardır ki ilimler cemedeler.İşte bunlar hem ilmin hem de amelin tam zevkini tadarlar: Bunlar hem ruhani hem de suri nimetlerden yararlanırlar.²⁴

Kısaca mutasavvıflar cennet ve cehennemin yalnız ruhani değil hem de cismani olduğuna kanidirler.

1.4.5 KERAMET:Bazı Salih kişilerin elinde meydana gelen olağan üstü şeye keramet denir.Bu olay peygamberlerde meydana gelirse mucize, ümmetinden birinde zuhur ederse keramet adını alır.

1.4.6 ZAHİRİ VE BATINI İLİM: Sufilere göre zahir ilim şeriat ilmi,batıl ilim hakikat ilmidir biri çalışma ile elde edilir,öteki Allah'ın hidayetine ve lutfuna bağlıdır.

1.4.7 İBADET: Şeriate göre yapılan amellerdir. Mutasavvıflar ibadeti,cennet arzusu ve cehennem korkusu için değil hakikate ermek için yapmak gerektiğine inanırlar.İbadet yaptıklarını hatıra getirmeyi bile günah sayarlar, yapılan amelleri kendi bendi güçleri dahi duymamalıdır.

1.5. TASAVVUFUN TEKKE VE ZAVİYELERLE OLAN İLGİSİ

Tekkeler , dini tasavvufi bilgilerin verildiği halk eğitim merkezleri konumunda olduğundan eski Türk eğitimi için önemli bir kurum idi. Anadolu Selçukluları'ndan Osmanlı'nın son dönemlerine kadar eğitim kurumu olma özelliklerini korumuşlar, Türk kültürünün oluşmasında etkin rol oynamışlardır. XIII. yy'da çeşitli tasavvuf erbabının ortaya koydukları eserler Anadolu'da aydınlanma dönemi başlatmıştır. ²⁵

Sufiler ve dergahlar aracılığıyla yaygınlaşan tasavvufi kültür tabii olarak toplumun çok farklı kesimlerine mensup olan insanları etkisi altına

²⁴ ATEŞ, a.g.e., s.542.

²⁵ KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, **Osmanlı Dönemi Konya Tekke ve Zaviyeleri**, Konya, 1999, s.3

almıştır.Tasavvufun etki alanı genişledikçe vakıflar yoluyla gelen mali destekde büyümüştür.Bir anlamda tekkeler ve zaviyeler toplumda yaşayan insanların sadece manevi ihtiyaçları değil maddi ihtiyaçlarını da imkanları dahilinde gidermeye çalışmıştır.

Tasavvufi hayatın başında bulunanlar genelde medrese tahsilini bitiren insanlardır.Bu nedenle tekke ile medrese arasında orta bir yol bulunmuştur.

Bazı araştırmalara göre tekke ve zaviyeler tasavvufi hayatla ilgili kurumlardır.Tasavvufi düşünce sisteminin kurumları ifadesiyle tekkeler ve tarikatlar kastedilmektedir.Tarikatlar ve bunların mensupları tarafından açılan tekkeler, tasavvuf ekol ve mektepleri olarak düşünülmelidir.

Kimi araştırmacılar ise tekke ve zaviyelerin dini ve tasavvufi kurumlar olmadığı, bunların dışında birer halk eğitim merkezi gibi faaliyetlerinin de bulunduğunu ortaya koymaktadır.²⁶

Zaviye kelimesi XI. yy dan itibaren dini tasavvufi kurumlara verilen isim olarak hânkah, sauma'a, tekke, ribat, asitâne ve dergah gibi değişik şekillerde anılmaya başlandı.Zaviyeler, tasavvufi kurumlar olduğu için, tasavvuf düşüncesinin kuvvetlenmesine bağlı olarak ortaya çıktı.²⁷

Tasavvuf düşüncesinin olduğu gibi, tarikatların ve dolayısı ile onların hayat bulduğu tekke ve zaviyelerin de kökenleri Yahudi, Hıristiyan ve Budist kültür ve gelenekleri olup, tasavvuf kaynaklarında bu etkilenmeleri gösteren bilgiler mevcuttur. Pek çok tarikatın geliştirdiği İslami hiçbir temeli olmayan sıkı hiyerarşik yapı ve ayin yöntemleri de bu etkilenmenin tarihi belgeleridir.²⁸

Tasavvuf ruhuyla çalışan tekkeler, insanı merkezine alan bir yaşam tarzıyla, geliştirdiği tekniklerle insan eğitimini konu edinmiştir. Halkın ahlaki yapısına kaynaklık edip, etkileyici bir edep, olgunlaştırıcı bir sentez olmuştur.

²⁶ SAVAŞ, Saim, **Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler**, Osmanlı, IV, Ankara, 1999, s.461

²⁷ OCAK, A.Y., **Zâviye**, İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yayınları, 1986, s.267.

²⁸ OCAK, A.Y., **Türkler, Türkiye ve İslâm**, İstanbul, 2002, s.169.

Zaman içinde tasavvuf, kendine özgü kurallara dayanan bir disiplin haline geldi Türklerin IX. yy'da İslâmiyeti kabul etmesi, tasavvufun bir dönüm noktası oldu adeta. Çünkü sufilik, Türkler arasında kısa sürede yayıldı. Anadolu'da, Türkistan ve Horasan taraflarından gelen Türk Sufileri'nin öncülüğünde tasavvuf adeta toplumun vazgeçilmez bir parçası durumuna geldi. Özellikle Moğol istilası sonucu XIII. yy'da Anadolu'ya gelen birçok şeyh ve dervişlerin sığınağı haline gelmiş, Selçuklu devlet adamları, bunlar için tekke ve zaviyeler inşa ettirmişlerdir.²⁹

Sonuç olarak; Tasavvuf beraberinde şekillenen tekke ve zaviyelerle, Türk Tasavvuf ve beraberinde şekillenen tekke ve zaviyeler, Türk-İslâm kültürünü yüzlerce yıl yaşatarak Türk insanının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti, Karamanoğulları ve Osmanlı Döneminde, Anadolu'da çok sayıda tekke ve zaviye inşa edilmiştir. Buralar, İslâm âleminin değişik yerlerinden gelen tasavvufî düşünceye hayat veren ilim ve fikir adamlarının mekanları olmuş, o zatlar da çığır açan eserlerini buralarda yazmışlardır.³⁰

1.6 XIII.YY'DA TASAVVUFUN MERKEZİ TEKKE VE ZAVİYELERE GENEL BAKIŞ

1.6.1 TEKKE VE ZAVİYELERİN İLK KURULUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ

Tekke ve zaviyelerin ilk kez nerede ve ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber; tasavvufî kaynaklarda, Ebû'l-Haşlmü'l-Kûfî tarafından Şam yakınlarında bulunan Zemle'de kurulmuş olduğu belirtilmektedir.³¹ Bu yapıların kurulması ve güçlenmesi tasavvuf hareketi ile paralel olarak gelişmektedir. Sufilerin topluca yaşayıp ibadet edecekleri yarlere ihtiyaç duymuş olmaları, tekke ve zaviyelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Başlangıcı ne olursa olsun, tasavvufun yayılışı ile çeşitli sosyal, ekonomik, siyasi ve dini etkiler sonucu İslam aleminde hemen yayılma imkanı buldu. Tasavvufun gelişmesi için çalışan kişilerin Kuzey Afrika'da

²⁹ OCAK, A.Y., *Türkler*, s.470.

³⁰ KÜÇÜKDAĞ, a.g.m., s.63.

³¹ SAVAŞ, a.g.m., s.461.

birçok zaviyeleri bulunmaktaydı.³² Suriye, Mısır, İran ve Irak'ta bulunan zaviyeler hakkında detaylı bilgilere Arap ve İslam kaynaklarından ulaşılabilmektedir.

1.6.2 TEKKE VE ZAVİYELERİN GÖREVLERİ

Tekke, herhangi bir tarikatın dervişlerinin, şeyhleri başkanlığında topluca zikri ve ayin icra ettikleri müritlerin ise sürekli olarak oturdukları yerlerdir. Büyük tekkelere asitane, dergâh veya hânkah adı verilirdi.³³ Bu türden yapılar şehir merkezlerinde inşa edilmiştir.³⁴ Zaviye ise tekkenin küçüğüdür.³⁵ Şehir, kasaba ve köylerle, ticari yönden öneme sahip yerler üzerinde hayırseverler tarafından kurulur, tahsis edilen vakıfların gelirleriyle yolcuların çeşitli ihtiyaçları ücretsiz karşılanır.³⁶

Araştırdığım çeşitli kaynaklarda tekke ve zaviyelerdeki eğitim, yaygın eğitimdi ve sultandan basit bir işçiye kadar herkese eğitim veriliyordu ancak tekkelerde genelde medrese eğitimi görmüş kişiler ağırlıkta bulunurken; zaviyelerde ise halktan sıradan insanlar dahi bulunabiliyordu.

Halk zaviyelerde verilen eğitim vasıtasıyla halkını, dinini, sanatını, edebi ve kültürünü öğrendiğinden³⁷ bu durum devletle halk arasında kültür birliğinin oluşmasında da yardımcı oldu.³⁸

Şeyhlerin dergahlarında bulunan kütüphaneler bağış yoluyla oluşturulmuştur.³⁹

Tekkeler, genellikle şehir, kasaba ve köylerde kurulmakla beraber bazen, sosyal hizmetleri görmek için, büyük kurumların geçtiği ıssız yollarda, kırılık

³² OCAK, *Zaviye*, s.469.

³³ DOĞAN, Ahmet Işık, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul, 1977, s.58.

³⁴ KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s.1.

³⁵ OCAK, *a.g.m.*, s.468.

³⁶ KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s.1

³⁷ GÜNDÜZ, İrfan, "*Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*", *Osmanlı*, IV, (yayınevi yok), Ankara, 1999, s.474.

³⁸ İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "*Eğitim ve Bilim*", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, I, (yayınevi yok), İstanbul, 1999, s.253.

³⁹ GÜNDÜZ, *a.g.m.*, s.74-75.

alanlarda, bazen de cihat etmek ve düşmanı gözetlemek için hudut boylarında kurulurdu.⁴⁰

Issız yollarda ki tekkelerde, yorgun kervancılar misafir edilir, bunlara yeme, içme, yatma, hayvanların bakımı dahil, sosyal hizmetler verilir, karşılığında para da alınmazdı. Hudut boylarında ki tekkeler ise stratejik önemi olan yerlerde kurulurdu. Evranos Bey, Malkoçoğlu, Hüsrev Bey, Karaşahin gibi Osmanlıların meşhur akıncılarının birçoğu tekkelerde yetişmişti. Hudut boyu tekkeleri ayrıca komşu devletlerin şahıslarına Müslümanlığı tanıtmakla ve aralarda İslamiyeti yaymakla da görevliydi.⁴¹

Tekke ve zaviyeler sağlık kurumları olmayan bölgelerde bedeni hastalıklar ile ruh ve sinir hastalıklarının tedavi edildiği sağlık merkezleri olarak da çalışmaktaydı.⁴²

Tasavvuf düşüncesinin ve bu düşüncenin kurumları olan tekke ve zaviyelerin insanlara kazandırdığı özelliklerden birisi de onları sanata yönlendirmesidir. Bu nedenle tekkelerde büyük sanatkarlar yetişmekteydi.

Duygu ve düşüncelerin, güzel sanatların çeşitli dallarında dile getirildiği tekkeler, günümüzdeki Güzel Sanatlar Akademileri'nin görevlerini yerine getirmekteydiler.⁴³ Çünkü tekke ve zaviyelerde hemen her devirde harf, edebiyat ve müzik gibi konularda eğitim verilirdi.

Tekkeler bu hizmetlerin dışında çeşitli dert ve sıkıntılarını, gönül yorgunluklarını dinlendirmek için, Müslümanların bir araya gelip dertleşmelerini, birbirlerine yardımcı olmalarını sağlamış, böylece ferdin toplum hayatına kazandırılmasına mühim bir yol oynamıştır.⁴⁴

Tekkeler buldukları bölgelerde iletişimi sağlayan kurumlardır. Günümüzde basın ve yayın organlarının yaptığı işleri, eskiden tekke ve zaviyeler yapmaktaydı.

⁴⁰ Yeni Rehber Ansiklopedisi, 19, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1994, s.161

⁴¹ Yeni Rehber Ansiklopedisi, s.16.

⁴² ÜÇEL, Aybet, G., **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları**, İstanbul, 2003, s.349.

⁴³ TANRIKORUR, Ş. Barihüda, "Osmanlı Musikisi", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, II, İstanbul, 1999, s.516.

⁴⁴ Yeni Rehber Ansiklopedisi, s.16.

Tekkeler günümüzdeki spor tesisleri gibi de çalışıyordu. Güreş, okçuluk gibi spor dalları öğretilirdi. İlk spor tekkesi Bursa'da açıldı, daha sonra Edirne, İstanbul ve Manisa'da da spor tekkeleri kuruldu.⁴⁵

Ayrıca tekkeler, boş zamanları değerlendirmede de faydalı olmuşlardır. Tekke edebiyatının gelişmesiyle de edebiyat dünyası manen zenginleşme imkanı bulmuştur. Burada yetişen şairler ilahi aşkın verdiği haz ve zevki, kâside, nât gibi şiir türleriyle dile getirmiştir.⁴⁶

XVIII.yy'dan sonra çok değişik fonksiyonlara sahip tekke ve zaviyeler tarikatlar arası çekişmeler, tekkelerin güçlü şeyh ve dervişlerden mahrum kalması, devlet adamlarının şeyh ve dervişlerin nüfuzundan yararlanmak istemesi ve şeyhliğin asıl işlevini kaybetmeye başlayıp yıkılma süreci içine girdi.⁴⁷

1.7. XIII.YY DA KONYA'DA İSLAM SUFİZMİNİN BOYUTLARI

1.7.1. ANADOLU SELÇUKLULARINDA ZAVİYELER

XIII.yy'ın ilk çeyreği içinde Anadolu, Moğol istilası yüzünden muhtelif tasavvufun cereyanlarına mensup birtakım şeyh ve dervişlerin sığınma yeri olmuştu. Melâmilik, Kübrevilik, ve Sühreverdilik gibi çevre tarikatlarına mensup şeyhler, Konya, Kayseri, Sivas, Tokat gibi büyük kültür merkezlerine yerleşiyorlardı.⁴⁸ Konya'da Anadolu Selçuklularının devlet merkezi olması nedeni ile İslâm aleminin ünlü mutasavvıflarını çekmiştir. Konya'ya mutasavvıfların gelmesi Karamanoğulları dönemine kadar devam etmiş, bunun sonucu Konya Anadolu'da adeta bir sufiler merkezi olmuştur.⁴⁹

Konya XIII.yy'da, bir yandan İran ve Bağdat, diğer yandan İspanya eksenli dini kültürel birikimin ana merkezi haline gelmiştir. Şüphesiz bu dini kültürel ortamda kelam, felsefe, fıkıh ilimlerinin yanında İslam tasavvufu, belki de doruk

⁴⁵ KAHRAMAN, Atif, **Osmanlı Devletinde Spor**, (yayınevi yok), Ankara, 1995, s.189-190.

⁴⁶ Yeni Rehber Ansiklopedisi, s.16.

⁴⁷ 1925'te Şeyh Said isyanı ile önce Güneydoğu Anadolu'daki tekkeler kapatıldı. 1925'te ise "Tekke ve Zaviyelerde Türbelerin kapanmasına ve Türbedarlıklarla birtakım unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun" 13.12.1341 tarihinde Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. (TANRIKORUR, **Osmanlı Medeniyeti**, s.10.)

⁴⁸ OCAK, Zaviye, s.470.

⁴⁹ BAYRAM, Mikail, "Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketle", **Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve S.Ü.**, Konya, 1999, s.1-39.

noktaya yine Anadolu Selçukluları döneminde ulaşmıştır.XIII.yy'da Konya, özellikle İslam Sufizmi yönüyle büyük bir ilgi odağıydı.Konya'da İslam Sufizminin mimarı olarak Hz.Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'i, Hz.Mevlânâ'yı Sadreddin-i Konevi'yi, Şemsi Tebrizi'yi, Muhiddin İbnü'l Arabi'yi ve ismi bilinmeyen İslam Sufizminin erenleri gerek halk kesimlerinde gerekse yönetici kadrolarda çok önemli çıkışlar açıyorlardı.⁵⁰

Konya, Anadolu Selçukluları'nda devlet merkezi olması nedeniyle bazı ünlü mutasavvıfları çekmiştir.Konya'ya gelenler için tekke ve zaviyeler tahsis edilmiştir.

Anadolu Selçukluları döneminde Konya'daki tekke ve zaviyeler, ilk devirlerde dışardan gelen misafirlerin barındıkları yerlerdi.Zaman içerisinde⁵¹ herhangi bir tarikata bağlı dervişlerin barındığı mekan haline gelmiştir.⁵²

Bu gelenek Karamanoğulları'nda da devam ettirilmiştir.Bazı Tekke ve Zaviyeler, tarikat merkezi olarak kurulmuştur.

Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları dönemlerinde Konya'da yayılma imkanı bulan tarikatların XVI.yy'dan sonra ki durumu belirgin iniş çıkışlar göstermiştir.⁵³

Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya, adeta bir tekke ve zaviyeler diyarı idi.Konya ilinde kırk altı adet zaviyenin bulunduğu tespit edilmiştir.Selçuklu zaviyelerini kullandığı anlaşılan Karamanoğulları döneminde bu zaviyelere on adet daha ilave edilmiştir.⁵⁴

Sonuç olarak XIII.yy'da Konya, bir yandan Bağdat Nizamiye medresesinin yetiştirdiği alimlerin talebeleriyle şer'i ilimlerde İslam dünyasına kültürel cazibe alanını oluştururken;diğer yandan da İran ve Magrib temayüllü İslam sufizminin engin düşünce ortamında son derece dinamik bir ortam bulunuyordu.⁵⁵

⁵⁰ Mevlânâ Kongresi, s.211.

⁵¹ BAYKARA, Tuncer, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, (yayınevi yok), Ankara, 1985, s.97-98.

⁵² OCAK, Zaviye, s .470

⁵³ KÜÇÜKDAĞ, a.g.m, s.5.

⁵⁴ KÜÇÜKDAĞ, a.g.m., s.5

⁵⁵ Mevlânâ Kongresi, s.219.

XIII.yy'da Konya'ya Türk-İslam ülkelerinden gelen seçkin mutasavvıflar, tekkelerde ortaya koydukları tasavvuf ve felsefeye dair eserlerle Anadolu'da aydınlanma çağını başlatmışlardır. Bu alt yapı sonucu Konya halkı tarihin hemen her devrinde orta yolu seçmiş, devlete ters düşen fikirleri görmezden gelmiştir.⁵⁶

Konya, XIII. yy'da yalnız Anadolu'nun değil, dünyanın en modern, en mamur ve düzenli şehirlerinden biri haline gelmiştir.

⁵⁶ KÜÇÜKDAĞ, a.g.m., s.5

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. XIII. YY'DA KONYA HALKININ EĞİTİMİNDE ROL OYNAYAN ŞAHSİYETLERDEN HZ. MEVLÂNÂ'NIN ÖĞRETİSİ

2.1.1.MEVLÂNÂNIN HAYATI

2.1.1.1. MEVLÂNÂ HAKKINDA

Türk-İslam mütefekkeri ve mutasavvıfı Mevlânâ Celaleddin, bugün bir kısmı Afganistan sınırları içerisinde bulunan, Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Ahmet Eflaki'nin Manakibü'l-Ârifin adlı eserinde Mevlânâ'nın 6 Rebiü'l-evvel 604/30 EYLÜL 1207 tarihinde doğduğu rivayet edilirse de bu tarihten çok evvel doğduğu bazı kaynaklarca ifade edilir.Meselâ, Divan-ı Kebir adlı eserindeki bir gazelinde Mevlânâ altmış iki yaşında Tebrizli Şems'le ilk defa buluşup görüşüğünü belirtir(23 KASIM 1244). Bu tarihte 62 yaşında olduğuna göre, onun doğum tarihi 1182'lere tekabül etmektedir.⁵⁷

Mevlânâ'nın babası, Belh'in ileri gelen bilginlerinden Hatip oğulları soyuna mensup Hüseyin Hatibi oğlu Bahaeddin Veled'tir.Annesi Belh emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'dur.⁵⁸

Çocukluğunun güzel şehri Belh'i terk ederek diyar diyar dolaşmış, sonunda Konya'da karar kılmıştır.Mevlânâ'ya ait hayal mahsulü bir çok resimler, portleler, minyatürler görülmektedir.Onun dış görünüşünü anlatan Eflâki'ye göre Mevlânâ, zayıf, solgun benizli, narin vücutlu, gayet nurani görünüşe malik bir zattı.⁵⁹

Mevlânâ, şüphesiz İslam Dünyası'nın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden birisidir.O dönemde İslâm dünyasındaki fikri ve ilmi potansiyel, Mevlânâ'nın yetişmesini sağlamıştır.Maveraünnehir, Horasan, İran, Mısır, Suriye ve Irak gibi yerlerden çok sayıda fikir ve ilim adamları ile mutasavvıfların Anadolu'ya gelmesi, fikri ve kültürel ortamın çok hareketli olmasına sebep olmuştur.Mevlânâ'da bu

⁵⁷ GÜL, Muammer, BAYRAM, Atilla, HAKKOYMAZ, Oguzhan, Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı, Konya il Emniyet Müdürlüğü AR-GE Yayınları, Konya, 2003,s.243.

⁵⁸ ÖNDER, **Mevlânâ**, Hayatı-Eserleri, Ankara, 1969, s.250-260.

⁵⁹ CAN, Şefik, **Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri**, Ötüken Yayınları, (Basılış tarihi ve basım yeri yok), s.96-97

ortam içerisinde yetişmiş, en güçlü fikir öncülerinden biri olmuştur.⁶⁰ Mevlânâ Celâleddin Rumi 17 ARALIK 1273'te ölmüştür.⁶¹

2.1.1.2. BELH'TEN GÖÇ

Çeşitli kaynaklara göre 1212 veya 1213'te başlamıştır bu yolculuk. Bahâeddin Veled'in vaaz ve sohbetlerinin çevrede geniş yankılar uyandırması; diğer yandan kaynağını Yunan felsefesinden alan ve akla dayanan bir anlayış içinde bulunan âlimleri tenkit etmesi sonucunda Sultânul-Ulemâ ile Belh'in tanınmış filozoflarından Fahreddin Râzî'nin araları açılır. Bu anlaşmazlığa Sultan Alaaddin Muhammed Harezmsâh'ın da dahil olması üzerine Bahâeddin Veled Belh'ten göç etmeye karar verir: Muhtemelen onu göçe sevk eden hususlardan biri de yaklaşan Moğol tehlikesini sezmiş olmasıdır. Nitekim onların Belh'i terkedişinden kısa bir süre sonra şehir Cengiz'in orduları tarafından yerle bir edilmiştir. Mevlânâ'nın bu yolculuğu, Mekke, Şam, Malatya, Erzincan, Akşehir ve nihayet Lârende'e kadar uzanır.⁶² Karaman'da Subaşı Emir Musâ'nın yaptırdığı medresede Bahâeddin Veled derslerine devam eder.

2.1.1.3. EVLİLİĞİ

Mevlânâ, 1226'da Karaman'da Belh'ten kendisi ile beraber göç eden Semerkandlı Hoca Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile evlenir. Bu evlilikten Sultan Veled ve Aladdin dünyaya gelir. İkinci evliliğini Kerra Hatun ile yapmış ve Muzaffereddin, Emir Âlim Çelebi ve Melike Hatun isimli üç çocuğu olmuştur.

2.1.1.4. KONYA'YA YERLEŞMESİ

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat'ın, Bahaaddin Veled'in şöhretini duyup Konya'ya davet etmesi üzerine Bahaaddin Veled oğlu ile birlikte Konya'ya geldi, Sultan tarafından kendisine müderrislik verildi. 1231 yılında vefat etmesi üzerine yerine Mevlânâ Celâleddin-i Rumi müderrisliğe başladı.

⁶⁰ ERTEN, Hayri, "Konya da Dinsel Topluluklar-Cemaatler", *Gez Dünyayı Gör Konya'yı*, (yayınevi yok), İstanbul 2001, s.9.

⁶¹ ŞAPOLYO, Enver BEHNAN, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964, s.110; FİRUZANFER, Mevlânâ Celâleddin, İstanbul, 1963, s.169, bkz, resim 15,16

⁶² YENİTERZİ, *a.g.e.*, s.4-5.

2.1.1.5. MEVLÂNÂ CELALEDDİN'LE TEBRİZLİ ŞEMS'İN BULUŞMASI

Şems Tebrizi Horasan'ın Bazer şehrinde Ali adlı bir dokumacının oğludur.

Şems Tebrizi, Konya'ya 29 Kasım 1244 tarihinde gelmiştir. Şems'in, Mevlânâ üzerindeki etkisinin büyüklüğünü göstermek bakımından çeşitli rivayetler söylenmiştir.

Şems Tebrizi Konya'ya gelmiştir.

Günün birinde Mevlâna, etrafında bir çok öğrencilerle beraber medreseden çıkıp evine giderken, karşısına Şems Tebrizî çıkararak, Mevlânâ'nın bindiği merkebin yularını tutarak Mevlâna'ya:

- Bayezid mi büyüktür, yoksa Hazreti Muhammed mi? Diye sordu. Mevlâna:
- Bu nasıl olur, elbette Hazreti Muhammed büyüktür.

Şemsi Tebrizî Mevlâna ile bu şekilde bir tanışma vesilesi buldu. Mevlâna bu zati ilk görüşte sevdi. Onunla bir müddet konuştuktan sonra Şemsi Tebrizi'yi Şeyh Salâhaddin Zerkübi'nin hücrelerine misafir etti. Mevlâna ile Şems altı ay kadar bir hücrede halvete girdiler. Halvet, Ahmed Yesevi'nin kurmuş olduğu yesevilik tarikatında büyük bir önemi haizdi. Bundan anlaşıldığına göre Şems Tebrizî Yesevi tarikatının tasavvuf âlemine dalmış büyük müridlerinden birisi idi. Mevlânâ'nın şöhretini duyduğu için, onunla müşerref olmağı gaye edinmişti, Esasen Seyid Burhaneddin de, Mevlâna'ya onu haber vermişti. Yesevilik hem tasavvufu, hem de Hazreti Muhammed'in şeriat yolunu takip etmektedir. Mevlâna da hem mutasavvıf, hem de Hazreti Muhammed'in âşkıdır. İşte bu sebeble Yesevi olan mutasavvuf Şemsi Tebrizî ile Mevlânâ çabuk anlaşmışlardır. Derhal yesevilikteki halvete girmişlerdir, Sakallarına kır düşmüş bir altmışlık, diğeri elli yaşında hak erenleri, halvete tasavvufun esrarına daldılar. Bu sebeble birbirlerini çılgınca sevdiler. Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled, bunların birbirlerine karşı sevgilerini dalgaların hışırtiları içinde kucaklaşan iki denize benzetmektedir.⁶³

⁶³ ŞAPOLYO, a.g.e., s.107.

Konya'yı birkaç defa terk eden ve sonra tekrar dönüp gelen Şems, 1247'de ortadan kaybolur. Kimi araştırmacılara göre bir daha dönmek üzere Konya'yı terk etmiş, kimilerine göre ise, öldürülmüştür.

2.1.1.6. MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN'İN DİĞER DOSTLARI

Mevlânâ Celâleddin'in Şems Tebrizi'den başka, Şeyh Selahaddin Zerkûbi, çelebi Hüsameddin, Sadreddin-i Konevi gibi kendisine ilham ve teşvik kaynağı olan, eserlerinin yazılmasında fedakarca hizmet eden sadık dostları da vardır. Burada konunun uzunluğu nedeniyle ayrıntıya girilmeyecektir.

2.1.1.7. ÖLÜMÜ

Mevlânâ Celâleddin 17 Aralık 1273 Pazar günü, güneş batarken bu âlemden göçer. Ertesi gün cenaze hazır hale getirilmiştir. I. Alâeddin'in hediye ettiği, Konya kalesi doğusunda ve şehir dışındaki bahçeye defnedilmiştir. Sadreddin Konevi bitkin düştüğü için cenaze namazını kıldıramamıştır. Bu görevi Kadı Sırâceddin yerine getirmiştir.

2.1.1.8. TÜRBEŞİ

Türbesi vasiyetine uygun olarak yüksek inşa edilmiştir. Yeşil kubbede denilen türbe, Sultan Veled ve Alaaddin Kayser'in gayretleri ve Selçuklu emiri Muineddin Pervâne ve eşi Gürcü Hatun'un maddi destekleri ile yapılmıştır. Türbenin mimarı Tebrizli Bedreddin'dir. 1274 yılında inşası tamamlanmıştır.⁶⁴

Mezarının üzerinde konacak sandukanın ön yüzüne yazılacak Arapça kitabeyi Sadreddin-i Konevi hazırlamış, yan cephe gazellerini ise Sultan Veled ve Çelebi Hüsameddin belirlemiştir.

2.1.1.9. MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİ

Yazılı kaynakların bildirdiğine göre, Mevlânâ, Mesnevi'nin ilk otuz altı dizesi dışında, kendi eliyle yazı yazmamış söylediklerini ya Hüsameddin Çelebi'ye ya oğlu Sultan Veled'e yada yakın arkadaşlarına yazdırmıştır. Eserleri, iki bölüme ayrılır. Birinci bölüme şiirler, ikinci bölüme düzyazılar girer. Şiirler; Mesnevi, Divan-ı Kebir, Rübaiyat adları altında toplanmıştır. Düz yazılar ise Mektubat, Mevaiz-ı

⁶⁴ YENİTERZİ, a.g.e., s.16-17.

Mecalis-i Seb'a ,Fihi Ma Fih adlarıyla bilinenlerdir.Bunlarda yazıcılara yazdırılmış ürünlerdir.⁶⁵

2.1.1.9.1 MESNEVİ: Altı ciltten mürekkep olup Cenab-ı Pirin baş şaheseridir.İlim, irfan, aşk, volkanıdır.Mevlânâ'nın derinliği genişliği, ve bütün manevi varlığını bu eserde müşahade etmek mümkündür.⁶⁶

Mesnevi İran Edebiyatına mahsus olup, oradan Türk edebiyatına da geçmiş olan bir nazım şeklinin adıdır.Her ne kadar mesnevi, edebiyatta bir nazım türünün adı ise de bugün “Mesnevi” denilince Mevlânâ'nın bu eseri akla gelmektedir.⁶⁷ Mevlânâ'nın mesnevideki lisanı beyanı bambaşkadır.⁶⁸

56 bin dizeyi aşkın olan Mesnevi'de yüze yakın ehli yada vahşi hayvanın yaşam öyküsü, onlarla ilgili binlerce hikaye var.Mesnevi'de 755 kez Kur'an ayeti ele alınır.62 kez İbrahim Peygamberden, 796 kez Şeytandan, 16 kez İblis adıyla yine Şeytandan,39 kez Eyaz'dan, 24 kez Bayezid-i Bistani'den, 39 kez Cebrail'den, 44 kez Davut Peygamberden, 27 kez Hızır'dan, 70 kez Süleyman Peygamberden, 28 kez Hz.Ali'den 29 kez Hz.Ömer'den 85 kez İsa Peygamber'den, 76 kez Mevlânâ'dan, 103 kez Hz.Yusuf'tan söz edilmiştir.Bunlardan ayrı yüzlerce kent, kabile ve yöre adı hikayesiyle anlatılır.⁶⁹

2.1.1.9.2. DİVAN-I KEBİR: Mevlânâ'nın coşkun bir aşk içinde yazdığı tasavvufî şiirlerini ihtiva eden 21 divanla rubailer divanından meydana gelmiş bir eserdir.Beyit adedi kırk bini aşmaktadır.Tamamı Farsça olmakla beraber, içerisinde Arapça, pek mahdut olarak Türkçe ve Rumca şiirler vardır.⁷⁰

2.1.1.9.3. FİHİ MA-FİH:Mevlânâ'nın sözlerinin not edilmesinden meydana gelmiştir.Kitabın bir kaç bölümü Arapça diğerleri ise Farsça yazılıdır.Rivayete göre Muineddin Pervane Mevlânâ'nın toplantılarda yaptığı sohbetleri yazdırırdı. Fihi Ma-

⁶⁵ EYÜPOĞLU, İsmet Zeki, **Bütün Yönleri ile Mevlânâ**, Özgür Yayınları, İstanbul, 1998, s..101.

⁶⁶ BÜYÜKKÜRÜKÇÜ, Tahir, **Hakiki Vechesiyle Mevlânâ ve Mesnevi**, Çağaloğlu Yayınevi İstanbul,s.41.

⁶⁷ ATASAĞUN, Galip, **Mevlânâ Celaleddin Rumi ve Mesnevide Bahsedilen Dinler**, Konya, 2001, s.41.

⁶⁸ AKYÜREK, Ahmet Remzi, **Mevlânâ'nın Mektupları**, Sebat Basımevi İstanbul,1937, S.II.

⁶⁹ HALICI, Fevzi, **Mevlânâ**, Konya, (basımevi yok)1982, s.125.

⁷⁰ GÜL Bayram, HAKKOYMAZ, a.g.e, s.254.

Fih'te bu sohbetlerde dinleyicilerin ortaya attıkları konulara verilen cevaplarda yer almıştır.⁷¹ Çeşitli bölümlerinde Mevlânâ'nın tasavvufî düşünceleri ile, şiir telakkisi, dünya ve ahiret, veli ve nebi, mürşid ve mürid, cennet ve cehennem, insan, din, iman, irade, semai, vb. ibadet konular ele alınmıştır.⁷²

2.1.1.9.4. MECÂLİS-İ SEBA: Mevlânâ Celeleddin'in kürsü üzerinden söylediği yedi hutbe veya vaazının not edilmesiyle oluşmuş, dini, tasavvuf manzumensur bir eserdir.⁷³

2.1.1.9.5. MEKTUBAT

Mevlânâ'nın Mektubat'ı devrinde çeşitli kimselere yazdığı yüz elli mektuptan oluşur.⁷⁴ Tarihi birer vesika olarak değer taşıdığı gibi üslup ve fikirleri yönünden de ayrıca önemlidir.⁷⁵

Hz.Mevlânâ aynı zamanda hassas, heyecanlı ve coşkun bir şairin dört mısralık küçük, bir nazım şekli olan Rubailerin içine, hislerini, fikirlerini, sığdırmıştır.⁷⁶

2.1.1.10. KAYNAKLAR ÜSTÜNE

Mevlânâ ile ilgili yüzlerce kaynak vardır.Bunların bir bölümü yurt içinde, bir bölümü de yurt dışında yazılmıştır.Bunlardan Türkçe'ye çevrilenler de vardır.Mevlânâ'nın yaşamı, özellikleri, davranışları, toplantılar konusunda ayrıntılı bilgi veren iki kaynak çok önemli sayılır.Biri oğlu Sultan Veled'in yazıları, öteki Eflakî'nin Menakıbü'l-Arifin'idir.Bunların dışında kalan kaynakların hepsi, ikinci elden yazılı olanlardır.⁷⁷

Mevlânâ'yı görecek anlatan yalnızca oğludur.Ahmet Eflakî ise, eserini Mevlânâ'yı görenleri dinleyerek, onlardan açık bilgiler edinerek yazmıştır.

⁷¹ HALICI, a.g.e, s.123.

⁷² YENİTERZİ, Emine, **Mevlânâ**, T.D.V.Y., Ankara 1997,s. 39.

⁷³ ATASAĞUN **a.g.e.**,s .38.

⁷⁴ YENİTERZİ, **a.g.e.**, s.41, Feridun Nafiz USLUK, **Mevlânâ Celaladdin**, İstanbul ,1937.

⁷⁵ GÜL, Bayram, HAKKOYMAZ, a.g.e, s.254.

⁷⁶ CAN, Şefik, **Hz. Mevlânâ'nın Rubailer**, Kültür Bakanlığı Yayınları 1990,s. VI.

⁷⁷ EYÜPOĞLU, **a.g.e.**, s.163.

2.1.2 MEVLEVİLİK

2.1.2.1 MEVLEVİ TARİKATI (MEVLEVİYYE) ve SULTAN VELED

Mevlevilik Terimleri: Agâh ol, Allah derdini arttırsın, Allah feyzini arttırsın, Allah Eyvallah, Ana bacı, Âsitan, Arakıye, Aşk olsun, Aşk-u niyâz, Âteş-bâz, Âvâm, Ayak mühürlemek, Âyin, âyin-hor, Ayn-ı Cem, Baş kesmek, Berk-i sebz, Can, Celâl, Cemâat-Hâne, Cemâl, Cünbüşlenmek, Çark, Çelebi, Çereağ, Çille, Çile-keş, Çivi, Çivi Tutmak, Dâire, Dal Sikke, Dal tennüre, Dede, Dem, Dergâh, Derviş, Destân, Destegül, Destür, Dışarı vermek, Dinlendirmek, Direk, Düşkün, Eksikli, Elifi Nemed, Er, Erenler, Eşik, Eyvallah, Fakir, Fakıyr, Gani, Göçmek, Gönül koymak, Gül-Bâng, Habbe, Hak erenler, Hû, Hücre, İcâzet, İhvan, İkrar, Kadem, Kanını içine akıt, Kemek, Köçek, Mangır, Mazhan, Mihmân, Nâ't, Muhir, Ney, Nâz, Nezir , Ocak Paşmak, Post, Post-nişin, Rıza, Sâlik, Seccâde, Sema, Sikke, Ser-tabbâh, Samat, Şeyh, Şeb-i Arûs, Şeb-Külâh, Taylasan, Tennüre, Vahdet, Yolsuz, Terceman, Tıyg-bend, Zahme, Zâviye, Züvvâr⁷⁸ gibi terimler Mevlevilerde kullanılır. Bunların birçoğu, Mevlevilikle beraber başka tasavvuf yollarında, bilhassa Bektâşilerde de vardır.

Mevlevilik yaklaşık 700 yıl boyunca Anadolu'da Sultan saraylarından, devletin en ücra köşelerine kadar ulaşmıştır. Ciddi bir disiplin içinde verilen din-kültür-sanat eğitimiyle, bir akademi ve konservatuar niteliği taşımış, büyük edip, şair, müzisyen ve el sanatkarları yetiştirmiştir.⁷⁹

Bütün bunların yanısıra zengin vakıflarla beslenen bir sultanlık haline dönüşmüş, çelebiliğin bir miras davası ve geçim işine dökülmesi sonucu birkaç defa ve bazen uzun sürelerle olmak üzere teması yasaklanmış, sonra yeniden serbest bırakılmış, siyasete karışmış, tekke içinde kanlı olaylara dahi sebep olmuş, müspet-menfi türlü maceralar yaşamış ve bunlardan hep daha zayıflayarak çıkmış, zamanla halktan uzaklaşarak saray ve münevver

⁷⁸ GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlevi Âdab ve Erkânı**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1963, s.5-47.

⁷⁹ TANRIKORUR, Ş.Barihüda, "Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihaneler'in Yeri ve Önemi," S.Ü. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), 12-14 Aralık 1988, Konya, 1989, s.61-72.

çevrelerinden rağbet görür olmuş ve nihayet bozula bozula mânâ ve mahiyetini kaybetmiştir.⁸⁰

Mevlevilik, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî tarafından kurulmamıştır.⁸¹ Her ne kadar, o, babası tarafından kübrevilik, Şems-i Tebriz-i vasıtasıyla Melamilik ve Kalenderilik mektebinin varisi olmuş ve bu iki mektebi Muhyiddin-i Arabî'nin Vahdet-i Vücut Sistemi'nin etkisiyle yorumlayarak kendisine mahsus, telfikçi bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuşsa da, bu anlayışa göre düzenlenen bir mistik hayat tarzı başlangıçta teşkilatlanmış değildi.⁸² Mevlevî silsilenamesinde o bir pir sayılsa da, Mevlânâ şeyh değil, bir müderristir.

Bu tarikatı kuran oğlu Sultan Veled'dir. Mevlevilik tarikatının âdap ve erkânını, matbah ve hücrenişin olarak mevlevî dedesi olmak usullerini ve tarikat kaidelerini kurmuştur. Zamanında birçok vilayetlerde Mevlevihaneler açmıştır. Uzun yıllar Mesnevi okutup, Mevlevî tarikatına tabi olanlara anlatmıştır. Hz. Mevlânâ'nın altı mesnevisi kadar anlamlı üç cilt mesneviyi de kendi yazmıştır. Bu eser (İbîdaname, intihaname, Rebabname) den ibarettir. Sultan Veled, bir Türk mutasavvıfı olan babasının adına kurduğu tarikatın adını MEVLEVİLİK koymuştur. Mevlevilik tarikatı, Mevlânâ'nın yolu demektir. Bu tarikat XIII. Asırda Anadolu'da Selçuklu sultanlığı devrinde Konya şehrinde kurulmuştur.⁸³

Harezm'li Emir Taceddin Mu'tezz-i Horasani gibi kimseler onun için Darü'l-Uşşak⁸⁴ yaptırmak istese de o, bunu hep reddetmişti. Mevlânâ'nın ölümü ile halife olarak bıraktığı Çelebi Hüsameddin zamanındaki (1273-1284) en önemli olay Mevlânâ'ya türbe yapılmasıydı. Artık onun dostlarının yöneleceği yer belirmiş, Mevlânâ'nın babasının, büyük oğlu Alaaddin'in ve Şeyh Selahaddin'in gömüldüğü eski gül bahçesi bir ziyaretgah haline gelmiş ve bu ziyaretgah için vakıflar kurulmaya başlamıştır.⁸⁵

⁸⁰ TANRIKORUR, *Mevlevihaneler*, s. 59.

⁸¹ TANRIKORUR, *Mevlevihaneler*, s. 59.

⁸² OCAK, A.Y., "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt:II, İstanbul, 1998, s. 109.

⁸³ ŞAPOLYO, Enver Behran, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964, s.84-8

⁸⁴ Aşıklar Yurdu.

⁸⁵ EFLAKİ, a.g.e., Cilt:II, 6/25, s.19, bkz geniş bilgi için ATÇEKEN Zeki, Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması, TTKY, Ankara, 1998, s.276-287.

Sultan Veled 1284'te Çelebi Hüsameddin'i kaybedince, halkın isteği doğrultusunda şeyhlik makamına geçmiştir. Kendisini tam yetişmiş görmediği için manevi şeyh olarak Şeyh Bektemüroğlu Kermeddin'e bağlanır. 1292'de Şeyh Kerimeddin vefat etmiştir. Aynı tarihte Mevlevilikte maddi ve manevi hakimiyet Mevlânâ soyunda toplanmıştır.⁸⁶

Zamanla oluşan tarikatı yaymak için Hz. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, halifeler yetiştirip Amasya'ya, Kırşehir'e, Erzincan'a yollayıp zaviyeler kurdu. Daha sonra Mevlânâ mensuplarını bir merkeze bağlı şubeler halinde toplayıp, mevleviliği yaymaya başladı.

XV. yy'a kadar, Mevlânâ'yı tanıyan ve sayanlar arasında büyükler, beyler de bulunmakla beraber, çoğunluk, kendisine bir ilgi ve saygı ile bağlı olan geniş halk kitlesiydi daha sonraki Mevlevi büyükleri de halk tarafından sevilmiş, sayılmıştı. Meselâ Ulu Arif Çelebi'nin batıdaki Menteşeoğlu, Germiyan, Aydınolu, Eşrefoğlu Beyleri, Sahib-i Ataoğlu Beyleriyle arası çok iyiydi.⁸⁷ 1310-1320 yılları arasında, Ulu Arif Çelebi'nin müridi, Kalemioğlu Ahi Mehmed Bey'in kurduğu Karaman mevlevi zaviyesi Karamanoğullarından mevlevi Mirza Halil Yahşi Bey (1353'de) ile Alâeddin Ali Bey (1367'de) tarafından yenilenmişti; Manisa Mevlevihanesi (1368/1369) Saruhanlıoğlu İshak Çelebi, Antalya Mevlevihanesi de (1377 civ.) Tekeoğlu Mehmed Bey tarafından da kurulmuştur. Mevlevihaneler, Amasya, Kırşehir, Erzincan'da olduğu gibi, halifeler tarafından da kuruluyordu.⁸⁸ Tekkenin kurulduğu yerlerde vakıf imkânı sağlanıyor ve bu –tabii- iktidarların müsamahası, hatta yardımı ile oluyordu. Meselâ, Divani Mehmed Çelebi'nin himmetiyle kurulan tekkeler halktan insanların yardımıyla faaliyet gösteriyordu. Bu devirde, Kütahya'da Çakır Köyü ve Bursa'da Sikke köyü olduğu gibi, pek çok mevlevi köyü de vardı.

Mevleviliğin Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi'nin zamanlarında bir tarikat şeklinde teşkilatlandırılarak ayin ve erkanı ile kılık kıyafeti de tesbit edilmiştir. Mevlânâ zamanında ve hemen sonraki devirlerde sema için henüz bir usûl

⁸⁶ KÜÇÜK, Hülya, "Sultan Veled'in İbtida-Nâme'sine Göre Mevlevi Halifeleri", III. Uluslar arası Mevlânâ Kongresi, Bildiriler Konya, 2004, s.89.

⁸⁷ GÖLPINARLI, Abdülbaki, "Mevlevi Edebiyatı ve Mevlevi Müziği", **Mevlevilik**, (yayınevi yok), s. 75.

⁸⁸ GÖLPINARLI, Mevlevi Edebiyatı, s.245.

konulmamıştı. XV. yy'a kadar geçen devir, tarikatın bütün adab ve erkanı ile kuruluş ve yayılış devresidir ve tarikat, artık hiçbir kaidesi değişmemek üzere, XV. yy'ın ilk yarısında tam şeklini almıştır.

2.1.2.2. MEVLEVİ TEKKELERİ ve MEVLEVİ TARİKATININ ETKİSİ

Konya'daki Mevlevilerin ilk tekkesi, diğerleri kurulunca merkeze dönüştürülmüştür. O alanda önce birkaç oda varken, daha sonra dervişler için küçük odalar ve sema için bir salon ilave ettiler. Bu tekkeye âtsâna-i huzur (varlığın başlangıcı) denirdi. Konya'da beş küçük tekke daha vardı. Biri Şem'in zaviyesiydi. Türkiye, Suriye ve Mısır'da on âsitâne, İstanbul'da beş Mevlevihâne vardı. Yetmiş altı tane de zaviye vardı. XVI yy'dan itibaren tarikat özelliği değişti, merkezileşti. O zamandan sonra en önemli tekkeler emirler ve şehzadeler tarafından kuruldu.

Mevlevi Tarikatının etkisine gelince genel hatları ile şöyle ifade edilebilir:

Mevlevilik, Anadolu insanını sosyal, kültürel, siyasal, dinsel v.s. gibi her alanda etkilemiştir.

Mevlevi müziğinin, semâsının ve şiirinin etkileri Azerbeycan'dan Viyana'ya kadar ulaşmıştı. Mevlâna'nın torunu Emir Arif Çelebi dedesinin eğitimini, gittiği bütün ülkelere yaymaya gayret gösterdi. Asırlar boyunca en uzak bölgelerde tekkeler inşa edildi ve buralarda çeşitli dillere çevrilmiş Mesnevi ile Türkçe yorumlan okunuyordu; bunun için Farsça bilmek gerekmiyordu. Hükümdar aileleri mevlevi şairlerden zevk alıyorlardı. Kendisi de şair olan Sivas Valisi Kadı Burhaneddin, Mevlâna'ya methiyeler yazdı, XV. yüzyıldan itibaren klasik Türk Edebiyatından tamamen farklı bir tasavvuf edebiyatı ortaya çıktı. İbrahim Bey, Sultan Divan, Yusuf Sine Çalı, Arzi Dede, Şeyh Galib, Esrar Dede, Yeni Şehirli Avni Bey gibi şairler tasavvuf terimleri kullanmaya başladılar. Tasavvuf müziği de, edebiyat gibi, tamamen klasikti. Tarikatın sanat anlayışı resim ve hattatlık üzerinde de aynı şekilde büyük bir etki sağladı. Konya Mevlâna Müzesi bu konuda gerçek bir hazinedir. Mesnevinin altın işlemeli olağanüstü güzel ilk el yazması da buradadır.⁸⁹

⁸⁹ VİTRAY, Eva De, ROUITCH Meye, (Çevirenler: Abdullah-Melek ÖZTÜRK), Tarih Öncesinden Osmanlı Dönemine Kadar Konya-Mevlânâ ve Sema, T.C. Konya Valiliği Yayınları, Konya, 2003, s.112.

2.1.2.3. TEŞKİLAT ve YÖNETİM

Çelebilik Makamı ve Merkeziyetçi Yönetim

Tarhi boyunca Mevlevi tarikatının merkezi Konya’da Türbe-i Celaliye mahallesinde bulunan Mevlânâ Dergahı (Pir Evi), yönetimin başında da Mevlânâ soyundan gelen ve onu temsil eden “postnişin”in bulunduğu, tarihçe bölümünde açıklanmıştı. Bu zata “çelebi” adı verilirdi. Mevlevi tarikatında ilk olarak Çelebi adını taşıyan Mevlânâ’nın halefi Hüsameddin olmuştur. Sultan Veled, Ulu Arif, Abid, Emir Alim ve Adil Çelebi gibi ilk çelebiler, Mevlânâ’nın maddi-mânevi varisi olarak kutup addedilmişlerdir. İlk zamanlarda çelebilerin hayatta iken yerlerine aileden birini halife tayin etmeleri, Mevlânâ soyuna mahsus bir makam üzerindeki muhtemel kavgaların önüne geçebilmişti. Yine önceleri çelebiler, dergahta ileri gelen ve hizmet sahibi bulunan dedeler (dergâh zabitanı) tarafından tayin edilirken, sonraları vakıf yüzünden çelebiler arasındaki çekişmeler bu geleneği bozmuş ve çelebiler padişah tarafından tayin olunmaya başlanmıştı. Meclis-i Meşayih’in kurulmasından sonra 1868 yılında çelebi tayini konusu bu meclisten Şeyhülislama, ondanda Padişah’a ulaşır, Padişah’ın iradesi çelebiye tebliğ edilirdi. Son devirlerde çelebi makamına geçecek olanlar, mütakbel padişahla daha şehzadeligi sırasında tanışıklık kurma amacıyla, Manisa Mevlevihanesine şeyh tayin olunurlardı. 1925’ten sonra idare merkeziyle birlikte çelebilik makamının da Halep’e taşınmasına kadar, Konya merkez asitanesinin başındaki çelebiler diğer şehir ve ülkelerdeki mevlevihaneleri de yönetmişlerdir.⁹⁰

Asitane ve Zaviyeler

Mevlevi teşkilâtının temeli olan mevlevihaneler; asitane ve zaviye olarak ayrılırdı. 1001 günlük eğitimle çile çıkarılıp dede olunabilen mevlevihanelere “asithane”, böyle bir eğitim için organize edilmemiş olanlara ise “zaviye” denmiştir.

⁹⁰ TANRIKORUR, Mevlevihaneler, s. 67.

Dereceler : Şeyh, Dede, Çilekeş, Can ve Muhip

Mevlkevilikte muhiblikten geçerek ikrar⁹¹ verip 1001 günlük çileyi tamamlamış ve dervişlik payesine erişip tekkede kendisine bir hücre ile birlikte muhipleri eğitme görevi de verilmiş sâlik dede ünvanı ile anılırdı.

Mevlevihanelerde pir makamını işgal eden Şeyh, bir tekkenin en yüksek makamı olan “postnişinlik” görevine, genel teşkilât içinde Çelebi tarafından tayin edilmiş bir dededir.

Muhip kelimesi ise Arapça’da “Muhabbet eden, dost ve hayır isteyen” demektir. Mevlevilikte ise tarikata dahil olup, bir şeyh tarafından sikkesi tekbirlenmiş kişidir.

2.1.2.4. MEVLEVİLİKTE BAZI YAPILANMALAR

Ahır

Genelde girişe yakın bir yerde bulunur, atlar ve merkeplerin bağlandığı yerdir.

İskele ve Kayikhane

Deniz kıyısında bulunan Mevlevihanelerde (Bahariye, Gelibolu v.b) dışardan mevlevihaneye gelenlerin yanısıra mevlevihane halkının ihtiyacına cevap verir biçimde inşa edilen küçük yapılardır.

Tali Bölümleri

Mevlevi faaliyetinin yanısıra toplumun çeşitli ihtiyaçlarına cevap veren, “mevlevi külliyesi” olan alanlarda, doğrudan tekke hayatı ile ilişkisi olmayan muvakkathane, çeşme, sebil, aşevi, han, kervansaray, sibyan mektebi v.b. birtakım tali bölümler de vardı.

⁹¹ İkrar; Dil ile kabul ve tasdik etmek anlamına gelir. Mevlevilik’te, dervişliğe söz vermeye ve hizmete girmeye denir.

Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar

Bilindiği gibi, tekke eşyaları, mensup olduğu tarikatın bünyesinden, onun çeşitli ihtiyaçlarından doğmuş olup çoğu zaman tarikatı temsil ederler. Bazen bu eşyaların diğer tarikat mensupları tarafından da kullanıldığı olur. Bütün bu eşyalara mistik birer ifade verilmiştir. Mevlevilerde kullanılmış ve mevleviliği temsil etmiş eşyalardan bazılarını sıralayalım:

- Post (Pir Postu, Sultan Veled Postu, Âteş-bâz-ı Veli Postu)
- Semâ Tahtası (Meşk Tahstası)
- Zikir Tesbihi
- Pazarcı Maşası
- Somut (sımat, samat)
- 18 Budaklı Şamdan
- Nisan Tası
- Gümüş Anahtar
- Mevlevi Sancağı⁹²

Mevlevilik, Mevlânâ'nın vefatından sonra kurulduğu için, bu eşyaların menşelerini tarikatın kuruluş devri olan XIV., hatta XV. Yüzyıllardan sonraya almak lazımdır.⁹³

2.1.3. MEVLEVİ EĞİTİM SİSTEMİ VE KONYA HALKI ÜZERİNDE HZ. MEVLÂNÂ'NIN EĞİTİMCİ ROLÜ

2.1.3.1. MEVLEVİ EĞİTİM SİSTEMİ VE MEVLEVİLİKTE BAZI ESASLAR

2.1.3.1.1. MEVLEVİ EĞİTİM SİSTEMİ

Tasavvufta ve bundan dolayı tekkelerde “eğitim” geleneksel medrese eğitiminden ve Batı kökenli lâik eğitimden çok farklı bir niteliğe sahiptir. Tarikat ehline mahsus olan bu eğitime “seyr-ü sülûk” denilmekte ve bu eğitimde

⁹² Bkz. Resimler 17,18,19,20,21,22.

⁹³ ÖNDER, Mehmet, **Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar**, Maarif Basımevi, Ankara, 1957, s.3-5.

nazariyattan ziyade tatbikata ağırlık verilmekte, veya talibe “bir şeyler öğretmek” değil onu “değiştirmek” amaçlanmaktadır. “**Seyr-ü sülük**” muhabbet, hizmet, sohbet, tevekkül, halvet, zikir, cezbe vs. gibi unsurlardan meydana gelmekte, tarikatın çeşitlerine göre bu unsurlardan bazılarının ağırlık kazandığı, icabında bazılarının bulunmaya bildiği, “tahsil ederek” değil “yaşayarak” edinilen, derviş ile şeyh arasında “sır” olan intisabı” bir eğitim tarzı söz konusudur. Mevleviyye’de dervişliğin esası aşk, cazibe, irfan ve hizmettir. Talib ya muhib veya çilekeş can olmak için müracaat edebilir.⁹⁴ Eğitim sistemi içinde; muhiblik, 1001 günlük çile, cezai müeyyideler, sema meşki sayılabilir.

Muhiblik

Muhib olmak için bir şeyhe müracaat edilir, şeyh bu müracaatı kabul ederse bir sikke (keçe külah) tedarik edilip gusul abdesti alınarak kararlaştırılan gün tekkede şeyhin huzuruna girilir, eli öpülüp önüne oturulurdu. Şeyh muhibbin başını dizine koyar, sikkesini giydirir, tekbir getirir ve bir Fatıha okur, ikisi de Fatıha’yı okuduktan sonra “görüşürler yani birbirlerinin sağ elini aynı zamanda tutup kaldırarak parmaklarının üzerine öperlerdi”. Bu basit törenden sonra şeyh, nev-niyaz adını alan muhibbi dergahtaki dedelerden birine teslim ederdi. Bu zat muhibbin dedesi sayılır, onun eğitiminde tarikat adabını öğrenmeye başlar, isterse sema meşkedip mübtedi mukabelesi yapıldıktan sonra dergâha gelir ve sema kıyafetini giyip, mukabeleye katılırdı. Muhiban arasında, istidatlarına göre ney üflemesini, usûl vurmasını, na’t ve ayin okumasını belleyenler Mesnevi okuyanlar, Mesnevi okutmağa icazet alıp sikkesinin üstünde “destar” sarmağa hak kazananlar, bulunurdu.

Aslında muhiblerin hiçbir mecburiyetleri yoktu, hatta sema bile öğrenmeyebilirdi. Devlet ve ticaret adamlarından, alimlere, esnaflara, kısaca halkın her sınıf ve tabakasına kadar muhibler çoktu.

Bunlar, ya sevap kazanmak, ya hakikata ermek ya da musiki, edebiyat, hat, tezhib, gibi güzel sanatları öğrenmek için muhib olurlardı.

⁹⁴ TANRIKORUR, **Mevlevihaneler**, s. 73.

Binbir (1001) Günlük Çile

“Mevlânâ'nın tasavvufi şahsiyeti anlatılırken belirtildiği gibi, onun öğretiminde kendini unutmak, kendinden geçmek yok, aksine kendine gelmek, kendini bularak gerçeğe ulaşmak vardır. Bunun için zikir, sema ve riyazat halveti gibi insan tabiatını zorlayıcı şeyler kabul edilmemiştir. Mevlânâ semayı değil, aşkla cezbeyle meydana getirdiği ve aşkı mayaladığı için musiki ve sema'yı süluka esas kabul eder. Ona göre çalışmak en kudsi bir vazifedir ve mevlevinin çilesi bile halvet ve riyazat şeklinde değil, hizmet şeklindedir. Mevlevilikte çile, nefsinin isteklerini yenerek onu uhrevi hayata hazırlamak demektir. Bununla beraber, ferdi dünyevi hayattan tecride değil, hayat boyu realist olarak eğitim ve öğrenimine devam ederek en geniş manasıyla dünya üstünde yaşayanlara faydalı olmaya yönelir. Mevlevi dedesi, çilesini tamamladıktan sonra fikrî, mânevi, kültürel, mesajlar bırakarak kendisinden sonra gelecek nesillere faydalı olmayı amaçlar. Bu yüzden gönül ve nefis eğitiminin yanında bir sanat eğitimi de görürdü. Böylece asithaneler sanatkar da yetiştirerek, buldukları memleketlerin iktisadî ve kültürel kalkınmasına yardımcı olmuşlardır.

Tarikate çığ olarak girmiş olan çilekeş can, “ben” olma egoizmini (yani nefsinin) kırarak manen pişip olgunlaşacak, adeta bir “simya değişimi” geçirerek, sabır, metanet ve rıza sahibi birdervişliğe bürünecektir. 18 değişik hizmetten oluşan 1001 günlük çile(bakınız Resim 3) “benlik tasfiye” kursunun yönetildiği bir merkezdir.”⁹⁵

Cezai Müeyyideler

Her eğitim merkezi gibi mevlevihanelerde de, adab ve erkan adı verilen belirli protokol kurallarının yanı sıra, bu kurallara riayeti sağlamak üzere konmuş bazı müeyyideler vardı. Bu müeyyidelerin en basiti can'ın sınanmasıydı: “olmamış” diye aynı işin tekrarlattırılması, edebe aykırı olmamak kaydı ile azarlanarak tahrik edilmesi, canın ihlas ve olgunluğunu ölçme amacına yönelik sınamalar cümlesindendi. Can bu sınamalara

⁹⁵ TANRIKORUR, *Mevlevihaneler*, s. 78.

dayanamadığı takdirde giriştiği işten kendisi vazgeçer (“çile kurar”) ve evine döner; dayanamayacağı tesbit edilirse, pabuçlarının burnu kapıya doğru çevrilir, kibarca “sen buradan git” denirdi. Ağır kusur işlediği görülüp ihracına karar verilirse, en büyük ceza olarak başından sikkesi, sırtından hırkası alınır, her tekkenin arka tarafında bulunan ufak kapıdan (“küstah kapısı”) yolcu edilirdi seyyah. Suçu affedilen, şeyh tarafından özel bir merasimle müsaade edilmedikçe, sikkesini bir daha giyemezdi. Bu müeyyideler dedeler içinde geçerliydi; ancak dedelere önemsiz kusurları için “seferi” cezası verilir, yani başka bir dergaha gönderildi.⁹⁶

Sema Meşki

Mevleviler hakkında, tarikatle ilgisi olmayan halkın kullandığı “dönen dervişler” ve yabancıların kullandığı “derviches tourneurs”, “whirling (veya dancing) derviches”, “tanzende derviches” v.b deyimlerinde doğrulandığı gibi, tarikati sembolize eden başlıca unsur “sema”dır. “Sama” (veya “sima”) kelimesi, “duymak, işitmek, musiki dinlemek ve mecazen “şarkı, nağme, vecd” gibi sözlük anlamlarıyla insanlık tarihi kadar eski bir dini tören, tasavvufi anlamda ise “vecd ü şevk ile Allah’ı zikretmek” demektir. Sema - genellikle zannedildiğinin aksine- Mevlânâ’nın içtihiadı olmadığı, sufiler arasında yüzyıllardır uygulana geldiği bilinmektedir. Çok çeşitli bedeni hareketlerle yapılan sema türlerine İslâm’ın ilk devirlerinden beri çoğu tarikatte rastlanmış ve tarih boyunca semanın aleyhinde bulunan birçok zahir alimlerine karşı, ledün uleması (Şahabeddin Suhreverdi’den başlamak üzere) bunun helal ve mübah olduğunu savunmuşlar, sayısız eser ve risaleler yazmışlardır.

Tasavvuf yoluna girenlerin coşkularını ifade eden sema, döneminin bütün sufileri gibi Mevlânâ’nın yetiştiği muihte de esasen mevcuttu. Konya’da Mevlânâ’nın yaşadığı devirde hankahların ve zaviyelerin yanı sıra medreselerde, saraylarda ve konaklarda da sema meclislerinin tertib edildiği bilinmektedir. Ancak bu semaların günümüze intikal etmiş olan şekilde icra

⁹⁶ TANRIKORUR, *Mevlevihaneler*, s. 77.

edilmediği, çok daha serbest nitelikte olduğu anlaşılır. Mevlevi erkanın zamanla sabitleştirilmesine paralel olarak sema da belirli kaidelere oturtuşmuş, musikiye ve koreografiye ilişkin ayrıntıları tesbit edilmiş, sonuçta alınan ayinlerin besteleri ve güfteleri dışında hep aynı kalan “törenlere” dönüştürülmüş ve sema meşkide belli kaide ve safhalara göre öğretilmiştir.

İlahi aşk ve cezbenin doğmasına vesile olduğu için her mevlevinin bilmesi gereken sema, 1001 günlük eğitimin önemli konularından birini teşkil ediyordu. Zira bu meşk alınmadan sikke giyilmezdi. İlk eğitimi için Kazancı Dede’ye teslim edilen can, kendi dedesi veya başka bir dedenin “sema dedesi” nezareti altında sema meşkine başlardı (bu meşkin teknik terimi “sema çıkarmak”tır). stnde bir kişinin rahatça durabileceği genişlikte cilalı kalın bir tahta üzerinde (veya matbahın belli bir köşesinde) yapılan bu meşke, sol ayağın baş ve ikinci parmak arasına alınan yerdeki çivi vasıtasıyla sabitleştirilmesi çivi veya çivi deliklerinden kolayca tesbit edilebilmektedir.

Sema’nın esası sol ayağı yere yapışık vaziyette sola doğru döndürürken, sol diz hizasına kadar kaldırılan sağ ayağın dönme hareketiyle vücudun olduğu yerde sola doğru dndrlp tam devirle başlangıç noktasına gelmesidir (bakınız Resim 1). Bu sırada yukarıya kaldırılmış (açılmış) olan kollarda vücudun döndürülmesine yardımcı olurlar. Yerinde sabit olarak dönen sol ayağa “direk” vücudu eviren sağ ayağa ise “ark” denir. Meşk tahtasında “direk tutmayı” ve “ark atma”yı öğrenen can’a, kollarını usulünce kaldırması (kol açma) ğretilir. Sıra sema ederken yürümesini öğrenmeye gelmiştir. Bu da semahane yapılır; ark atılınca sol ayak yerde geriye doğru sürünür ve böylece sağdan sola bir yürüyüş meydana gelir. Sema etme ve yürüme öğrenildikten sonra semazen’e tennure ile sema ettirilir.⁹⁷

⁹⁷ TANRIKORUR, *Mevlevihaneler*, s. 78, bkz. Resim ,8,9,10,11,12.

2.1.3.1.2. MEVLEVİLİKTE BAZI ESASLAR VE EĞİTİME ETKİSİ

Cenaze Töreni Adabı

Mevlevilerde, ölüm haline gelen kişinin yanına İsm-i Celal çekilmesi adettir. Bir şeyh veya halifenin vefatı halinde, Matbah-ı Şerif'te ayin okunarak yıkanır. Bu münasebetle okunan ayin, Mevlânâ'nın Salahaddin Zerkub'un ölümünde söylediği mersiye denir. İtri'nin (1640-1711) bestelediği Segah Ayin-i Şerifi'nin bir bölümüydü. Cenaze şeyh ve iki derviş tarafından kabre konduktan sonra sikkesi giydirilir, hırkası örtülür, sağ yanına hilafetnamesi konurdu. Telkin ve tezkiye olmaz, sadece İsm-i Celal çekilir, zikri idare edenin gülbankından sonra hep birlikte "Huuu.." denir ve baş kesilerek törene son verilirdi.⁹⁸

Yemek Adabı

Mevlevihanelerde 20-25 cm yükseklik ve etrafına 10 kişi sığacak büyüklükte yuvarlak tahta sofralara "somat", bazen -Yenikapı Mevlevihanesi'nde olduğu gibi- 40 somata kadar alabilecek büyüklükte yemekhaneye de "somathane" denilirdi. Herkesin önüne çeyrek ekmek, kapalı vaziyette bir kaşık ve biraz tuz konulurdu; çatal ve tabak yoktu. Günlük mutfakta (matabah-ı şerifte değil) pişen yemeğin kapağını Kazancı Dede niyaz ve gülbankla açar, yemekler kaplara kapatılıp servise hazırlanır ve görevli dervişin, önce şeyh dairesinin, sonra dede hücrelerinin bulunduğu koridorda ayak mühürleyip baş keserek "Hu... Somata salaaaa.." diye yüksek sesle davetinden sonra somathaneye gelir, kapıda baş kesilip eşiğe basılmadan girilir, Şeyhle beraber oturulur, sofrayla görüşülür ve herkes şehadet parmağını tuza banıp tattıktan sonra yemeğe başlanırdı. Çorbadan sonraki yemek -yine aynı sahandan, fakat kaşıkla değil- sağ elin üç parmağıyla alınır, ses ve şapırtı çıkarmadan yenir ve -Mevlevilerde yemek de şükür gerektiren bir ibadet olduğu için- pilav gelene kadar hiç konuşulmazdı. Eski Türk evlerindeki geleneğe uyularak somatı saran uzun bir peşkir kullanılır, ekmek ve su işaretle istenirdi. Somatçının bakır maşraba (yamak) ile verdiği su bardağın alt

⁹⁸ TANRIKORUR, *Mevlevihaneler*, s. 85.

kısmıyla görüşülerek içilirken somattakiler yemeğe ara verir, suyunu içen bitirince herkes baş keserdi.

Pilav gelince (varsa helva, Muharrem’de aşure gelince) bir miktar yendikten sonra “Eyvallah...” çağrısıyla herkes doğrulur, Şeyhin (yoksa Ahçı Dede’nin) gülbank, fatiha ve şükür duasından sonra herkes uzun bir “Huuu...” çekilir, ancak ondan sonra alçak sesle konuşulabilirdi. Yemek bitince yine herkes tuza banıp, tadarak ve sofrayla görüşerek Şeyhle beraber kalkar, geldiği usulle çıkardı.⁹⁹

Aşure Günü

Matbah-ı Şerif’te bir de Kerbela şehidlerinin ruhları için, Muharrem’in onuncu gecesini Fuzuli’nin “Hadikatü’s-Suada”sı okunur, törenle aşure kaynatılırdı. Ocaklara konan büyük aşure (aş) kazanları resmi kıyafetli dervişlerce nöbetleşe kaynatılır, kepçeler derin bir sessizlik içinde elden ele “görüşülerek” değiştirilirdi. Aşure pişip Şeyh veya Ahçı Dede’nin gülbankı ile ocaktan indirildikten sonra tören sona erer, herkes evine-hüccesine dağılır; ertesi sabah erkenden kazanlar tekkenin avlusuna çıkarılır, eline kapla gelen herkese, okullara, kışla ve cezaevlerine, derviş olsun olmasın halkın şifalı saydığı bu aşureden dağıtılırdı. Öğle yemeğinde Meydan-ı Şerif’te herkese açık somatlar kurulur, aşure günü o yerin bütün tarikatlarına mensup şeyhler ve dervişleri mevlevihanede toplanır, her tarikatın usulünce zikir yapılır, her şeyh sıra ile zikri idare ederdi.¹⁰⁰

Kıyafet

Bir tarikatın kendine özgü teşkilât, adap-erkan ve eğitim tarzı dışında kendine özgü kıyafeti de bulunmaktadır. Mevleviler’in serpuşlarına “damga, alamet, külâh-ı Mevlevî, fahit” adını verdikleri bilinir.

Sikke -anlamının gösterdiği gibi- mevleviliğin kutsal damgası olduğu için, kubbelerin âleminde, korkuluk babalarında, hatta boyalı duvar tezyinatında, levhalarda, mezar taşlarında ve sanduka üstlerinde bir ana tezyinat unsuru olarak kullanılmıştır. Destarlı sikker şeklinde, fildişi oymalı

⁹⁹ GÖLPINARLI, *Mevlevî Adabı*, s.127-128, bkz. Resim 2,4,5,6,7.

¹⁰⁰ TANRIKORUR, *Mevlevîhaneler*, s. 86.

kalemtraş, altından veya gümüşten yapılma yüzük, küpe, kolye, habbe ve muskalık kullanmak uğurlu sayılır, evlerde de sikke şeklinde saat, biblo, levha ve resimler bulundurulurdu.

Mevlevilerin ilk zamanlarındaki kıyafetleri son zamandakiler kadar iyi bilinmemektedir (meselâ, Mevlânâ ve oğlunun giyiminin, şu anda Mevlânâ Dergahı'nde sergilenenden çok daha farklı olduğu bilinmektedir). Son zamanlardaki sikke, 17-24cm uzunluğunda içiçe geçmiş iki kat (çekilip uzatılınca 45-50 cm gelen), koyu kahve, bal rengi veya beyaz dövme yünden yapılan, üst kısmına doğru hafifçe daralan bir külahtır. İlk zamanlarda alt kenarın kalın, üstü sivrice ve kalıpsız olan sikkeler, son zamanlarda kısalıp üstü fese benzetilmiş, keçesi de inceltilmiş, zamklanıp kalıpnarı ve ütü ile parlatılır olmuştur. Sikke, taşıdığı anlam sebebiyle, kenarı saygı ile öpülerek (“görüşülerek”) giyilir ve çıkarılırdı.

Mevleviler sarık yerine “destar” kelimesini kullanırlar, yalnız şeyhler sikkelerinin üstüne destar sarabilir, muhib ve dedeler sadece dal sikke giyebilirlerdi. Mesnevihan'lar ise, şeyh olmasalar dahi, destar sarabilirlerdi. Bunlardan başka, tarikate büyük hizmeti geçmiş dede ve muhiplere ve çelebilik makamınca destar sarma izni verilebilirdi.

Resmi hırka, yakasız ve enseden göğüse kadar iki yanda çoğunlukla 12 İmam'a işaret olarak 12 yahut Mevlevilerde kutlu sayı olan 18 adet dikişi bulunan, topuklara kadar uzun, belsiz, bol bir cübbeydi.¹⁰¹

Sema tennuresinin üstüne giyilen, yine yakasız, kolları düz ve dar, bele kadar gelen tennureyle aynı renkte ceğken-yeleğe “deste-gül” denirdi. Ön ucundaki bir bağ elifi nemedin kaytanına sokularak sema esnasında açılıp dalgalanması önlenirdi. Tennurelere deste-güllerin yaka arkasında da üstüva bulunurdu. Mevleviler arasında, kalp hizasında ince, kısa bir zincire bağlı “habbe” adı verilen fındık kadar renkli bir taş asanlarda olurdu. Mevlevi şeyhleri ve dervişler saçlarını mutlaka kısa kestirir, ancak sakal ve bıyıklarını genellikle kesmezlerdi. Kadiri ve Rufai tarikatinde saçlar

¹⁰¹ TANRIKORUR, *Mevlevihaneler*, s. 87-88.

uzatıldığı halde, Mevlevilerde buna müsaade yoktu. Diğer bazı tarikatlerde olduğu gibi sokakta ele keşkül, teber yahut uzun asa alarak dolaşmak da yoktu; dilenmek ise şiddetle yasaktı. “Mevlevilerin kıyafetleri kibarane, tavırları edibane, konuşmaları arifane idi; her cemiyette ağırbaşlılıklarıyla saygı uyandırmayı başarırlardı. “Bektaşî'nin küfrü, Mevlevinin kibri” söylentisi bunu ifade içindi.¹⁰²

2.1.3.2. BİR EĞİTİMCİ OLARAK MEVLÂNÂ

Bildiğimiz gibi, bazı insanlar vardır, sadece zamanlarında tanınır. Bazılarının kıymeti öldükten sonra bilinir. Bazıları da vardır ki, hem zamanlarında, hem de sonraki devirlerde insanların gönüllerinde taht kurar.

İşte Mevlâna, gerek şâir, gerek mutasavvıf ve gerekse mütefekkir oluşuyla, hem kendi devrinde ve hem de sonraki devirlerde tanınan ve itibar gören ender şahsiyetlerden birisidir.

Yaptığım araştırmalar şu noktada birleşmektedir: Mevlâna sadece doğuda tanınmaz. O, batıda da bir çok yönlerden ilgi uyandıran, hakkında araştırmalar yapılan bir mütefekkirdir.

“Mevlâna'yı kendi atmosferi ve gerçek yapısı içinde anlamının ve anlatmanın yolu ne olacaktır? Bize göre bu yol, şu üç temel güzergâhtan geçer:

- 1- Bütün siyasî, sosyo-ekonomik ve psikolojik cepheleriyle içinde yaşadığı sosyal çevre ve bu çevrenin değer hükümleri.
- 2- Buna bağlantılı olarak onun fikrî ve tasavvuf hayatının temelini oluşturan kültürel, mistik çevre ve akımlar,
- 3- Bu ikisinin ışığında öğretisinin ve mesajının tam bir analizi.

Bir defa şurası unutulmamalıdır ki, Mevlâna'nın gerek bir XIII. yüzyıl Anadolu insanı, gerekse bir XIII. yüzyıl mutasavvıfı ve sūfisi olarak şahsiyeti, o devirdeki sosyal çevresiyle sanıldığından çok ilişkilidir. Bu dönem Anadolu'sundaki

¹⁰² DURU, M.C., **Tarihi Simalardan : Mevlevi**, (yayınevi yok), İstanbul, 1952, s. 144.

hayatı yansıtarak temsilî bir hikâye içerisinde problemleri ve çözüm yollarını sıralar. Aynı zamanda bunları edebî bir üslûp içerisinde sergilemeyi ihmal etmez.”¹⁰³

Devrinin problemleri bir devir oluşundan dolayı, daha çok sembolik anlatımı tercih etmiştir. Bu sebepten fikirleri, her ne kadar herkesin anlayacağı seviyede olmasa da, her kesime hitap etmektedir. Hâttâ hikâyelerde misâl olarak seçtiği hayvanların, devrindeki kişi ve kurumları yansıtır yansıtmadığı, öyle sanıyorum ki özel bir araştırma konusudur. En azından böyle bir anlatım tarzıyla eserlerini yazması, sonraki devirlere intikalini kolaylaştırmış ve herkesin kendisine bir ders çıkarmasına vesile olmuştur. Bu açıdan "eğitici değeri" oldukça yüksektir.

Mesnevî'deki kıssalar hisse alınması içindir; Asla masal anlatmak için derlenmiş değildir. Çünkü derin hikmetler ve konular, bu tip misâllerle daha kolay anlaşılır. Problemleri ve çözüm yollarını anlatmak için seçtiği misâller, o derece akıllıca seçilmiştir ki, bunları her zaman, şu ya da bu şekilde görmek mümkündür.¹⁰⁴

Öyle sanıyoruz ki araştırmalarımız sonucu şunu söylemek yanlış olmaz: Bunalım döneminde yetişen mütefekkirlerin, yine aynı şekilde bu tip bir anlatım tarzını benimsediklerini görmekteyiz. Mevlâna, kendisinden sonra gelenlere de, bu yönde rehber olmuştur.

2.1.3.2.1. MEVLÂNÂ'NIN EĞİTMENLİĞİNDEKİ TEMEL ÖZELLİKLER

İnsanı Tanıtmak: Mevlânâ'nın eserlerinde en çok göze çarpan konu, insan ve problemleridir.

Yaptığımız araştırmaya dayanarak bu konuyu şu şekilde ifade edebiliriz: Bu problemleri ele alırken, Kur'an ve Hadis'te zikredilen insanın özelliklerini bir bir sayar, açıklamalarda bulunur. Yeri geldikçe de insanın şeytan ve nefisle olan mücadelesini gündeme getirir. Bu ikisi, baştan beri insana haset edip düşmanlık yapmaktadır. Onun için Mevlâna'nın temel hedefi, Tanrı'ya ulaşma yolunda engel oluşturan nefis ve şeytana karşı nasıl mücadele edileceğini insana öğretmektir.

¹⁰³ İŞİN, Ekrem, “Mevlevîliğin Tarihsel Temelleri: Sultan Veled ve Çelebilik Makamının Kuruluşu”, **Mevlânâ Kongresi**, s.95-98.

¹⁰⁴ ÇELEBİOĞLU, Amil, **Mesnevi-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahifi Tercümesi**, İstanbul, 1967, C.II., s.108.

Konunun daha iyi anlaşılması için, bazen kısa bazen de uzun hikâyeler anlatır. Yani vereceği bilgileri böyle bir tarzda sunar.

İnsanı Pişirmek ve Olgunlaştırmak: Pişmekten kastedilen şey değişme, tecrübe kazanmak, olgunlaşma ve arınmadır. İnsanın pişmesi için pek çok yollar ve tecrübe alanları vardır. Nitekim insanı pişiren “ayrılık ateşi”¹⁰⁵ dir. O’na göre Hz. Adem’in cennetten ayrılışı da , pişmesi içindir.

Sanat Öğretimi:

Mevlâna'nın etrafındaki tasavvuf ehli genel olarak sanatkârlardı.

Sanat güzelliğin tasviridir. Sanat, insanla iyi olan arasında kurulan kutlu birliğin adıdır. Sanatın asıl amacı ahlâkî mükemmelliktir.

İşte onun içindir ki Mevlâna şöyle der: “Sanatkâr kimse, yaptığı sanat eserinden anlaşılır. Bir kimse sanatkara hizmet etmeden kendi kendine sanat öğrenemez.”¹⁰⁶

Aslında Allah’ın bile sürekli yaratma işini göz önünde bulundurursak insanın sanatsız olması düşünülebilir mi?

Yaparak-Yaşayarak Öğrenme :

Bir Çin filozofu şöyle der:

Duyarsam unuturum... Görürsem hatırlarım... Yaparsam unutmam...

Eğitimde uygulama, öğrenmenin en etkin yoludur. Kur'an'da da bilgi ile birlikte uygulamaya çok dikkat çekilir. Mevlâna Mesnevisinde sanatı öğrenmek için işi bilmek ve onu uygulamak gerektiğini de savunur.

Allah’ın Farkında Olmak:

Mevlâna, nerdeyse her konuyu anlatırken, Allah’ın birliğini ve gücünü gözler önüne serip düşündürür. Bu konuda ilgili Kur'an ayetlerini de delil olarak ortaya koyar ve onları dayanak noktası yapar.

O'nun eğitiminde Allah’ı bir ve yüce bilmek esastır.

¹⁰⁵ CELALEDDİN, Mevlânâ, **Mektuplar**, (Çev: Abdülbaki GÖLPINARLI), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1969, s.XII.

¹⁰⁶ AÇIK, Nilgün, “Mevlânâ ve Mevlevî Tarikatının Eğiticiği”. **Mevlânâ Kongresi**, s.100.

Yokluğun Varlık Olduğunu Anlatmak:

İnsanın pek çok korkulan vardır. Fakat "yok olma korkusu" hepsini bastırır, insan, sahip olduğu her şeyin yok olmasından korkar.

Mevlâna önce insana, sahibi olduğunu zannettiği malların asıl sahibinin kendisi olmadığını kavratma yolunu seçer. Bu psikolojik bir rahatlatma yoludur. Giden, insanın kendi malı değilse, fazla sıkıntı duymaz..

İkinci yol olarak da, görünüşte "yok" gibi görünen şeylerin kesinlikle yok olmadıklarını misâllerle anlatır. O'na göre var olmak için, yok olmak gerekir. Hatta yokluk, var olmanın sebebidir. Mevlânâ'da özellikle Allah'a ulaşmak için yokluğa dönmek gerektiğini vurgulamıştır.

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, İslâm Ansiklopedisinde,

Mevlâna "yokluk bilgisi"ni öğretmek için şöyle bir hikâyeye anlatır, der:

Kendisine tapan bir nahivci” bir gemiye biner. Daha biner binmez gemiciye, "Hiç nahiv okudunuz mu?" diye sorar. Gemici "Hayır!.." deyince, "Yarı ömrün boşa gitti”der.¹⁰⁷

Sorumlu İnsanı Yetiştirmek:

İnsanın yaptığı işlerden sorumlu olup olmadığı tarih boyunca hep tartışılmıştır. Temel soru şudur: İnsan yaptıklarından sorumlu mudur? Bu soru üzerine yapılan tartışmalar sonucu, pek çok felsefî ekoller ve mezhepler ortaya çıkmıştır.

Mevlâna insanın sorumluluğu üzerinde durur. Bu konuda çeşitli hikâyeler anlatır ve temsiller getirir. O, "kader buymuş" deyip yatanları hiçbir zaman hoş karşılamaz. Mesnevisinden yola çıkarak şunları söyleyebiliriz. O'na göre;

Kaderle pençeleşmek savaş değildir. Bizi onunla pençeleştiren de kaderdir.

İyi olsun, kötü olsun, ne bitmişse, senden bitmiş, yeşermiştir. Hoş olsun olmasın, gönle gelen şey, senden gelmiştir.

¹⁰⁷ Burada nahiv kelimesinin **söz dizimi, sentaks**, olduğu göz önünde bulundurulursa olay daha iyi anlaşılır.

Bir dikenle yaralanmışsan, o diken sen dikmişindir. ipek olsun, atlas olsun, giydiğin elbiseyi sen eğirmişindir, sen dokumuşsundur.

Sana bir yerden bir töhmet gelse, zulmettiğin kişi mihnete düşmüş de ilenmiştir sana. Sen, boyuna ben bir şey yapmadım; kimseyi töhmet altına almadım der durursun.

Mevlâna, tembellik, miskinlik ve fakirliğin insanı alçalttığını, hâttâ dinden imândan bile edeceğini yeri geldikçe vurgular.

Seviyeye İnmek:

İnsanlar farklı seviyelerde yaratılmışlardır. Bu sebepten öğrenme kabiliyetleri de farklıdır. Bunun her zaman dikkate alınması gerekir. Bu konuda Mevlâna şu ikazları yapar:

Hayvana çekebileceği yükü yükle. Her kuşun yemi kendi miktarıdır. Çocuğa süt yerine ekmek verirsen, yoksul çocuğu o ekmek yüzünden öldü say. Fakat dişleri çıktı mı, artık gönlü, kendiliğinden ekmek arar.

Kanadı çıkmamış kuş uçmaya kalkıştı mı, her yırtıcı kediye lokma olur gir der. Fakat kanadı çıktı mı, zorlamasan da, iyi kötü ıslık çalmasan da kendiliğinden uçar o.

“Kıyas” Bilgi Vasıtasıdır

İnsan bilgilerini doğuştan getirmez. Fakat bilgi elde edecek vasıtalarla donatılmış olarak dünyaya gelir. Bu vasıtalar duyu organları ve akıldır.

Akıl, insanları diğer canlılardan ayıran en önemli güçtür. Çünkü duyu organları yoluyla elde edilen bilgileri kıyas yapar, bir takım neticelere varır. Ama Mevlâna akıl yoluyla ulaşılan her bilginin doğru neticeler veremeyeceğine de dikkat çeker Bu açıdan filozofları ve akılcıları eleştirir. ¹⁰⁸

¹⁰⁸ ATÇEKEN, Zeki, “Ahilik, Ahiliğin Kültürümüze Etkileri ve Anadolu Selçukluları Zamanında Konya’da Ahi Teşkilatı”, **İpek Yolu**, Sayı: 136, Konya, 1999, s.11.

Akıl Eğitimi

Akıl, ilişkileri görme yeteneğidir. Gerçek anlamda bu yetenek, sadece insanda vardır. Onun için de sorumlu varlıktır.

Akıl, nötr hâlde bir güçtür. Onu çeşitli vesilelerle eğitmek, geliştirmek ve ilişkileri doğru gelecek şekilde programlamak gerekir.

Akıllı olmak insanların temel hedefidir. Nedir akıllı olmak? Elbette ki bunun çeşitli göstergeleri vardır. Mevlâna'ya göre akıllılık, ihtiyatlı iş görmektir.¹⁰⁹

Tedric:

İnsan çok yönlü bir varlıktır. Diğer taraftan ferdî farklılıkları da vardır. Bu sebepten ona bir şey öğretirken, bedensel ve zihinsel özelliklerinden tutunuz, çevresine kadar pek çok şeyi dikkate almak gerekir.

Aynı zamanda insana bir şeyi bir anda öğretmek mümkün değildir. Bu eğitimde önemli bir metottur. Çünkü, dama merdivenle basamak basamak çıkılır, ocaktaki tencere yavaş yavaş kaynar, anne karnındaki çocuk dokuz ayda doğuma hazır hâle gelir.

Nitekim "Ol" demek suretiyle her şeyi bir anda yaratmaya gücü yettiği hâlde Allah evreni altı günde yaratmıştır. Âdemin yaratılışı kırk sabah sürmüştür.

Mevlâna tadrîce oldukça önem verir. O'na göre tadrîcde (yavaş yavaş, adım adım, basamak basamak öğretmek suretiyle) şu yollar izlenir:

- a. önce kişinin yanlışları görmezlikten gelinip olumlu davranışlarını övmek.
- b. Bazı yanlışların düzeltilmesi gerektiğini söylemek.
- c. Bu işi yaparken incitmemek... Övgü ile teşvik etmek...
- d. Övgü, zayıf tarafların güçlenmesini sağlar.

Aklı eğitmek için ipuçlarının da iyi değerlendirilmesi gerektiğini söyler.

Nerede bir kişi yalan söyleirse, duyanın "doğru" sanması için söyler, işiten kişi, doğruyu da bilmiş olmalı ki, bu "yalan"ı doğru kabul etsin.

¹⁰⁹ ÜRÜN, Ahmet Kazım, "Mevlânâ'nın Edebi Kişiliğini Etkileyen Şahsiyetler ve Eserleri", **Mevlânâ Kongresi**, s.171.

Sahte parayı, geçer sansınlar diye piyasaya sürerler. Ama müşterinin de geçer parayı tanımış olması gerekir.

Nerede bir yalan varsa, orada gerçek de vardır.

Akla uygun olar, nimet verene şükretmektir.

Mevlâna demek istiyor ki, akli, nimete şükredek şekilde eğitmek gerekir.

Edebiyat Alanında Mevlânâ Tesiri:

Anadolu'da Türk Edebiyatı'nın ilk ürünleri XII. yy'a aittir. Bu dönemden önce Anadolu'da yazılmış eser yoktur. Bu arsıda Mevlânâ, hacimli ve muhtevâlî eserleriyle Türk Edebiyatı'nın Anadolu'da gelişmesine ve yayılmasına önemli katkıda bulunmuştur. XIII. yy'ı takip eden asırlarda şairlerimiz üzerinde Mevlâna tesiri bir çığ gibi büyümüş, Mevlevî olsun yada olmasın pek çok müellif Mevlânâ'nın eserlerinden ilham almışlardır.¹¹⁰

Görülüyor ki Mevlânâ ölümünden bu yana yedi asrı geçen zaman içinde Türk Edebiyatı'nın bütününe mal olmuş, şiir, sevgisi, hayranlığı artarak devam etmiştir.

Mevlânâ fikirleriyle, eserleriyle farklı ilim dallarına konu olmuş, hakkında pek çok eser yazılmış, sayısız araştırmalar yapılmış, şöhret ve tesiri zaman ve mekanla sınırlanmamıştır.

İşte, bu nedenle; Mevlânâ sadece Türk Edebiyatında değil, doğu ve batı edebiyatına da tesir etmiştir.

“Mevlânâ'nın tesir alanı yalnızca Türk Edebiyatı ile sınırlı değildir. Mesnevisi Kur'ân-ı Kerîm'in tasavvufî bir tefsiri; Dîvân-ı Kebîr'i de tasavvufî aşkın en güzel ifadesi kabul edilen Mevlânâ'nın doğu âlemlerinde şöhreti ve tesiri oldukça yaygındır. Ancak Araplar arasında Mevlânâ'nın eserlerine fazlaca ilgi gösterilmemiştir. Kuvvetli bir tasavvuf geleneğine sahip olan Araplar, kendi dil ve tasavvuf anlayışının dışında kalan eserlere rağbet etmemişlerdir. Bu itibarla yalnızca Mevlânâ'nın eserlerinin Arapça tercümelerinden söz edilebilir. Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne mensub Şeyh Yusuf Bin Ahmed'in Arapça Mesnevî şerhi, Tahran Dârü'l- Fünûn'undan Abdülaziz adlı şairin Mesnevî'nin tamamını içine alan Arapça

¹¹⁰ AÇIK, Nilgün, “Mevlânâ ve Mevlevî Tarikatının Eğiticiği”, **Mevlânâ Kongresi**, s.104-110.

manzum tercümesi ve Mısır'ın eski Pakistan büyükelçisi Abdülvehhab Azzam'ın Dîvân-ı Kebîrden bazı gazelleri tercüme ettiği manzumeleri mevcuttur.

İran'da Mevlânâ hayranlığı ve tesiri daha büyük boyutlardadır. Mevlevî kaynaklarında rivayet edildiğine göre Mevlânâ, babası Sultanül-Ulemâ Bahâeddin Veled'le Belh'ten Anadolu'ya göç ederken, Nişabur'da Feridüddin Attar'la görüşmüşler, Fars Edebiyatı'nın büyük şairi Attar, henüz çocuk yaştaki Mevlânâ'nın bilgi ve zekasını takdir ederek meşhur eseri Esrâr-Nâme'nin bir nüshasını hediye etmiş:

Mevlânâ'nın doğu âleminde en geniş tesiri Hint-Pakistan yarımadasındadır. Hint ve Pakistan edebiyatlarındaki bu etki çok büyük çaptadır. Mesnevî bu bölgede asırlarca büyük bir zevkle okunmuş, çok sayıda şerhler, manzum veya mensur tercüme, Mesneviden ilhamla manzum eserler kaleme alınmıştır. Mesnevî Urduca'ya defalarca tercüme edilmiş; Farsça, Urduca ve Pencap dilleriyle şerhleri yapılmıştır. Hint ve Pakistanlı müslümanlar Mesneviyi okuyanların doğru yoldan sapmayacağına inanmışlar, bu sebeple Mesnevî bir tek zümre ve tarîkata mahsus olmaksızın bu yarımada'daki müslümanlar için birleştirici rehber olmuştur.”¹¹¹

Mevlânâ eserlerinin batı dillerine tercümesi on sekizinci yüzyıl sonlarına doğru başlamıştır. Mesneviher ne kadar Fransızca tercüme edilmişse de, 1799'da bu tercüme Beyoğlu'ndan çıkan yangında yok olmuştur.

Batıda da Mevlânâ'yı öven şiirler kaleme alınmıştır. Fricdrich Rückert (1788-1866), Avusturyalı müsteşrik V. Von Hammes Purgstall(1774-1856), İngiliz şarkiyatçı Reynald Alîn Nichdson(1945) gibi isimler bu konuda dikkat çeker.¹¹²

2.1.3.2.2. ONUN İNSANA BAKIŞI

Mevlânâ, insana fâsık da olsa, kafir de olsa, engin bir görüşle ve rahmet dolu bir nazarla bakmıştır.Çünkü o mesnevisinde de ifade ettiği gibi Allah'ın, kendisini çağırana icâbet edebileceğini müdriktir.Bütün insanlığa Mesnevisinde Allah dostu olduğu için coşkunlukla:“ümitsizlik semtine gitme;ümitler vardır

¹¹¹ YENİTERZİ, a.g.e., s.100-102.

¹¹² AÇIK, Nilgün, “Mevlana ve Mevlevi Tarikatının Eğiticiği”, s.104-110.

Karanlık tarafa gitme ;güneşler vardır “diye haykırır.Hiç kimseye hor bakılmamasını şu sözleriyle belirtir:

“Hiçbir kafiri hor görmeyin .Olur ya Müslüman olarak ölebilir.Ömrünün sonuna kadar ne haberin var ki, ondan tamamen yüz çeviriyorsun?”¹¹³

2.1.3.2.3. ONUN HALKA BAKIŞI

Mevlânâ bulunduğu ortamda kim olursa olsun, her şeyden evvel insana değer verirdi.Halk tabakasında olsun yüksek tabakalarda olsun onun için fark etmezdi.Bilakis halka çok merhametliydi.Gariplere karşı daima gönül alıcı davranırdı.

Mevlânâ bir gün Ilıca’ya gider.Emir Âlim Çelebi, Mevlânâ’nın dostlarıyla beraber kalabilmesi için ondan önce davranır ve bütün insanları dışarı çıkarmak ister, sonra havuzu elmalarla doldurtur.Mevlânâ’nın içeri girdiği vakit, hamamın soyunma yerinde insanların aceleyle üstlerini giyindiklerini görünce, Emir Âlim Çelebi’ye hitaben der ki:

“Eğer beni seviyorsan ,bütün insanlara hamama gelmelerini söyle,fukarasını, zengini, sağlamı ve zayıfı ,dışarıda kalmasın ki bende onların davetsiz misafiri olarak suya girebileyim,onların sayesinde biraz dinlenebileyim.”¹¹⁴

Mevlânâ’da sadakat, dostluk ve hakikat sevgisi o kadar büyüktür ki o, her ilim adamını kendisine mürşit, her dostunun ve müridini müşavir ve meslektaş sayardı.İnsanların en basit alanında bile ahlaki fazilet hisleri arardı.Kendisini kimseden üstün görmezdi.Bu nedenle başta yaşadığı yer olan Konya olmak üzere, İslam Âlemi’nin en parlak yıldızı ve bütün Müslüman milletler nezdinde dünya vatandaşı olarak kabul edilmiştir.¹¹⁵

Her şeyden önce olgunluğu, adaleti ve hoşgörüsü İslâm dininin yüksek ahlâk telakkisinden onda bulunan bazı numunelerdir.

¹¹³ HİDAYETOĞLU, Selaheddin, **Hız.Mevlânâ Muhammed Celaledin-i Rumi Hayatı ve Şahsiyeti**, 723 vuslat Yıldönümü Konya, 1992 s.81.

¹¹⁴ HİDAYETOĞLU, **a.g.e**, s.82.

¹¹⁵ ERTEN, **a.g.m.**, s.9.

Sultan Veled ile Mevlevilik tarikatı kurulup, sistemleştirildikten sonra Anadolu Selçuklu devrinden başlamak üzere Konya İslam aleminin değişik yerlerinden gelen mutasavvıf ve ilim adamlarının durak yeri olmuştur.Şehirde hareketli bir kültür ortamı meydana gelmiştir.Mevlânâ Dergahı çevresinde birçok eser vücuda getirmişlerdir.¹¹⁶

Mevlevilik,Türk kültürünün değişik mekanlara taşınmasıyla kalmamış, sema, musiki ve şiir gibi güçlü araca dayandığından Konya’da şiir ve musiki ile ilgilenen seçkin bir tabakanın ortaya çıkmasını sağlamış, böylece Türk toplumunda klasik şiir ve sanat zevkini geliştirmiştir.¹¹⁷

Başta Konya Mevlevihânesi olmak üzere bütün Mevlevihanelerde ilahiyat ve tasavvuf konularının yanı sıra, hitabet, irşad, dil, edebiyat, psikoloji, matematik, astronomi, oymacılık, kakmacılık, saatçilik, muvakkitlik, hat,tezhip,nakış, cilt ders ve sohbetleri de arzu edenlere fahri olarak verilmiştir. Ruh terbiyesini ana gaye edinen bu amaçla dergahtaki hücreye yerleşen dervişler, genelde bir birey olarak güzel sanat ve ilim konularıyla da meşgul olup, öğrenci yetiştirmiş ve seçkin eserler vermiştir.¹¹⁸

2.1.3.2.4. HZ. MEVLÂNÂ’NIN AHLÂKİ VE SOSYAL YÖNÜ

Mevlânâ’nın tasavvufu ve eğitim anlayışı hiçbir zaman bir bilgi sistemi yahut hayali bir idealizm değildi. Onun tasavvufu ve eğitim anlayışı, daima hayatın gerçeklerini görmek, hayatı, hayatın içinde yaşatmaktı. Mevlânâ’nın tasavvufunda esas, gönül sahibine erişmek ve cevher olmaktır.

Bu felsefeyle yola çıkan Mevlânâ, hasımları tarafından kendisine yapılan dil uzatmalara hiç acı cevap vermez yumuşaklıkla mukabelede bulunup, insanlara örnek olurdu.

Yine şöyle bir hikaye anlatılır:¹¹⁹

¹¹⁶ KÜÇÜKDAĞ, a.g.m., s.137-138.

¹¹⁷ KÖPRÜLÜ, Fuat, **Türk Edebiyatı Tarihi**, (yayınevi yok), İstanbul, 1981, s.249.

¹¹⁸ ÖZENDER, Hasan, **Konya Mevlânâ Dergahı**, Kültür Bakanlığı yayımları, Ankara ,1989 s.86-87.

¹¹⁹ HİDAYETOĞLU, a.g.e., s.87.

Mevlânâ'ya düşmanlık güden Konyalı Sirâceddin'e Mevlânâ'nın; "Ben yetmişiki milletle beraberim" dediğini söylediler. Sirâceddin de düşmanlığından, Mevlânâ'yı huzursuz etmek ve kıymetten düşürmek niyetiyle, yakınlarından olan bir alimi ona gönderdi. O alim, Şirâceddin'in talimatına göre, büyük bir kalabalık içinde Mevlânâ'ya, sen böyle mi söyledin, diye soracak, şayet ikrar ederse kendisine edep dışı sözler sarfedecek, insanlar arasında mahçup edecekti.

O âlim, Mevlânâ'nın huzuruna geldi ve sordu:

"Sen yetmişiki milletle beraberim diye söyledin mi?" Mevlânâ evet" diye cevaplayınca, âlim ağzına geleni söyledi. Mevlânâ tebessüm ederek dedi ki:

"Senin bu söylediklerine rağmen seninle de beraberim."¹²⁰

İşte bu sayededir ki, Mevlânâ, güzel ahlâkıyla hep affedici olmuş, suçlulara karşı gösterdiği hoş anlayış ve muamelesiyle, onları cemiyete insanlığa kazandırmıştır.

Mevlânâ, daima birleştiricidir, barıştıricıdır, sevginin ve barışın adeta sembolüdür.

Mevlânâ, dostlarına, ne olursa olsun helâl kazancı, helâl lokmayı tavsiye ve emrederdi. Mesnevisinde "ilim ve hikmet helâl lokmadan doğan, aşk ve gönül inceliği helal lokmadan meydana gelir" sözleri bunun açık ifadesidir.

2.1.3.2.5. MEVLÂNÂ'NIN TÜRK MUSİKİSİ ÜZERİNDEKİ TESİRLERİ

Mevlânâ Türk musikisinde bıraktığı tesirde oldukça önemlidir.

Sema; ney, rebab ve cenk gibi çalgıları tecviz eden Mevlânâ ve oğlu musiki ile de uğraşmışlardı. Sema, ney ve şiir gibi üç bedii esasa istinad eden Mevlevi ayinlerinde okunan besteler, Türk musikisinin hiç şüphe yok ki en büyük ve sanatkarane eserleridir. Mevlevi musikisinin XVII. yy'dan

¹²⁰ HİDAYETOĞLU, a.g.e., s.87.

evvelki dönemine dair bilgi olmasa da, Bugün elimizde notaları bulunan âyin XVI. yy'dan önce bestelenmiştir. Mevlevî musikisinin XIX.yy ihtişâmının büyük olduğunu tam 32 ayının bestelendiği ve bu tarz beste adetinin 46'ya çıktığını söyleyebiliriz. Mevlevî musîkisi, Türk şiiri, Türk yazısı, Türk tasavvuf tarihi bakımından büyük ve faydalı tesirler bırakmıştır.¹²¹

2.1.3.2.6. MEVLÂNÂ'YI ÇAĞINDA FARKLI KILAN DÜŞÜNCELERİ

Yüzyıllardır kadın konusu, kadın hakları konusu, kadın-erkek eşitliği konusu, hep tartışılmıştır. Büyük düşünür Mevlânâ'nın, çağımızın önemli gündemlerinden biri olan kadın hakları konusunu, yedi yüz yıl öncesinden günümüze uygun biçimde dile getirmesi, onun çağdaşlığını da ortaya koymaktadır.¹²²

Yine mesnevisinden bazı özlü sözlerle bunu doğrulamakta yarar var:

“Kadın, Allah'ın, yaratıcı kudretinin, dünyadaki en büyük temsilcisidir.

Kadının mayasında fenalık varsa bunu uygular. Sen ona gizlen diye ne kadar baskı yaparsan, o inadına kendini göstermek ister.

Her insanda olduğu gibi kadında da özgürlük duygusu vardır.

Kadınlar, akıllı erkekleri yener.¹²³

Mevlânâ'nın, Mesnevisinde topladığı, eşitlik, hürriyet ve adalet kavramları, bugün ki anlamda demokratik unsurlardır, o halde, Mesnevi, her türlü sosyal davranışlarda, demokratik bir anlayışın hakim olması gerektiğine işaret eder.

Mevlânâ, demokratik davranabilmek için, aynı evrensel kültüre ve aynı dile sahip olmak gerektiği üzerinde ısrarla durur. Ona göre insanlar,

¹²¹ NÜZHET, Sadettin, “Mevlânâ'nın Türk Musikisi Üzerindeki Tesirleri”, **Konya Halkevi Kültür Dergisi**, Mevlânâ Özel Sayısı, Konya, 1943, s.112.

¹²² IŞIK, Emin, Hz. Mevlânâ'da Vahdet-i Vücut Meselesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, Ankara, s.45.

¹²³ YAKIT, İsmail, “Batı Düşüncesi ve Mevlânâ'da Kadın”, **Mevlâna Kongresi**, s.135-148.

hem evrensel değerlere sahip olmalılar hem de bu değerler üzerinde anlaşmalıdır. İnsanların anlaşabilmeleri için, ortak değerlere sahip olmaları en önemli unsurdur. Mevlânâ, lisan birliğine önem verdiği kadar, fikir birliğine de işaret etmektedir. Aynı dili konuşmak, aynı düşüncelere sahip olmakla ilgilidir. Kültür ve dil birliği, bütünleşip, millet olmanın işaretidir.¹²⁴

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. XIII. YY'DA KONYA HALKININ EĞİTİMİNDE ROL OYNAYAN ŞAHSİYETLERDEN AHİ EVRAN'IN ÖĞRETİSİ

3.1.1. AHİ TEŞKİLATI'NIN KURUCUSU AHİ EVRAN

Ahi Evran, Şeyh Nasirü'd-din Mahmud'un yakınlarından ve onu çok iyi tanıyan Konya'lı Ali b. Süleyman b. Yunus adında muallim olan bir zat ölümünden bir yıl sonra tam adını Şeyh Nasirü'd-Din Ebu'l Hakayık Mahmud b. Ahmed el Hoyi olarak kaydetmiştir.¹²⁵

Ahi Evran 1171'de Azerbaycan'ın Hoy kasabasında doğmuştur. Evhadü'd-Din ile tanıştıktan sonra ona bağlılığı ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Bu üstadın delaleti ile Abbasi Halifesi Nasir'in kurduğu fütüvvet teşkilatına girdiği muhakkaktır. Bağdat'ın İslâm dünyasının en büyük ilim, irfan ve sanat merkezi oluştu, Ahi Evran'ın çok yönlü ilim ve fikir adamı olmasında etkili olmuştur. Devrin önemli bütün ilimlerini tahsil ettiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Özellikle tefsir, hadis, kelam, fıkıh ve tasavvuf gibi ilimler yanında felsefe ve tıp sahasında da sivrilmiş ve bu konularda eserler vermiştir. İbn-i Sina, Sühreverdi el-Maktul ve Razi'nin eserleri çok iyi okunmuş ve bu bilgilerin bazı eserlerini Farsça'ya tercüme etmiştir.¹²⁶

¹²⁴ IŞIK, a.g.e., s.109.

¹²⁵ ÇAĞATAY, a.g.m., s. 7.

¹²⁶ BAYRAM, Ahi Evran, s. 80-81.

Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk tahsil devresi, memleketi olan Azerbaycan'da geçse bile gençliğinde Horasan ve Maveraünnehir'egiderek o yöredeki büyük üstatlardan ders aldığı muhakkaktır. En çok Eş'ari kelamcı Fahru'd-Din-i Razi'den yararlanmıştı. Hacı Bektaş Veli ile yakınlığı olduğu bazı araştırmacılarca kabul edilmektedir.¹²⁷

Hocası Evhadu'd-Din ile birlikte Kayseri'ye yerleşen Ahi Evran ilk olarak burada Ahi teşkilâtını kurdu. Bu konuda devletin himaye ve desteği ile sanatkarların sanatlarını icra etmeleri için bir sanayi sitesi inşa edilmişti. Ahi Evran bütün sanatkarların lideri olarak bu sanayi sitesinde hizmet vermekteydi. Bu yüzden tarih boyunca debbağların piri ve otuz iki çeşit sanatkarlar zümresinin lideri olarak kabul edilmiştir.¹²⁸ Ayrıca, Kayseri kasabalarında gezerek birçok Ahi teşkilâtını kurmuştur.¹²⁹

Sadü'd-Din Köpek olayından sonra bazı çevrelerin ihbarı ile Ahilerde olayla ilgili görülerek takibata uğrayıp hapsedilmişlerdir. Böylece, Ahiler'in lideri olan Ahi Evran'da tutuklanmıştır. Moğollar 1243'te Kayseri'yi yakıp yıkmışlar ve pek çok Ahiiyi de öldürmüşler, bu arada Ahi Evran'ın hanımı Fatma Bacı'yı da esir almışlardır. Bu olaylar Ahi Evran'ı çok üzmüştür. Beş yıl süren tutukluluğu sona erinde Denizli'ye gitmiş ve orada kısa bir süre kaldıktan sonra Sadreddin Konevi'nin aracılığı ile tekrar Konya'ya gelmiştir. Bu defa Mevlânâ ve çevresi ile mücadelesi daha da şiddetlenmiştir.¹³⁰

Ahi Evran'ın ünü kurduğu teşkilatla birlikte yayılmaktaydı. Bu sırada Ahi Evran Kirmani'nin kızı Fatma Hatun ile evli bulunuyordu. Bu Fatma Hatun, Bektaşiler arasında “Kadın Ana”, “Kadıncık Ana” diye tanınmıştır. Ahi Evran, Kayseri'de bulunduğu sırada eşi Fatma Hatun vasıtasıyla **“Bacıyan-ı Rum”** (Anadolu Bacıları) teşkilâtını kurdu.¹³¹

¹²⁷ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:I,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 530.

¹²⁸ BAYRAM, **Ahi Evran**, s. 82.

¹²⁹ **İslâm Ansiklopedisi**, s. 529.

¹³⁰ BAYRAM **Ahi Evran**, s. 89.

¹³¹ BAYRAM, **Ahi Evran**, s. 83.

İlerleyen zamanlarda Ahi Evran, Denizli, Konya, Kayseri gibi yerlerdeki çalışmalarına Kırşehir’de devam etmiştir.¹³²

Ahi Evran her şeyden önce ekonomik güçlüğe ve ekonomik bağımsızlığa önem vermiş bir iktisat bilginidir.¹³³

Ahi Evran eserlerini siyasetname türünde kaleme almıştır. Özünde fütüvvet fikrini ihtiva eden bu tür eserler özellikle devletin ileri gelenlerine öğüt niteliğinde, yapılması ve yapılmaması ve gerekenleri anlatmak için yazılır. Nitekim Ahi Evran’da eserlerini devrinin sultanı ve ileri gelen devlet adamlarına ithaf etmek için yazmıştır.¹³⁴

Mevlânâ’nın muhalifi olan Ahi Evran’a cennet ehlinin buna hedef almak suretiyle öldürüldüğünü,¹³⁵ bir başka yerde de Ahi Evran’ın, müridler tarafından zehir verilerek öldürüldüğü yazıyor.¹³⁶ Birbiri ile çelişen bu iki haberden çıkarılacak doğru sonuç Ahi Evran’ın eceli ile değil de şehit edilerek öldürüldüğüdür.¹³⁷

Tasavvuf ehli ve tarikat mertebesine erdiğinden veli olmuş ve böylece bir çok eşrafın piri sayılmıştır. 1329’da (1913) 93 yaşında iken vefat eden Ahi Evran’ın türbesi Kırşehir’dedir.¹³⁸

3.1.2 AHİ EVRAN’IN ESERLERİ

Ahi Evran’a ait olduğu tespit edilen eserler şunlardır.

- 1- Metâliu’l-İman,
- 2- Menahic-i Seyfi,
- 3- Tabsiratu’l-Mübdeti ve Tezkiretü’l-Müntehi,
- 4- Murşidu’l-Kifaye,

¹³² **İslâm Ansiklopedisi**, s. 529.

¹³³ SOYKUT, R., **Ahi Evran**, San Matbaası, Ankara, 1976, s.10.

¹³⁴ ŞİMŞEK, a.g.e., s.31.

¹³⁵ EFLAKİ, **Menakibü’l Arfini**, Cilt: 1, s. 558.

¹³⁶ EFLAKİ, a.g.e., s. 190.

¹³⁷ BAYRAM, **Ahi Evran**, s. 102.

¹³⁸ ANADOL, Cemal, **Türk- İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Arş. Yay., Ankara, 1991, s.52.

- 5- Ağaz-u Encam,
- 6- Medh-i Fakra Zemm-i Dünya,
- 7- Risale-i Arş,
- 8- Muktebat Beyne Sadruddin-i Konevî,
- 9- Cihat-Name¹³⁹

3.1.3 AHİLİĞİN TANIMI

Ahilik, XII. yy başlarından, XVIII. yy başlarında “gedik” haline dönüşene kadar, Anadolu’daki esnaf, sanatlar ve meslek sahiplerine verilen addır.¹⁴⁰ “Ahi” kelimesinin Arapça “Kardeş” anlamına gelen “eb” kelimesinden kaynaklandığını benimseyen görüşler yanında, Türkçe “akı” veya “ahi” kelimelerinden kaynaklandığını savunan farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır.¹⁴¹

Ahi kelimesi görünüşte, Arapça kardeş anlamına gelen “ahi” kelimesinin mütekellim “ya”sı ile kullanılışından ibarettir.¹⁴² Anadolu’da bu kelime Farsça çoğul eki ile çoğaltılarak “Ahiyan (Ahiler)” şeklinde de kullanılmıştır. Ahilik üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde “Ahi” kelimesinin “Divan-u Lügati’t-Türk” ve “Kutadgu Bilig” gibi eski Türkçe metinlerde geçen cömert, eli açık, alicenap gibi anlamlara gelen “Ahi” kelimesinden gelmiş olabileceği görüşü ortaya atılmıştır. Nitekim Divan-u Lügati’t Türk’ün bir çok yerinde “Ahi” sözcüğü geçmekte ve eli açıklık, cömertlik, yiğitlik, koçaklık anlamında kullanılmaktadır. Meselâ “Ol meni alaladı” yani o beni eli açık buldu.¹⁴³

Bu konuda Neşet Çağatay kişisel görüşü olarak; sözcüğün kökeninin Orta Asya’dan geldiğini, Türkçe “akı” kelimesinden kaynaklandığını fakat, Anadolu’da özellikle bütün Türk kurumu terimlerinin Arapçalaştırılması

¹³⁹ ERKEN, Veysi, **Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik**, Kale Ofset Matbaacılık, Ankara, 2002, s.40.

¹⁴⁰ ÇAĞATAY, Neşet, **Ahilik Nedir?**, (yayınevi yok), Ankara, 1990, s.40.

¹⁴¹ YAZICI, Mustafa, “**Ahilik’in Esnaf Teşkilatındaki Tarihi gelişmesine Bakış**”, **Ahilik Yolu**, T.E.S.V. Yayını, Sayı:32 (Ekim 1998), Ankara, s.19.

¹⁴² BAYRAM, M., **Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu**, Konya, 1991, s.3.

¹⁴³ BAYRAM, **Ahi Evran**, s.3

gayretlerinin arttığı bir çağda Türkçe “akı” kelimesinin Arapça “ahi” sözcüğüne çevrildiğini belirtmektedir. Yazar ayrıca Ahilik kavramının Türkçe “akı” kelimesinden kaynaklanmasının sadece telaffuz benzerliğine değil; bu sözün taşıdığı mertlik, alplik, yiğitlik niteliklerinin Ahilik sisteminin sanat, ticaret kurum ve kurullarında çok yaygın olarak bulunmasına da dayandığını ileri sürmektedir.¹⁴⁴

Anadolu’da Ahilik mesleğinin ortaya çıkışından itibaren “ahi” kelimesinin bir mesleğin ve teşkilâtın adı olduğu ve bu teşkilâtın Türklere has bir teşkilât olduğu bilinmekte ve bu görüş kabul görmektedir.¹⁴⁵ Türklerin ekonomik ve sosyal hayat düzeninde önemli rol oynadığı bilinen Ahilik, Anadolu’da Selçuklular devrinde meydana çıkan, Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarında etkili olan önemli ve yaygın eğitim kurumudur.¹⁴⁶ Bir başka deyişle Ahilik genel itibarı ile XIII. yy’dan XX. yy’a kadar Anadolu’da esnaf ve sanatkar birliklerine verilen addır.¹⁴⁷ Yani küçük esnaf, usta ve çırakları içine alan mesleklerini doğruluk, dürüstlük prensiplerine uygun olarak yapmalarını ve ayrıca eğitim görmelerini hedefleyen bir teşkilattır.¹⁴⁸

3.1.4 ANADOLU’DA AHİ TEŞKİLATI’NIN KAYNAĞI ve FÜTÜVVETÇİLİK İLE İLGİSİ

Ahilik hiç şüphesiz geniş çapta İslamiyet’ten kaynaklanmıştır. Statik yönü yanında sosyo-ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlayan bir düşünce sistemidir. Kısaca Ahilik birlikleri dinamik bir örgütlenme modelidir.

Anadolu’da fütüvvet hareketi halife Nasır li Dinillah zamanındaki siyasî ve kültürel temaslarla başlamıştır. I.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında

¹⁴⁴ Kaşgarlı Mahmud , **Divan-ı Lügat-it Türk**, Çev: Besim Atalay, Ankara, 1941, Cilt:1, s.310.

¹⁴⁵ KÖPRÜLÜ, Fuat, Neşet Çağtay, Mikail Bayram gibi konunun uzmanları bu görüştedir.

¹⁴⁶ Akyüz, Y., **Türk Eğitim Tarihi**, (yayınevi yok), Ankara, 1985, s.47.

¹⁴⁷ ÇAĞATAY, a.g.e., s.3.

¹⁴⁸ ŞİMŞEK, Muhittin, **Ahilik**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.18.

Bağdat'a giden Malatyalı Şeyh Mecdü'd-din İshak dönüşte bir çok bilim adamı ve şeyhleri de beraberinde getirmiştir.¹⁴⁹

Nitekim, Fütüvvet teşkilâtına mensup Evhadüddin-i Kirman-i gibi çeşitli dervişlerin Anadolu'da faaliyet göstermeleri ve Anadolu Selçuklu sultanlarının bu şeyhleri himaye etmeleri sonucu, fütüvvet ülküsü Anadolu'da yayılmıştır.

Ahiliğin kaynağı ve fütüvvet hareketi ile ilgisi açısından yapılan çalışmalarda farklı görüşleri gözlemlemek, mümkündür. Ana hatları itibarı ile bunları şu şekilde irdeleyebiliriz:

Bunlardan birisi ahiliğin tüzük bakımından fütüvvetçilikle bazı benzerlikler göstermesine rağmen Türk yiğitliği, yardım severliği ve konuk severliğinin bir ürünü olduğunu savunur.¹⁵⁰

Bir diğer görüşte şöyledir:

“Küçük Asya'da ve ona bağlı bölgelerde, belli bir zamandan itibaren fıtyan veya fütüvvet ve ahilik teşkilatları aynı teşkilatlardır. Bir taraftan ahi adının öteki İslâm ülkelerinde bulunmayışı diğer taraftan halife en-Nasır'dan öncede ahilerin var oluşu, o devirde bunların Küçük Asya'nın dışında bulunuşu ve fütüvvet ile ilişkili olmadıkları dikkat çekiyor. Öyle ise, bir yandan fütüvvetten ayrı olarak ahilerin kaynağı meselesi öte yandan bunların Küçük Asya topraklarında buluşup gelişmesi meselesi vardır.”¹⁵¹

Ya da;

Ahi teşkilâtı, Anadolu Selçukluları zamanındaki bu siyasî ve kültürel münasebetler ve faaliyetler sonucunda Anadolu'da meydana gelen sosyal-kültürel ortamda kurulmuştur. O dönemde Ahi Evran Şeyh Nasirü'd-din

¹⁴⁹ KUZGUN, Şaban, **Ahilik Kalite Kontrollü ve Tüketicinin Korunması**, TSE Yayınları, Sayı: 321, Ankara 1988, s.11

¹⁵⁰ ÇAĞATAY, **Ahilik**,s.1.

¹⁵¹ CLAUDE, Cohen, **İlk Ahiler Hakkında**, Çev: Mürsel Öztürk, Ankara, 1986, s.591.

Mahmud gibi hakim ve bilge kişilerin rehberliği sonucunda fütüvvet teşkilâtının yapısı içerisinde ahilik denilen ayrı bir teşkilât oluşmuştur.¹⁵²

Bu konuda Mikail Bayram'ın bazı tespitlerini vermekte yarar vardır.

Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk tahsil devresi asıl memleketi olan Azerbaycan'da geçmiştir. Fakat gençliğinde Horasan ve Maverâünnehir'de bulunmuş ve burada bulunan Eş'ari Kelamcı Fahr-i Razi'den (606-1209) ders almıştır. Bayram, Ahi Evran (H.601-M.1024)'ın Bağdat'a geldiğini ve burada Şeyh Evhadü'd-Din ile tanıştığını belirtir. Ona bağlılığı ömür boyunca sürer ve o vesileyle de Halife en-Nasır li-Dinillah'ın koruduğu fütüvvet teşkilatına girer. Daha sonra diplomat olarak Mecdü'd-din İshak geri dönüşte birçok meşayih ve bilginleri de beraberinde getirir. İşte bu kafilenin arasında Şeyh Nasirü'd-din Mahmut'da vardır.¹⁵³

Yusuf Ekinci ise bu durumu şöyle değerlendirmiştir:

Ahi ve fütüvvet teşkilatları arasından yapı münasebetleri, benzerlikleri ve farklılıklar üzerinde durmak gerekirse; ahilik kaynağı çeşitli unsurlar olmasına rağmen Anadolu Türk toplumuna has bir müessesedir. Fütüvvet daha çok şahsi erdemlere ve askeri niteliklere önem verdiği halde, Ahilik, hem esnaf birliği dayanışması hem de askeri güçlere yardımcı bir müessese olarak vazife eda etmiştir.¹⁵⁴

Fütüvvet ise Arapça asıllı bir kelime olup, “feta”dan türemiştir.

Cahiliye çağı Arap toplumunda “Feta”, hem cömert, misafirperfer, yardım sever hem de asalet ve şecaat sahibi yiğit kişiyi ifade ederdi. Şecaat ve sahavet gibi iki meziyeti bulunan bu üstün insan Arap toplumunda takdir edilen saygı gören, övülen bir kişidir. Cahiliye çağı insanı, insanların ve çevresinin takdirini kazanmak ve şöhret sahibi olmak için cömertçe

¹⁵² BAYRAM, **Ahi Evran**, s. 30.

¹⁵³ BAYRAM, **Ahi Evran**, s. 80-81.

¹⁵⁴ EKİNCİ, Yusuf, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, M.E.B. İstanbul, 1999, s. 19.

davranışlarda bulunurdu. O bu hasletleri kendilerinde bulunduran kişiler bir birlik halinde bulunmuyor “Feta” denen kişiler tek tek anlıyordu.¹⁵⁵

Artık bundan sonra Hicri II.asrın sonlarında tasavvufunda etkisiyle yeni bir fetüvvet anlayışı ortaya çıkmış fetüvvetçilik İslam dünyasında hızla yayılarak, muhtelif yerlerde şekillerde teşkilatlanmalar meydana gelmiştir. Bu devirde fetüvvet ehlinin bir takım sınıflara ayrıldıkları bir kısmına “Ayyar”, bir bölüğüne “Şatır”, asker olanlarada “Sıpahi” denildiğini görüyoruz. İlk önce Horasan ve Maveräünnehir’de Hicri III.asrın başlarından itibaren fetüvvet ülküsüne bağlı kişilerin, teşkilâtlandıkları ve kendi aralarında gruplara ayrıldıkları bilinmektedir.¹⁵⁶

Abbasi Halifesi en-Nasır li-Dinillah (575-622) bazı siyasi emellerle fetüvvet hareketlerini yeniden organize etmiş ve yeni bir temele oturtmuştur. Böylece fütüvvet hareketi yeni bir mahiyet kazanmış ve yeni bir gelişme tarzı göstermeye başlamıştır.¹⁵⁷ Böylece Abbasi Halifesi, çeşitli karışıklıklar altında bulunan ülkesini fütüvvet hareketini bir düzene koyarak ve bu teşkilâtın başına geçerek kontrol altına alabilmiş, siyasî gücünü arttırabilmiştir. Halife bizzat şedd kuşanmış ve kuşattırmıştır. Nasır li-Dinillah’ın en büyük destekçisi ve yardımcısı ise Şihabüddin Ebu Hafs Ömer es-Suhraverdi’dir. Kendisi Şeyhü’s-Şuyuh (Şeyhlerin Şeyhi) makamında idi. Suhraverdi fütüvvet teşkilâtının yönetmeliği demek olan bir fütüvvetname düzenlemiştir. Bu fütüvvetnamede teşkilât mensuplarının uymaları gereken usûl ve yapılacak törenler, merasimler açıklanmıştır. Aynı zamanda bu belgede hem tasavvufi hem de imamiye akidleri iç içe bulunmaktadır. Nasır li-Dinillah böylece hem şia topluluğu hem de sufi topluluğu kendi başkanlığı altında birleştirmeyi hedeflemiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁵ ÇAĞATAY, a.g.e., s. 4.

¹⁵⁶ BAYRAM, *Ahi Evran*, s. 13-14.

¹⁵⁷ BAYRAM, *Ahi Evran*, s. 21.

¹⁵⁸ BAYRAM, *Ahi Evran*, s. 25.

3.1.5 AHI BİRLİKLERİ'NİN KURULUŞUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Ahi birliklerinin kuruluşunda siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere çeşitli unsurlar etkili olmuştur. Ahi birliklerinin ortaya çıktığı sosyal ortamı tarihi ideolojik unsurlar ve sosyo-ekonomik unsurlar olarak iki gruba ayırmak mümkündür.¹⁵⁹

X.yy'dan itibaren Türklerin hiçbir askeri baskı ve ekonomik zorlanma olmadan kitleler halinde Müslüman olmaları tarihin önemli olaylarından biridir. Oğuz boylarının Selçuklular yönetiminde kurdukları devlet, Bizans'ı ezmek şeklinde bir İslâm idealini gerçekleştirmek için Türklerin Anadolu'ya göç etmelerini yönlendirmiştir. Selçuklu sultanları tarafından Anadolu'da girişilen fetihler Bizans'ı yenmek ve Orta Asya'dan göç eden Türk kitlelerini yerleştirecek bir yer bulmak amacını taşımaktadır.¹⁶⁰

1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'ya giren Türklerin çoğunluğu göçebe olup, dini bir inanç olarak benimsemiş oldukları İslamiyet'in yerleşik hayat değerleri ile Anadolu'da karşılaşmışlardır. Bu ilk gelenler arasında esnaf ve sanatkarlar çok azdır. Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde Bizans esnaf ve sanatkarları ekonomik sisteme sahip durumdaydı. El sanatları ve ticaret özellikle Bizans'ın geliştirdiği onlara bağlı olup Rum ve Ermenilerin tekelindeydi.

Fakat 1225'lerden sonraki göçlerin sebebi ise korkunç ve merhametsiz Moğol saldırıları önünden kaçıştı. Yani ilk göçlerde gelenlerin çoğu savaşçı, hayvan yetiştiricisi göçebe halk olduğu halde, Moğol saldırısından kaçıp gelenler zengin tüccar ve sanatkarlar idi.¹⁶¹

XIII.yy'da gelenler ise hızla ve doğrudan doğruya geldiklerinden dil, şiir, müzik hatta dini töre ve gelenekleriyle tamamen ırki ve millî özelliklere haiz bulunuyorlardı. Moğol saldırısı o denli ani ve kanlı oldu ki, bunlar daha

¹⁵⁹ GÜLLÜ, Sebahattin, *Sosyolojik Açıdan Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977, s. 9.

¹⁶⁰ TURAN, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 16.

¹⁶¹ ÇAĞATAY, *Ahilik*, s. 80.

uzaklara, emniyetli yerlere ulaşmak için Anadolu'ya koştular, maddi, mânevi bütün varlıklarını buraya getirdiler. Burada da sanat ve ticaretlerini sürdüreceklerdi. Asya'nın uygar büyük Türk şehirlerinden gelme bu sanatkar ve tüccarlar, yerli Bizanslı meslektaşlarını rekabet edebilmek, tutunabilmek için dayanışmaya muhtaçtılar. Bu dayanışma ve birlik önce, Türk halkının çok muhtaç bulunduğu çok kullandığı eşyayı üreten sanat kolları mensupları arasında oldu. Bunlar deri işçiliğine ait şeyler olmalıdır.¹⁶²

İşte Ahi Evran, Türk halkının ekonomik durumunu yükseltmek, başkasına el açmadan alın teriyle, şerefle yaşamının yollarını bir sanat veya meslek sahibi yaparak göstermek, aynı zamanda dini hisler sömürücüsü çıkarların sarkıntılarında da korumak istiyordu. O işe debbağ, ayakkabıcı ve saraç esnafını toplayıp teşkilatlandırmakla başladı. Üstün becerisi, ahlâki sağlamlığı ve hak severliği ile büyük bir şöhret ve saygı topladı. Kurduğu teşkilâtın başkanı "Ahi Baba"sı oldu. Bir süre sonra 32 kola ayrılan deri işçiliği zamanla Anadolu'da, Balkanlar'da ve Kırım'da gelişmiş geniş bir teşkilât haline gelmiştir.¹⁶³

Neşet Çağatay, bütün işleyişi gelenek ve görenekleriyle ahiliğin V'nci ve VI. yy'dan beri Türkistan'da, Maverâünnehir'de ve Türkler arasında gelişmiş ve yaygınlaşmış bir dayanışma ve yardımlaşma kuruluşu olduğunu ileri sürmektedir.¹⁶⁴ Mithat Gürata'ya göre Ahilik, Samanoğulları ve Karahanlılar devrinden başlayarak Osmanlı Türklerince uzun süre varlığını korumuş bir düzene sahiptir. Bilindiği gibi Türkler çok eski devirlerden beri sanayi ve ticaretle uğraşmışlardır. VIII.Asırdan itibaren Araplar, Türklere ait zengin sanayi şehirlerini istila etmişler ve servetleri yağmalamaya başlamışlardır.¹⁶⁵ Bu nedenle mal ve canlarını korumak için, Oğuz Türkleri işsiz kalan esnaflardan oluşan ve Gaziyan adı verilen askeri bir sınıf

¹⁶² ÇAĞATAY, **Ahilik**, s. 80.

¹⁶³ ÇAĞATAY, **a.g.e.**, s. 84-85.

¹⁶⁴ ÇAĞATAY, Neşet, "Ahiliğin Türk Ekonomisine Getirdikleri", **Karınca**, TTK Yayınları, Sayı:586, s.6.

¹⁶⁵ YAZICI, Mustafa, "Ahiliğin Esnaf Teşkilatındaki Tarihi Gelişmesinin Hatırlattıkları", **Karınca**, TTK Yayınları, Sayı: 609, s. 28-29.

oluşturmuşlardır. Bu organizasyon sayesinde kendilerini koruyan esnaflar tekrar mesleğe dönmüştür. Bu uygulama ahiliğin doğuşunu başlatmıştır.¹⁶⁶

Türkler'in Anadolu'ya 1071'de gelişlerinde Türkistan şehirlerindeki sanatkar ve tüccar sınıfı gelmemiştir. İlk gelenler genelde göçebe Türkler'dir. 1220'lerde Türkistan'a ve Maverâünnehir bölgelerine yapılan Moğol saldırılarından sonra buralardaki zengin tüccar ve sanatkarlar mal ve can korkusuyla Anadolu'ya akın etmişlerdir. Bunlar XIII.yy'da Anadolu'da Ahi birliklerini kurarak Bizans ekonomisine üstün gelmişler ve XIX.yy'a kadar etkinliklerini sürdürmüşlerdir.¹⁶⁷

Bu süreç boyunca Ahiliğin asıl amacı, insanların dünya ve ahirette huzur içinde olmaları sağlamaktır. Bu anlayış Ahilerin dünya için veya ahiret için dünyasını terk etmeyen dengeli bir hayat anlayışı geliştirmelerini sağlamıştır.¹⁶⁸

Ancak zamanla bu teşkilât esnafla bütünleşmiş “Ahilik” denilince esnaf, “Esnaf” denilince de ahilik hatırlanmıştır.¹⁶⁹ Ahilik hakkında araştırmalar yapan bazı ilim adamları, “içlerinde birçok kadılar, müderrisler de bulunan ahi teşkilâtının herhangi bir esnaf topluluğu olmadığını belirterek o teşkilât üzerine isnad eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat sayılabilir” demektedirler.¹⁷⁰ Belki de işsiz güçsüzkimselerin Ahi zaviyelerini bir barınak haline getirmelerine mani olmak için ahiliğin şartlarından biri “bir sanat sahibi olmak” şeklinde tespit edilmiştir.¹⁷¹

3.1.6 AHİLİĞİN ORTADAN KALKMASI

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte ilke edilen batılılaşma politikalarıyla birlikte yaşama şansları iyice zorlaşan esnaf örgütleri özellikle de sınai üretimde faaliyet gösterenler, artan ithalatla birlikte rekabet edebilecek

¹⁶⁶ GÜRATA, Mithat, **Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar**, Ankara, 1975, s. 74.

¹⁶⁷ ÇAĞATAY, **Türk Ekonomisi**, s. 7.

¹⁶⁸ ŞİMŞEK, **a.g.e.**, s.25.

¹⁶⁹ EKİNCİ, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁷⁰ KÖPRÜLÜ, Fuat, **Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar**, Ankara, 1986, s. 4.

¹⁷¹ EKİNCİ, **a.g.e.**, s. 45.

şekilde maliyetleri düşünemediği için gerilemeye başlanmışlardır. Esnaf örgütleri oldukça zor bir duruma düşmüşlerdir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin genişleme ve büyüme devirlerinde ortaya koyduğu yüksek medeniyetin doğmasında zaviyelerle birlikte birinci derecede rol oynayan Ahilik Örgütü fonksiyonel bir parçası olduğu sitemin kaderini paylaşarak onunla birlikte tarih sahnesinden çekilmiştir.¹⁷²

Bu tarzda esnaf ve sanatkarlık 17 Haziran 1861 tarihine kadar devam etmiş, bu tarihte çıkartılan bir tüzükle sanat ve ticarete tekel usulü kaldırılmıştır. Loncalar 1912 yılında çıkartılan bir kanunla tamamen ilga edilmiştir.¹⁷³

3.1.7 AHİ TEŞKİLATI'NIN ÖZELLİKLERİ ve EĞİTİME KATKILARI

Türkiye'de Toplumsal adaletin tabana yayılmasını özleyenler için Ahilik öncelikle başvurulacak ekonomik bir düzendir.¹⁷⁴

Ahilik Teşkilatı sayesinde, Anadolu'da Rumlar ile Ermenilerin elinde olan sanat ve ticaret hayatına, zamanla Türkler de katılıp söz sahibi olmaya başladılar. Ayrıca Ahiler, yaptıkları zaviyelerde, Müslüman tüccar ve esnafın ahlaki terbiyesi ile de uğraştılar.

Ahiler, toplumsal hayattaki bu hizmetleri yanında ihtiyaç hâlinde gazalara ve memleket savunmasına da katıldılar. On üçüncü asrın ilk yıllarında Çin'in kuzey-batısında katliamlara başlayan, kısa bir süre içerisinde dünyanın siyasi haritasını alt üst eden ve Anadolu'ya doğru yaklaşan Moğol tehlikesine karşı tedbir aldılar. Moğolların önlerinden kaçıp gelenlere kucak açarak Anadolu insanını, Moğollara karşı gaza aşkı ile doldurarak; cihat yolunda Allah rızasından başka bir şey düşünmeyen kimseler olarak yetiştirmeye çalıştılar ve bu insafsız düşman karşısında kahramanca mücadele ettiler.

¹⁷² GENÇ, M., "Osmanlı Esnafı ve Devlet İlişkisi", **Ahilik ve Esnaf**, İstanbul, 1986, s.130.

¹⁷³ Cumhuriyetimizin 50. yılında Esnaf ve Sanatkarlar, (Yayınevi, basım yeri yok), s.125.

¹⁷⁴ SOYKUT, Refik, **Orta Yol Ahilik**, (yayınevi yok), Ankara, 1971, s.66.

“Kısaca "sulhta muallim, muharebede asker" olan ve Anadolu'nun her tarafına yayılmış bulunan ahiler, gerek Moğol zulmü ve gerekse başka karışıklıklarla sıkılan ve bunalan insanlara, maddi-manevi güç ve moral vererek Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar Anadolu'yu dinî ve millî birlik içinde tutmaya muvaffak oldular.

Bu sırada Söğüt civarında gelişmekte olan Osmanlı Beyliği'nin emrine girdiler. Doğudan bu mıntıkaya gelen Türkmenlerin erkeklerini, Ahi erkekleri, kadınlarını da Fatıma Bacı'nın yetiştirdiği "Bacıyan" grubu terbiye etti. Böylece, üç kıtada altı asır at koşturacak olan, istikbaldeki Osmanlı neslinin temelini attılar.

Bu esnada itibarlı bir ahi olan Şeyh Edebalı, Osman Gazi ile yakın münasebetler kurup kızını ona verdi, Orhan Gazi ve Murad-ı Hüdevendigâr, ahilerden olup, vezirleri Alâeddin ve Çandarlı Kara Halil de Ahi idiler. Böylece ahilerden bir kısmı âlim, kadı olarak ilim sahasında, bir kısmı vali ve komutan olarak idari ve askerî alanda, bir kısmı da ticaret ve sanat alanında hizmet vermeye başladılar. Ahilerin; İslam'ın emri olan, zamanın kıymetini bilmek, disiplinli bir hayata sahip olmak, istişare etmek (karşılıklı danışmak, tartışmak), adil olmak ve adalet esaslarını aşıladıkları küçücük bir aşiret, kısa zamanda büyük bir devlet olmaya başladı.

Zaman zaman devletin yükünü hafifletici hizmetlerde de bulunan Ahiler, Bursa'yı Düzmece Mustafa'nın hücumundan korudukları gibi, 1360 yılında idareleri altındaki Ankara'yı Sultan Birinci Murat'a teslim ettiler.

Bu hizmetlerine karşılık Osmanlılar, Ahilere yardımcı olup hürmet göstererek halkı yetiştirmeleri için teşvikte bulundular. Bu yüzden, daha sonra Birinci Murat'ın ahilerin başı olduğu ve kendisinden Ahi Murat diye bahsedildiği de bilinmektedir. Osmanlı Devleti kuvvetlenip Anadolu'ya hâkim olduktan sonra, ahiler daha ziyade hayırsever bir cemiyet, bir esnaf teşkilâtı şeklinde faaliyetlerini devam ettirdiler.

Ahiler arasında, sanatın okumakla değil, ahinin yetişmesi için, üstattan öğrenmesi şartı getirilip; yamaklık, çıraklık, kalfalık, ustalık, yiğitbaşılık, ahi babalık ve kethüdalık safhalarından geçmesi şartı vardı. Gündüz işinde çalışan ahiler,

akşamları kendilerine mahsus binalarda sohbetlere katılırlardı. Böylece ahilerin ahlaki terbiyesi, ihmal edilmezdi.

Ahilerin kendilerine mahsus kıyafetleri vardı. On dördüncü asır seyyahlarından İbn-i Battuta, üstlerine hırka, başlarına sarık sarılı beyaz yünden bir külah ve ayaklarına mest gibi ayakkabı giydiklerini bildirmektedir.

Ahi yönetmeliği olan fütüvvetnamelere göre; Ahi, helalinden kazanmalıdır. Hepsinin bir sanatı olmalıdır. Yoksul ve düşkünlere yardım etmeli, cömert olmalıdır. Âlimleri sevmeli, hoş tutmalıdır. Fakirleri sevmeli, alçak gönüllü olmalıdır. Temiz, iyi kimselerle sohbet etmeli, namazını kazaya bırakmamalı, haya sahibi olup nefesine hâkim olmalı, dünyaya düşkün olanlarla düşüp kalkmamalıdır. Bunlar, asırlarca Osmanlı insanının ahlakının temel taşı olan hasletler hâline geldi.

Osmanlı Devleti'nin bünyesinde, bu hizmetleri hakkıyla yapmış, sanat ve ticaret hayatını Osmanlının maddi ve manevi yapısına göre düzenlemiş olan Ahilik Teşkilatı, diğer kıymetli müesseseler gibi, bilhassa İngilizlerin desteklediği Mustafa Reşit Paşanın hazırladığı Tanzimat Fermanı'ndan sonra, büyük bir sarsıntı geçirmiş ve eski işlevini kaybetmiştir.

Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşmasında Türk kültürü ve medeniyetini yayılmasından Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde, gelenek ve törelerin yerleşmesinde ahilik oldukça etkilidir.”¹⁷⁵ Şimdi teşkilatın özelliklerini kısaca görelim.

3.1.7.1 ASKERİ ÖZELLİKLERİ ve EĞİTİME KATKISI

Ahilerin sahip oldukları askeri güç nizamı bir ordu kuvveti değildir. Ahiler başlarında reisi olduğu halde dahilî karışıklıklara ve uçlardaki ayaklanmalara karşı bölükler oluşturmuşlardır. Ahilerin askeri bir fonksiyon icra ettiklerini, Anadolu Selçukluları döneminde saltanat kavgalarında taraf olmaları, Moğol idaresi ve onları benimseyenlerle savaşmaları ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda faal rol oynamaları ortaya koyulmaktadır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ ATÇEKEN, Zeki, “Ahilik”, s.11.

¹⁷⁶ KÖPRÜLÜ, a.g.e., s.153.

Ahiler, Anadolu Selçuklularınca şehir düzeninin ve cemiyet huzurunun sağlanmasında büyük hizmetler görmüşlerdir. Bu sayede devlet müdahalesine gerek duyulmadan, şehir esnafı kendi kendini idare ediyor, en küçük bir mesleki suistimal, yolsuzluk ve ananeye aykırı hareketlere fırsat verilmiyordu.

3.1.7.2 SİYASÎ ÖZELLİKLERİ ve EĞİTİME KATKISI

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Ahi Teşkilâtı, oldukça güçlü bir yapıya sahip olup, ülke yönetimi ve politikasıyla iç içe olmuştur. Bununla da kalmayıp toplum içinde etkili ve yönlendirici olmuştur. XII. yy'ın ikinci yarısından XIV.yy'a kadar bir takım devlet ricalinin kadılarının, müderrislerin, çeşitli tarikata mensup şeyhlerin, büyük tüccarların dahil veya üye olması, teşkilâtın siyasî gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Devlet otoritesinin zayıfladığı yerlerde Ahiler'in siyasî fonksiyonu daha bariz bir şekilde ortaya çıkar. Osmanlı merkezi otoritesinin kuruluşu esnasında meydana gelen yönetim kademelerinde genellikle Ahiler görevlendirilmiştir. Bu durum Ahiler'in siyasî faaliyetlerdeki etkinliğini ortaya koymaktadır.¹⁷⁷

3.1.7.3 EKONOMİK ÖZELLİKLERİ ve EĞİTİME KATKISI

Ahi Teşkilâtı ile Anadolu toplumu sanat ve ticarete yönlendirilerek teşkilatlandırılması bu sayede sanatkâr ve esnaf birlikleri oluşmuştur. Ahilikte sosyal yardım ve dayanışma prensibi Ahi birliklerinin ekonomik faaliyetlerinin temelini oluşturdu demek yanıltıcı olmaz. Yani Ortaçağ Avrupa'sındaki serbest rekabetin aksine karşılıklı yardım ve sosyal dayanışma esas alınmış, bu sayede kazanç fazlası fakirlere ve işsizlere kullanılmıştır.

Ahi birliklerinde, birlik üyeleri yeteneklerine uygun bir işte çalışırlardı. Ahilik'te üyelerin iş değiştirmeleri veya birden fazla işte uğraşmaları hoş karşılanmazdı. Üyeler bu sayede kendi mesleklerinde daha rahat ilerlemişlerdir.

¹⁷⁷ GÜLLÜ, a.g.e., s.118.

3.1.7.4 DİNİ ÖZELLİĞİ ve EĞİTİME KATKISI

Ahilik ortaya çıktığı ve yayıldığı devir itibarı ile bir tarikat görünümündedir. Anadolu'daki bütün sosyal gruplar gibi o devirde vazifesi yayıldığı bölgeyi İslamlaştırmaktı. Bu amaçla Ahiler'in, Ahilik müessesesinde toplanmaları dini bir nitelik gereğiydi.

Ahilik müessesesi dini fonksiyonu itibarı ile bir ahlâk mektebi görevini yürütmüştür. Bu teşkilât, mensuplarına İslâm ahlakını kazandırmaya çalışmıştır. Yapılan bütün faaliyetlerde doğruluğun aranması bunun içindir.

3.1.7.5 SOSYAL FAALİYETLERİ ve EĞİTİME KATKILARI

Yaren Sohbetleri

Köy konuk odalarından ayrı olarak köylerde ve kasabalarda türlü yaş gruplarındaki kişilerin muntazaman devam ettikleri ve Ahi zaviyelerinin, konuk ağırlamaktan başka, gençleri eğitme görevini de içine almış küçük örnekleri olan yaren odaları büyük bir çoğunlukla Ahi örgütünün bulunduğu köylerde vardır.¹⁷⁸

Ahiler'in en önemli sosyal faaliyetleri olan yaren sohbetleri özellikle uzun kış geceleri düzenlenirdi. Yaren sohbetlerinin hazırlıkları her yıl Kasım ayında yapılırdı. Önce sohbet düzenlemek isteyen aynı yaş grubundaki yedi-sekiz genç bir araya gelirler, sevip saydıkları ve maddi durumu iyi olan iki arkadaşlarını seçerlerdi. Bunlardan yaşça büyük olan yaren başı, diğeri ise yaren kahyası olurdu. Yaren başı ve yaren kahyası belli olduktan sonra durum toplantıya iştirak edebileceklere duyurulur, 20-25 kişilik bir grup meydana getirilirdi. Bu gruba dahil olan herkese "Yaren" denilirdi. Her yaren grubunda gençler, orta yaşlılar ve yaşlılar bulunurdu. Yaşlıların sayısı 5-6'yı geçmezdi. Boş zamanlarında sosyal hizmetlerde gören yaren grupları genellikle üç aylık bir dönem sonunda dağılır ve yeni gruplar meydana getirilirdi.

¹⁷⁸ ÇAĞATAY, **Ahilik**, s.142.

Ziyafet Toplantıları

Memleketin her yerindeki esnaf ve sanatkarların yılın belli bir gününde eğlence yerine gidip, eğlenmesi geleneksel bir töre idi.¹⁷⁹

Üçgünler Toplantısı

Yılda gene bir kez olmak üzere Hisar arkasında üç gün üç gece süren ve “Üçgünler” denen bir toplantı daha vardır. Toplantının yeri ve günü onbeş gün önceden duyurulurdu. Toplantıyı kahyalar kurulu düzenler ve yönetir. Yirmi dört esnafın hepsi katılırdı. Memleketin bütün ilim ve din adamları, ileri gelenleri, esnaflar, her mahallenin ihtiyar heyetleri özel olarak davet edilirdi. Davetlilerin hepsi ve esnafın kalfa, çırak ve yamakları akşamları evlerine dönerlerdi. Köylerden gelen ileri gelenler kahyaların, üstadların, zenginlerin evlerinde konuklanırlardı, vakit geçirirlerdi.¹⁸⁰

3.1.7.6 GENEL OLARAK EĞİTİM FAALİYETLERİ

Ahi Teşkilâtı’nda İslami ahlâk prensiplerine göre işleyen eğitim sisteminin belirgin özelliklerini şu şekilde maddelemek mümkündür.

- Eğitim, ömür boyu devam eden bir faaliyettir.
- Üyelere mesleki bilgi dışında, ahlâki ve içtimâi bilgilerde verilmiştir.
- İş başındaki eğitim ve iş dışındaki eğitim bir bütün olarak algılanmıştır.
- Sistem, ahilik prensiplerine uymayı kabul eden herkese açıktır.
- Sistem köylere kadar ulaşmayı hedeflemiştir.
- Dersler yetkili, uzman kişilerce verilmiştir.
- Eğitim ücretsiz olarak herkese açıktır.

¹⁷⁹ ÇAĞATAY, **Ahilik**, s.131.

¹⁸⁰ ÇAĞATAY, **Ahilik**, s.133.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1 XIII. YY'DA KONYA HALKININ EĞİTİMİNDE ROL OYNAYAN ŞAHSİYETLERDEN SADREDDİN-İ KONEVİ'NİN ÖĞRETİSİ

4.1.1 ŞEYH SADREDDİN-İ KONEVİ HAKKINDA

İshak Oğlu Konyalı Sadrettin Muhammed (ö.673/1274) Hz. Mevlânâ'nın zamanında Konya'da yaşayan en büyük, seyhlerden, mürşitlerden olup , büyük sey manasına gelen “Seyhi-i Kebir” diye anılmakta idi. Bu mubarek zat , muhyiddin-i Arabî'nin üvey oğlu olması nedeniyle, onun en yakını ve ona nisbetle kurulan “Ekberiyye tarikatı'nın en tanınmış mümessili idi. Konya'lı Sadreddin üvey babasının ve Şeyhinin en hayırlı bir halefi oldu. Onun eserleri şerhetti. Vahdet-i vücud inancını yayılmasına gayret sarfetti. Sadreddin Konevi, tasavvufta olduğu kadar, Şer'i ilimlerde, zahiri fenlerde de çok ileri gitmişti. Bilhassa hadis ilimin de en yüksek seviyeye ulaşmıştı. Hadisten icazet¹⁸¹ verirdi. Dergahına zamanın emirleri, beyleri, bilginleri, sultanları devam eder feyz alırdı.¹⁸²

Kimliği, Ebu'l-Meali, lakabı Sadru'd-Din, öz adı Muhammed, nisbet adı Konevi'dir. Babası bahsettiğimiz gibi Anadolu Selçuklu sultanlarından I.Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğulları, I. İzzeddin Keykavus ile I. Alaaddin Keykubad'a hocalık yapmış ve bu sultanlar zamanında birçok kez elçilik görevinde bulunan Malatyalı Şeyh Mecdu'd-Din İshak'tır.¹⁸³

Sadreddin Konya'da pek çok talebe yetiştirmiş ve bunlar arasında Fergani, Fahreddin Iraki, Mevlânâ, Mekki, Cümdi, Kutbüddin Şirazi gibi büyük alimler ve mutasavvıflar vardı. Sadreddin Konya'da 1.Alaeddin Keykubat, Gıyasettin ve İzzeddin Keykavus dönemlerinde müderrislik yapmış, Şeyh Bedreddin Veleddi Mevlânâ gibi büyük mutasavvıflarla temas etmiştir.¹⁸⁴

¹⁸¹ Diploma, hadis okutma yetkisi.

¹⁸² CAN, *Mevlânâ'nın Hayatı*, s.343

¹⁸³ EROĞLU, Bahtiyar, “*Sadrettin Konevî Külliyesi ve Kütüphanesi*”, *İpek Yolu*, Konya Ticaret Odası Yayınları, sayı 145, s.19.

¹⁸⁴ ÜLKEN, a.g.e, s.134.

Aslen Türk olan Sadreddin Konevi hicri yedinci ve miladi on üçüncü asırda Konya'da meşhur olmuş ve bu şehre nisbetle de Konevi nisbesiyle tanınmıştır. Hayatı hakkında sahip olduğumuz bilgiler hem yetersiz, hem de efsanelerle karıştırılmış durumdadır. Nitekim bu sebeple Konevi hakkında en doğru bilgileri bizzat onun kendi eserlerinde aramak icap ediyor.¹⁸⁵

Sadreddin Konevi, tefsir - hadis - fıkıh gibi şer'î ilimleri okutarak ve öğrencileri ile müslüman halka bunları aktararak ömrünü geçiren bir din âlimi değildir. O, İslâmî ilimleri öğrenmiş, ama daha çok derûnî zevkler, felsefî bilgiler ve farklı bir tasavvuf hâlesi içinde yetişmiş; mütefekkir, sûfî, bizzat bilgilerini kendi rûh dünyasında tecrübe ederek yaşayan bir alimdir. Öğrendiklerini öğretme imkânına kavuşması, ilminin pekişmesine neden olmuştur.

Hayatına dair her rivayette, Anadolu insanının eğitimine bir şeyler kattığını gözlemlemek mümkündür.

Çeşitli kaynaklardan bu konuya dair bazı rivayetler:

“ Sadreddîn-i Konevî hocası Muhyiddîn-i Arabî'nin vefatından sonra evliyanın büyüklerinden Evhadüddîn-i Kirmânî'nin sohbetlerine kavuştu. Ondan da yüksek mânevî bilgiler tahsil etti. Sonra hac dönüşü Konya'ya gelip yerleşti. Orada güzel halleri ve kerâmetleriyle çok meşhur oldu.

Sadreddîn-i Konevî Konya'ya geldiğinde, Çeşme Kapısı içindeki bir mescidde imamlık yapmaya başladı. O günlerde kendisini kimse tanımaz ve itibâr etmezdi. O da tanınmayı istemezdi. Selçuklu Sultanı Alâeddîn Şahîdî olduğu bazı kerametlerini görünce Sadreddîn-i Koneviye karşı sevgisi fazlalaştı ve O'na karşı büyük bir hürmet ve itibar gösterdi.

Sadreddîn-i Konevî Konya'da binlerce talebeye ders verdi. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sa'ideddîn-i Fergânî, Müeyyedüddin Cendi gibi birçok hikmet ve tasavvuf ehli kimseler yetiştirdi. Zamanının en büyük âlimlerindendi. Kelâm ilmindeki yeri eşsizdi. Bu ilimde birçok ince meseleleri açıklığa kavuşturdu.

¹⁸⁵ KEKLİK, Nihat, **Sadreddin Konevi Felsefesinden Allah-Kainat ve İnsan**, İ.Ü.E.F.Y, İstanbul, 1957, s.IX.

Muhyiddîn-iArabi'nin Vahdet-i vücûd hakkında söylediklerini ve yazdıklarını dîne ve akla uygun olarak îzâh etti

Nasîruddîn-i Tûsî ile hikmete ait bâzı meselelerde mektuplaşmaları oldu ve aralarındaki uzun süren münazaralardan sonra, Nasîruddîn-i Tûsî aczini îtirâf ederek, onun üstünlüğünü kabul etti. Sadreddîn-i Konevî'nin hayâtı, zühd ve takva içerisinde geçti. Haramlardan çok sakınır, şüpheli korkusuyla mubahların fazlasından kaçardı. Hiç kimsenin kalbini kırmaz, dünyâ malına asli meyletmezdi.

Sultan Alâeddîn zamanında Hâce Cihan adında Konya'da çok zengin biri vardı. Malının hesabı bilinmezdi. Bu zenginin oğlu Sara hastalığına tutuldu. Durdine çâre bulunamadı. Zenginin ona çâre için başvurmadığı tabîb kalmadı. Bunun için çok para sarf etti. Lâkin hiçbir çâre bulamadı. Hâce Cihân'ın yolu bir gün Sadreddîn-i Konevî'nin dergâhına uğradı. Durdine ona açtı. Bunun üzerine Sadreddîn-i Konevî ona oğlunun adını sordu. Hâce Cihan; 'İsmi Alican, validesinin ismi de Hân'dır.' dedi Sadreddîn hizmetçiden kâğıt kalem istedi ve Eûzü besmele okuyup, dualar etti Hâce Cihan eve gittiğinde oğlunun hastalıktan tamamen kurtulmuş olduğunu gördü. Allah'a şükürler etti ve bunun keramet olduğunu anlayıp, Sadreddîn-i Konevî'ye karşı sevgisi arttı.

Horasan'dan bir derviş birçok yerler dolaşarak Şam'a gelmiş ve orada Sadreddîn-i Konevî'nin yüksek hal ve keramet sahibi birisi olduğunu işitmişti. Bunun üzerine görmeden ona âşık oldu ve Konya'ya geldi. Sadreddîn-i Konevî'nin dergâhına uğradı. Derviş dergâhta misafir edilip, kendisine her gün nefis yiyecekler ve içecekler ikram edildi. Derviş, Konevî'nin sofrasının böyle zengin olmasına hayret etti. Oraya kim gelirse, sofraya hazır olur ve istediği yiyecekler önüne gelirdi. Herkes ihtiyâcı kadar yedikten sonra giderdi Bu yiyecek ve içeceklerin eksik olduğu bir gün görmedi

Acem diyarından bir derviş birçok yerler dolaşıp birçok kimseler görüp Konya'ya gelmiş ve Sadreddîn-i Konevî'nin dergâhına misafir olmuştu. Sadreddîn-i Konevî'nin mal ve mülkünü, hizmetçilerinin çokluğunu görünce, içinden; 'Keşke bu kişinin bu malları kendisine ayak bağı olmasaydı da hak yolda bulunaydı. Keşke Acem diyarına bir gidip de oradaki evliya ile münâsebeti olsaydı. Kendisi için bu ne

iyi olurdu.’ diye geçirdi Bir zaman sonra bu düşüncesini Sadreddîn-i Konevî 'ye açtı ve; ‘Ey Efendi! Siz bir Acem diyarına gitseniz oradaki âlim ve velîlerle görüşseniz bu dünyâyâ bağlılığı terk edip Cenâb-ı Hakk'a kavuşursunuz.’ dedi. Sadreddîn-i Konevî dervişin bu sözleri üzerine; ‘Ey derviş! Pekâlâ, bu dediklerini kabul ettim. Gel gidelim.’ buyurdu ve birlikte Acem diyarına doğru yola çıktılar. On beş gün kadar yol gittikten sonra derviş, hırkasını Konya'da unuttuğunu hatırlayıp, aklı başından gitti ve yüzü üzerine yere düştü. Sadreddîn-i Konevî dervişin yüzüne su serpip ayılttı. Derviş; ‘Ey arkadaşım! Ben dergâhınızda abdest almak için hırkamı çıkarmıştım. Onu unutmuşum. Şimdi batınına geldi de ondan fenalaştım.’ dedi Bunun üzerine Sadreddîn-i Konevî ona tebessüm edip; ‘Ey Acem derviş! Dünyâ sevgisi bütün günâhların başıdır. Biz bunca mal ve mülkü hizmetçileri geride bıraktık. Lâkin birisi hatırımıza gelmedi Sen ise iki paralık hırkanı terk ettiğinde aklın başından gitti.’ buyurdu. Sonra o derviş yolda bırakıp Konya'ya döndüler.

Sadreddîn-i Konevî i bir gün, Allah'a yalvarıp; ‘Yâ Rabbî! Sana lâıyıkı ile ibâdet, kulluk yapamadım ve seni hakkıyla tanıyamadım. Senin lutf ve ihsanına güveniyorum. Cennet'teki makamımı görmek arzu ediyorum.’ dedi. O gece bir rüya gördü. Rüyasında kıyamet kopmuş ve insanlar kabirlerinden kalkıyordu. Bu durumu kendisi şöyle anlatır:

‘Beni de Rabbimin huzuruna götürdüler. Allah meleklerle emredip; ‘Alın Cennet'e götürün.’ buyurdu. Beni alıp Cennet'e götürdüler. Orada türlü türlü köşkler ve bahçeler vardı. Onları seyrettim. Bir bahçe vardı ki, onun meyvesi miskti O esnada bir almak istedim ve aldım. İşte o esnada rüyadan uyandım. Uyandığımda sağ elimde bir avuç misk duruyordu. O miskin kokusu da her tarafı kaplamışta. Bu miskin kokusu hocam Şeyh Muhyiddîn-i Arabi'nin bana hediye ettiği hırka-i şerife sirayet etti.’ buyurdu. Sadreddîn-i Konevî vefat ettiklerinde kefenine bu miskten konulmuştur.

Sems-i Tebrizî Konya'ya gelince, Mevlânâ devamlı bununla sohbet edip, hiç dışarı çıkmaz oldu. Konya'nın ileri gelen diğer âlimleri buna üzüлüp, hep birden şehri terk ederek Denizli'ye gittiler. Bunu duyan Selçuklu Sultânı çok üzüldü. Çünkü âlimleri seven, onları koruyan biriydi Bir Cuma günü Sadreddîn-i Konevî'den ricada

bulunup; ‘Ben âlimler arasındaki şeylere karışamam. Bu iş, pâdişâhların karışacağı bir iş değildir. Ancak Cuma namazında âlimlerin bulunmaması sânimize noksanlık verir. Lütfen bunları bulup getirin!’ dedi Sadreddîn-i Konevî hemen katırına binerek yola çıktı. Bir anda kendilini Denizli’de buldu. Orada âlimleri bulup; ‘Cuma namazı vakti geçmeden Konya’ya dönmemiz lâzımdır. Saltanın kalbini kırmayınız; pâdişâhlar, Allah’ın emrini îfâya memur kişilerdir. Onlara karşı gelmek, onları üzme hiç uygun değildir. Sonra Allah’ın gazabına uğrarsınız.’ buyurdu. Daha buna benzer birçok ikna edici sözler söyledi Yanında evliyadan Ahi Evren de vardı Alimler ikna olur gibi oldular. Dediler ki: ‘Biz teklifinizi kabûl edip gelecek bile olsak, Cuma vakti Konya’da bulunmamız imkânsızdır.’

Sadreddîn-i Konevî de; ‘Siz kabûl edin, Allah Müslümanları sevindirenleri mahcûb etmez.’ Buyurdu. ‘Âlimler teklifi kabûl edip, hemen yola çıktılar. Birkaç günlük yolu bir anda kat edip cumâ vaktinden evvel Konya’ya vardılar. Sultan Alâeddîn buna çok memnun oldu. Sadreddîn-i Konevi’ye olan sevgi ve muhabbeti daha da artı. »¹⁸⁶

Şeyh Sadreddin-i Konevi, Anadolu Selçuklu ülkesini Şeyhülislamı, bütün zaman şeyhlerinin bilgilerinin en eskisi, devrinin ikinci imam-ı Azam-ı sayılırdı. Hadis ilimin de, manevi bilgilerde eşsizdi. Kendisi 605/1207 yılında Malatya’da doğmuş 16 Muharrem 673/22 Temmuz 1274’te Konya’da Hak’ka yürümüştür.¹⁸⁷

4.1.2. ŞEYH SADREDDİN-İ KONEVİ’NİN ESERLERİ

Sadreddinin eserleri Muhyiddin felsefesinin Anadolu’da yayılmasında oldukça etkili olmuştur. Konevi’nin, Muhyiddin’in kendi hayatında bir çok hücumlara uğramış ve İslamiyetle uzlaşmış gibi görülmüş olan fikirlerini itidalli bir görüşle şerh ve tefsir eden eserleri vardır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ CERAN, Ahmet Şeref, **Şeyh Sadreddin Konevi**, Konya 1995, s.43.

¹⁸⁷ CERAN, **Şeyh Sadreddin Konevi**, s.42, bkz. Resim 13-14.

¹⁸⁸ ÜLKEN, **a.g.e.**, s.134.

Sadreddin-i Konevi'nin eserlerinin isimleri çeşitli araştırmacılar tarafından bir liste halinde belirtilmiş fakat bu eserlerin isimlerinde ki ihtilafli noktalar öyle bırakıldığı gibi, eserlerin muhteva ve yazılış sıraları tespit edilememiştir.¹⁸⁹

Eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

İcazül-Beyan(felsefi ve tasavvufi bir eseridir.) Mittah-Ul-Gayb (ilahiyat, hikmet ve felsefeye aittir.)¹⁹⁰ Tercüme-i Miftah-ül gayb, an-Nefahat al-İlahiye Şerh Hadis al-Erbain, Tabsiret al-Mubsed ve Teskiret al-Muntehi (Tasavvuf ilkeleri) Şerh al-Esmail-Hüsna-Resalefi Hakk el-Nehdi, Mevarid Zev'il-İhtisas ila Makasıt il-ihlas Mukartabat (Nasreddin Tusi ile Mektuplaşmalar).¹⁹¹

Konevi'nin felsefesi mistik bir karakter taşır, izlediği yöntem mükâşefe yoludur. Gönül temizliği ile gerçekleri ve ilahi sırları öğrenme yoludur.

Kelâmcıların ve felsefecilerin yöntemlerinden, hoşlanmamıştır. Sünnet Ehli'nin görüşlerinde kalmaya çalışmıştır. O'na göre insan-ı kamilin yetişmesi Tanrı'nın varlığının en güzel kanıtıdır. Sadreddin-i Konevi, tasavvufi görüşlerinde İslâm'a bağlı kalmak istemiştir. Daima delillerini Kur'ân, hadis ve eski sufilerin sözlerinden vermiştir. O'nun eserleri Anadolu'da Türk-İslâm kültürünün yayılmasında etkili olmuştur. Bu bakımdan Sadreddin-i Konevi'nin Türk-İslâm felsefesinde özel bir yeri ve değeri vardır.¹⁹²

Sadreddin-i Konevi, tasavvufta olduğu kadar, şer'i ilimlerde, zahiri fenlerde de çok ileri gitmişti. Bilhassa hadis ilminde en yüksek dereceye ulaşmıştı. Hadiste icâzet verirdi. Dergâhına zamanın emirleri, beyleri, bilginleri vezirleri, sultanları devam eder, feyz alırlardı. Eflaki, Mu'inuddin Pervâne'nin, Sadreddin hazretlerinden İbn Esir'in (Ö.1210) hadise ait en güzel eseri olan Cami'ü'l-usûl kitabını okuduğunu yazmaktadır. Devrin meşhur kişilerinden Sadedin Hamevi, Cündî, Fahreddin Irakî, gibi niceleri ondan ders almıştır.¹⁹³

¹⁸⁹ KEKLİK, a.g.e, s.XIX.

¹⁹⁰ CERAN, a.g.e, s.59.

¹⁹¹ ÇUBUKÇU, İ. Agah, **Sadreddin Konevi**, T.T.K.Y, Ankara, 1989, s.69.

¹⁹² ÇUBUKÇU, İ. Agah, **Türk İslâm Düşünceleri**, T.T.K.Y., Sayı 8, Ankara, 1989, s.71-73.

¹⁹³ CAN, **Mevlânâ'nın Hayatı**, s.143.

4.1.3 EKBERİYE TARİKATININ KURULMASI

Anadolu Selçuklu Sultanının değer verdiği zatlardan biri de Sadreddin-i Konevidir. Anadolu Selçuklu Türkiye'sinin fikir ve ruh yapısını dokuyan bilginler arasında görülenlerden olan Şeyh Sadreddin-i Konevi¹⁹⁴ 1247 den itibaren Konya'ya yerleşmiş bugün kendi adı ile bulunan caminin bulunduğu yerde ki zaviye ve medresesinde eğitim ve öğretim ile meşgul olmuştur.¹⁹⁵

Üvey babası İbnü'l Arabinin eserlerini okuyarak onlara şerhler yazarak hocasının Vahdet-i Vucud felsefesini tanıtmaya ve yaymaya çalışmıştır. Çok sayıda talebe yetiştirerek Anadolu'da Ekberiyeye hareketinin Muallimliğini yapmıştır.

Konevinin felsefesi mistik bir karakter taşır. İzlediği yöntem mükâşefe yoludur. Başka bir deyişle gönül temizliği ile gerçekleri ve ilahî sırları öğrenme yoludur.¹⁹⁶

Sadreddin-i Konevi'ye göre batıldan zahire doğru perde perde açılan beş merteye vardır.

1. Alemü'l-maani (Varlık fikre çıkmadan önceki şeyhi sabit)
2. Alemü'l-hudüs (Varlığın gölgesinin ilk inkişaf ettiği yer)
3. Alemü'l-meliküt (Nüfus-ü felakiyenin oluşturduğu yer)
4. Alemü'l-hayal (İnsan zihri ve fikrinin doğduğu yer)
5. Alemü'l-mülk (Duyulur alem)¹⁹⁷

Görülüyor ki Sadreddin-i Konevi metafiziği Vahdet-i Vücutla Yunan felsefesini birbirine doğru yaklaştırıyor ve nisbeter basitleştiriyor.

Konevi, inanç sorunlarında Ebu Halifenin ve Maturidinin görüşlerini devam ettirmeye çalışmıştır. Yeni Eflatunculuğun¹⁹⁸ bazen etkisinde kalmıştır. Tasavvufta bazen Gazalinin, bazen de Muhyiddin İbn Arabi'nin etkisi görülür. Konevi tasavvufi

¹⁹⁴ KÜÇÜKDAĞ, Yusuf , ARABACI, Caner, **Selçuklular ve Konya**, Mikro Yayınları, Konya, 1999, s.208.

¹⁹⁵ BAYRAM, Mikail, **Dünden Bu Güne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Ünü.**, S.Ü. Basımevi, 1999, s.243.

¹⁹⁶ ÇUBUKÇU, **a.g.e.**, s.70.

¹⁹⁷ ÜLKEN, **a.g.e.**, s.135.

¹⁹⁸ Bkz, Tasavvufun Menşeleri

görüşlerinde İslama bağlı kalmak istemiş ve daima dediklerini Kuran, Hadis ve eski sufilerin sözlerinden vermiştir. Onun eserleri Anadolu'da Türk İslam kültürünün yayılmasında etkili olmuştur. Bu bakımdan Konevinin Türk-İslam felsefesinde özel bir yeri vardır.¹⁹⁹

“Muhyiddin İbnü'l-Arabiye ‘Şeyh-i ekber’ unvanı dolayısıyla Ekberiyye, soy nisbetinden ötürü Hâtemiyye ve Arabiyye, mahlası Muhyiddin’e nisbetle ve Muhyiyye adlarıyla anılan bir tarikat nisbet edilmiştir. Ancak böyle bir tarikatın mevcudiyeti ve mahiyeti konusunda gerek tasavvuf ehli gerekse tasavvuf tarihçileri değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. İbnül-Arabi'nin talebeleriyle ilişkilerine ve bu talebelerin ifadelerine bakılarak ortada adı konulmamış bir irşad faaliyetinin mevcut olduğu düşünülebilirse de bu faaliyetin diğer tarikatlardaki gibi müteselsil olarak nereye kadar devam ettiğini bilinmemektedir. Sadreddin Konevi'nin vasiyetinde, ‘Benimle bu yol seddedildi’ derken kendisinden sonra gelen bazı meşhur sufiler arasında ‘hırka-i Hâtemiyye’yi giydikleri iddiasında bulunanlar olmuştur. Suyuti, Şârâni, İbn Hacer el-Heytemi, Zekeriyâ el-Ensîri, Kuşâşi, Gümüşhanevi, Emr abdukkâdir el-Ceziri ve Murtaza ez-Zebid bunlar arasında zikredilebilir. Ayrıca ‘müşabâke’ tarzı bir yolla ondan kendilerine ulaşan bir silsile olduğunu ileri sürenler de vardır.

Bunun yanında bazı tarikatların kolları (özellikle Şâzeliyye, Senüsiyye, Nakşibendiyye, Ni'metullâhiyye, Yâfiyye ve bazı Kâdiriyye kolları) kendi silsilelerinde İbnül-Arabi'nin de adını zikrederler. Bazılarına göre Ekberiyye adıyla müstakil bir tarikat yoktur. Bu adla meşhur olan tarikat aslında Kâdiriyye'nin bir şubesidir. İbnü'l-Arabi de bu tarikatın ikinci piridir. Rivayete göre Abdulkadir-i Geylani, ‘Hırkamı vefatımdan sonra Mağrib'den zuhur edecek olan Muhyiddin’e giydirin’ diyerek muridlerine vasiyette bulunmuş ve bu hırka Şeyh Cemâleddin Yunus b. Yahyâ el-Hâşimi vasıtasıyla İbnü'l-Arabi'ye giydirilmiştir. Ayrıca ekberiyye'yi Enesiyye'nin ve Mehdeviyye'nin bir şubesi olarak görenler bulunduğu gibi İbn Meserre'nin takipçisi olarak görenlerde vardır. Ancak bütün bunlar birer yakıştırmadan öteye geçmemektedir.

¹⁹⁹ ÇUBUKCU, a.g.e., s.73.

Diğer bir görüş, Ekberîyye adı verilen tarikatın Abdülğani en-Nablusi (ö. 1143/1731) tarafından kurulduğu şeklindedir. Birçok tarikattan icazet alan ve aynı zamanda İbnü'l-Arabi'nin fikirlerine bağlı bir sufi olan Abdülğani en-Nablusi, tarikatının esaslarını anlattığı bir mektubunda bunlardan birincisinin 'esmâ yolu', ikincisinin de 'ilim yolu' olduğunu ve bu ikinci esasta üstadının İbnül-Arabi olduğunu söyler.

Öte yandan İbnü'l-Arabi tarikinin gizli bir yol olduğunu da söylenir. Ekberîyye'yi entellektüel veya felsefî tasavvuf olarak görenler ve tarikat adı yerine 'mektep' adıyla tanımlayanlar da olmuştur ki doğrusu budur.

Melâmet ve fütüvvet gibi Ekberîlik de bir nesve ve zevk hali, bir irfan yoludur²⁰⁰

²⁰⁰ İslâm Ansiklopedisi, C.10, s.544.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1 SONUÇ

Oğuz Türkleri Anadolu'ya yerleştikleri zaman, İslâm alemindeki tasavvuf cereyanı altında şekillenen dini hisler, Anadolu Türklerinin tekkeler vücuda getirmesine ve dolayısıyla tarikatların oluşmasına neden olmuştu. Anadolu Selçuklu Devleti kuvvetlenerek birçok Türk-İslâm merkezleri teessüs edince, etraftan gelen veya orada yetişen dervişler, şeyhler, Anadolu coğrafyasında kuvvetli bir tasavvuf cereyanı uyandırmaya muvaffak oldular.

Bu şekilde cereyan eden tarikatlardan olan Mevlevilik ve Ekberilik'de ferdi ve dünyevi hayattan tecride değil de, hayat boyu realist olarak eğitim ve öğretime devam ettirerek dünya üstünde faydalı olmaya yöneltmiştir. Nitekim geniş çapta İslamiyet'ten kaynaklanan "Ahilik"te de bir amaca hizmet ederken, sosyo-ekonomik ihtiyaçların karşılanmasını da hedefleyen dinamik bir örgütlenme olarak tecelli eder. Zaten büyük ölçüde bu sayede XII. yy'da Anadolu'da Ahi birlikleri kurulmuş ve Bizans ekonomisine üstünlük sağlanarak XIX. yy'a kadar etkinlikler devam etmiştir.

Yapılan birlik ve dayanışma sistemi temelinde Anadolu insanı sosyal, kültürel, ekonomik ve hatta siyasî yapılanma içinde kendini büyük ölçüde geliştirmiş ve toplumda refah sağlanabilmiştir.

XIII-XIV.yy'da Konya'da,Türk-İslam ülkelerinin,İslam sufizminin mimarları;Hz.Mevlânâ,Şems Tebriz-i, Sadreddin-i Konevi gibi seçkin şahsiyetler,tekkelerde ortaya koydukları tasavvuf ve felsefeye dair eserlerle Anadolu'da aydınlanma çağını başlatmıştır.Bu alt yapı sonucu Konya Halkı,tarihin hemen her devrinde orta yolu seçmiştir,eğitim açısından gelişmeye açık hale gelmiştir.

Mevlevilik, Ekberilik, Ahilik ve diğer tarikatlar, çağa uygun biçimde toplu yaşama anlayışını geliştirmek için ortaya çıkmıştır. Devlet yönetimindeki en üst seviyedeki insandan alt tabakaya kadar olan ve zaviyeler, bunlarla ilgili tarikatlar, devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlar, devlet toplantılarına sivil toplum örgütleri olarak katılmışlardır. Anadolu

Selçuklu Devleti, dolayısı ile başkenti Konya bu sayede dönemin en uygar siyasi yapılanması olmuştur.

Selçuklu Konya'sı yazılanlardan da anlaşıldığı gibi bu sayede eğitime çok önem vermiştir. Çünkü o dönemde açılan eğitim kurumları, milli değerlere manevi inançla sahip çıkan, yeniliklere açık insanlar yetiştirmeyi hedeflemiştir. Bunun için çok sayıda mektep ve medrese yapılmış ve öğrenciler çok yönlü yetiştirilmiştir.

Konya kültür ortamında yetişen büyük mutasavvıf ve düşünürler, ilahî aşkın temelinde tüm insanlığı sulh ve sükûnete davet etmiştir.

Kısaca Hz. Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi'nin münasebetlerini şu şekilde ifade etmekte yarar görüyorum:

Ahi Evran'ın 1274 yılında ölen Sadreddin-i Konevi ve Hz. Mevlânâ ile çağdaş bulunduğunu söyleyen bazı araştırmacılar bu konuda belgelere dayanan ciddi araştırmalarında bize, şu bilgileri veriyor.²⁰¹

«Ahi Evran neslinden merhum Şeyh Said'in hitapları arasında bulunan yazma bir belgede; debbağlık Adem Peygamber'den başlatıldığı gibi, tarihi gerçeğe uygun olarak Ahi Evran da Abbas'ın 13'üncü göbekten torunu olarak gösterilir. Ahi Evran'a kadar gelen pirlere adı sıralandıktan sonra da, Kırşehir'e yerleştirilir. Ejderha hikâyesi, Ahi Mehmet adında birine hizmet ettiği ve bu zatla aralarında geçen bazı menkıbeler ve kerametler anlatılır. Orhan Gazi zamanında 93 yaşında öldüğü; Ebû İshak, Geyikli Baba, Hacı Bektaş ve Abdal Musa ile çağdaş oldukları bildirilir. Hacı Bektaş Velâyetnâmesi'nden de öğrendiğimize göre; Ahi Evran, Alaeddin Keykubat'ın çağdaşıdır. Doğduğu yer belli değildir. Bir süre Konya'da oturmuştur. Halktan kaçınır, gizli yaşarmış. Sonra Denizli'ye gitmiş. Orada Bahçivanlık yapmış ve tekrar Konya'ya dönmüş. Şems-i Tebrizi'ye biat ederek tasavvuf dersi almış ve bir derviş olmuş. Konya ulemâsı bu hâlden gücenmişler. Alâeddin'e şikâyet etmişler. Ahi Evran da ulemâyaya ve sultana gücenerek, Konya'dan yine Denizli'ye gitmiş. Sultan bu durumdan üzülenek,

²⁰¹ TARIM, C. Hakkı, **Tarihte Kırşehir-Gölşehir**, İstanbul, 1946, s.78, ANADOL, a.g.e., s.49-50.

arkasından Sadreddin-i Konevi'yi yollamış. Birlikte Konya'ya dönmüşler. Fakat Ahi Evran Konya halkına gücendiği için çok kalmayıp, Kayseri'ye gitmiş. Debbağlıkla geçinmeye başlamış, renk-renk sahtiyan işlemiş. Bu hâlini kıskanan bir dabak ustası valiye gidip «Bu adam dabakhânede konuk olup deri işler, miriye vergi vermez» diye şikâyette bulunmuş. Vali, Ahi Evran'ı yanına çağırmak için adamlar yollamış. Bunlar dabakhâneye vardıklarında, Ahi Evran'ın yanında bir ejderha görmüşler ve korkarak kaçmışlar. Bu ejderin ateş gibi parlayan gözlerinden kinaye (Ahi Evran) adını almış. Kayseri'de de çok durmayıp, Kırşehir'e göçmüş ve orada ölmüş.»

Bilindiği gibi Konya, Anadolu Selçukluları'na İznik'in Haçlılarca alınmasından sonra 1098'de başkent olmuş ve bu tarihten itibaren de içtimai, siyasi,askeri ve kültürel müesseselerin de merkezi olmuştur. Fakat buna mukabil Ahi Teşkilatı Konya'da fazla bir gelişme imkanı bulamamıştır. Çünkü Ahilerin gerek Konya'da çok büyük nüfuza sahip olan Mevleviler ve gerekse Moğol baskısı altında bulunan merkezi idare ile yıldızı bir türlü barışmamış ve böylece her iki taraf arasında mücadeleler sürüp gitmiştir. Mesela Hz. Mevlânâ'nın hocası Şems-i Tebrizi, Ahi Evran ve Hz Mevlânâ'nın oğlu Alaaddin Çelebi'nin öldürülmesi de hep bu mücadeleler yüzünden olmuştur.²⁰² Bir kısım Ahi ileri gelenleri Moğol baskısının ulaşamadığı yerlere gitmişlerdir.

Ahi Evran'ın başta Konya'ya dönüşü özellikle Mevleviler tarafından hoş karşılanmamış, Moğol yönetimini benimseyen Mevlevilerle ahiler arasında çekişmelerin şiddetlenmesine zemin oluşturmuştur. Mevlevilerle Ahiler arasında cereyan eden çekişmenin bir diğer sebebi de; Türkmenlerin devlet yönetiminde bulunan Fars unsuruna karşı çıkmaları ve yönetimi ele geçirme arzusundan kaynaklandığı ifade edilmektedir.²⁰³

Ahi Evran ve müridleri, diğer Türkmenlerle birlikte putperest Moğol istilasına ve Moğol yönetimini benimseyenlere karşı direnmişlerdir.

²⁰² ATÇEKEN, a.g.m., s.16.

²⁰³ ERKEN, a.g.e., s.37.

Özellikle Kayseri şehrinde olan ahiler bu direnişlere öncülük etmişlerdir. Fakat ihanete uğrayan ahiler kılıçtan geçirilmiştir. Ahi Evran'ın o anda tutuklu oluşu katliamdan kurutulmasını sağlamıştır.²⁰⁴

Ahiliğin Mevlevilik ile ileri derecede ilgili olduğu görülür.

Mesneviyi meydana getirmeye sebep olan ve Mevlânâ'dan sonra aşıkları tarafından tanınan Çelebi Hüsameddin, Konya Ahilerinin Piri sayılan Ahi-Türk'ün oğluydu. Böylece Mevlânâ ve Mevlânâ'nın yanındakiler, ilk zamanlardan itibaren fütüvvet ehliyle kaynaşmışlardı. Mevlânâ'nın coşkunluğuna tahammül edemeyip, onu beğenmeyen bazı ahilerin, yani fütüvvet şeyhlerinin bulunmasına rağmen, ahilerin çoğunluğu ve fütüvvet ehli onu sevmekte ve kendilerinden saymakta idiler.²⁰⁵

Diğer taraftan Kırşehir Medresesi yanında hangah kuran ve adı geçen medresenin Mevlevilik kürsüsünü işgal eden Şeyh Süleyman Türkmani'nin bir Mevlevi şeyhi olması da, Ahilik ile Mevlevilik arasındaki ilişkilerin ileri olduğunu dorular.²⁰⁶

Bunların yanında Ahi Evran ve çevresi ile Hz. Mevlânâ ve çevresi arasındaki ayrılık üç başlık altında incelenebilir:

Bunlardan biri; tasavvuf alanında olup, Hz. Mevlânâ'nın "Seyr-i Süluk" da benliğe dönük, yani subjektif yolu tutması, Ahi Evran'ın ise dışa dönük, yani objektif yolu benimsemesidir.²⁰⁷ Bunun dışında, daha önce de bahsedildiği gibi Moğolların Anadolu'yu işgalinden sonra gerçekleşen ihtilaftı.

Bir diğeri ise, geçmişten süregelen İslam dünyasında akılcılar ve sezgiciler arasındaki mücadelenin devamı idi. Kısaca bu hususu şu şekilde aktarabiliriz: "Büyük bir akılcı olan Ahi Evran'ın hocası Fahrüddin-i Razi ile Hz. Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulema Bahauddin Veled arasında bu

²⁰⁴ BAYRAM, M., "Anadolu Selçukluları Devrinde, Anadolu Bacıları Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", **Bulleten**, Sayı 180, Ankara 1981, s.465.

²⁰⁵ GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik**, (yayınevi yok), İstanbul, 1953, s.73.

²⁰⁶ ANADOL, **a.g.e.**, s.73.

²⁰⁷ ATÇEKEN, **a.g.e.**, s.12, BAYRAM, **Ahi Evran**, s.91.

hususla ilmi münakaşalar olmuştur. Harezmi Sultanı Muhammed Harizmşah da Fahrüddin-i Razi'yi destekleyince Bahaüddin Veled, oradan göç ederek çeşitli ziyaret ve hac farızasından sonra Anadolu'ya geldi. Fahrüddini Razi'den ders alan ve ondan büyük ölçüde etkilenen Ahi Evran da zaten Bahauddin Veled'den önce Anadolu'ya gelmiş bulunuyordu. Yani Bahauddin Veled ile Fahrüddin-i Razi arasındaki ihtilaf Ahi Evran ile Sultanü'l uleme arasında, daha sonra da Hz Mevlânâ ile Ahi Evran arasında devam etmiştir. Hz. Mevlânâ eserlerinde birçok kere Fahrüddin-i Razi'ye ve felsefecilere tenkitler yöneltmiştir ki kasıt Ahi Evrandır. Ahi Evran ile Sadreddin-i Konevi arasında bu tenkitlere dayalı bir ayrılık da bulunmaktadır.²⁰⁸

Ahi Ahmed'in Mevlânâ'nın müridleri ile tartışma ve kavgaları olmuştur. Bu yüzden bir Mevlevî hayranı olan Eflâki, Ahi Ahmed'i kötüler. Ahilerle Mevlânâ'nın çevresinde toplananların arasındaki geçimsizlikleri Eflakî şöyle naklediyor.²⁰⁹

“Çelebi Hüsameddinle bir Hangâh'ın şeyhliğinin verilmesi için tören tertib edilmektedir. Sultandan ferman çıktıktan sonra devrin ulularının ve Mevlânâ'nın huzurlarıyla yapılan bir törende Ahi Ahmed; “Ben bu adamı bu havalide şeyhliğe kabul etmiyorum” dedi. Bunun üzerine herkes birbirine girdi.”

Mevlânâ: “Günahkâr, Tanrı kapısından reddedilmiş ve kovulmuş olan Ahi Ahmedî büyüklerin ve emirlerin şefaatiyle kulluğa kabul etmeyip: “O bizim cinsimizden değildir” dedi. Bir daha o zavallının yöresinden geçmedi. O talihsiz de o uğursuzluk içinde öldü. Onun gençlerin ve müridlerinin çoğu Mevlânâ'nın kulu ve müridi oldular. Muhibleri onun bu terbiyesizliğini sultanın kulağına ulaştırdılar. Sultan onu öldürmek istedi. Fakat Mevlânâ Hazretleri razı olmadı ve bir daha onu büyüklerin toplantı ve mahfillerine sokmadı.

²⁰⁸ ATÇEKEN, a.g.e., s.16.

²⁰⁹ KAYAOĞLU, İsmet, **Mevlânâ ve Mevlevilik**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2002, s.62-63.

Öyle anlaşılıyor ki Ahiler arasında biraz olsun farklı tutumlar vardı. Eski Ahiler Mevleviliği destekliyor; yeniler ise kendilerini farklı görmek istiyordu.

Mevlânâ'nın mektuplarının ışığı altında Ahilerle Mevlevilerin ilişkilerinin iyi olduğu gözüküyor. Nitekim onun çevresinde Ahi unvanı taşıyor ve ona sevgi ve saygı duyan birkaç ahi ismine rastlamaktayız.²¹⁰ Daha öncede bahsettiğimiz gibi Mevlânâ'nın müridi ve halifesi çelebi Husameddin'in babasının adı Mehmed b. Ahi Türk'tür. Onun için Çelebi Hüsameddin'e de Ahi Türkoğlu Denmiştir.

Celâleddin Rumi Konya ahilerinden saygı görmüştür. Bir mektubunda Büyük vezir Teceddin Han Ahi Mehmed hakkında atıfet talebinde bulunmuştur.

Bir Ahi lideri olan Ahi Ahmedşah'ın Mevlevilerin yanında iyi bir yeri vardır. Eflaki'nin anlatımında bu zat zengin bir kişi olup, Sultan Veled yönetimi sırasında Mevlevilerin onunla iyi ilişkiler içinde idi. Hatta bir Moğol prensi Konya'yı almayı tasarlarken onu bu fikrinden ahi Ahmedşah vazgeçirmişti.²¹¹

Yine aynı tarihlerde ve yanı şehirde yani Konya'da yaşanmış olan meşhur mütefekkir Mevlânâ Celaleddin Rumi ile Saredin Konevi arasında yakın bir dostluğa şahid olmaktayız. Mevlânâ ve etrafındakilerin hayatını kaleme alan Ahmet Eflaki'nin Menâkibü'l-Arifin adlı eserinde sık sık Mevlânâ'nın Konevi ile dostluğu anlatılmaktadır. Mevlânâ ile, Sadreddin Konevi arasında çok sık münasebetler olmuş her iki düşünür birbirlerinin sohbetlerine iştirak etmişler, hem dini ilimlerde hem de diğer alanlarda karşılıklı olarak, birbirlerinden sözleri üzerine söz söylememiş ve birbirlerine gayet samimi ve son derece mütevazı davranmışlardır.

Rivayetlere göre Sadreddin Konevi kendisinden bir yıl önce vefat eden Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırmak istemiş ancak bu mümkün

²¹⁰ KAYAOĞLU, a.g.e.,s.83-84.

²¹¹ KAYAOĞLU,a.g.e., s.92.

olmamıştı. Mevlânâ'nın vefatına çok ağlamış defninden sonrada 40 gün ziyaret için gidip gelmiştir.

Başlangıçta Mevlânâ'ya ve semâya muhalif bulunan Konevi nihayet onunla dost olmuş, birçok önemli davet ve toplantılarda onunla birlikte bulunmuştur.²¹²

Mevlânâ'nın vefatından sonra bir süre daha yaşamış olan Sadreddin, onun vefatına hayli üzölmüş görünüyor. Bir ziyafette mahfil emiri Kemaleddin Sadreddin'e hitaben:" Alemde İslam dininin şeyhi" diye seslenince, Mevlânâ'yı kastederek şöyle demekten kendini alamaz: "Dünyada İslam'ın şeyhi bir kişiydi o da gitti. Böylece onun ölümüyle cemiyetimizin bağı çözüldü. Mana gerdanlığındaki, ortadaki İnci kayboldu. Artık bundan sonra işlerin ve cemiyetin düzeni bozulacaktır."²¹³

Mevlânâ, Konya'da Saray ileri gelenlerine ahlak ve hoşgörü telkinleriyle, Sadreddin Konevi'yi, hadis alimliği ile Ahi Evran da esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak, sanat ve ticaret ahlakını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle, halka yaşama ve direnme gücünü vermişlerdi. Bunu yaparken zaman zaman birleştikleri ve ayrılığa düştüklerini gözlemlemek mümkündür.

Anlatmaya çalıştığımız bu isimler Anadolu'nun onurlu Türk halkına, başı dik, kendine güvenen ve minnetsiz yaşa yeteneğini kazandırmakla kalmamış, halka Türklüğü beden, İslâmiyet'i de o bedene canlılık veren bir ruh gibi aşılamlışlardır.²¹⁴

Sadreedin-i Konevi, Mevlânâ Celaleddin ve Ahi Evran XIII. Asır Anadolu'sunda önemli şahsiyetler olarak dikkat çekmektedirler.Genel şöhretlerini Konya'da elde ettikleri gibi, en verimli çalışma ve eserlerinde bu şehirde vücuda getirmişlerdir.Özellikle Hz. Mevlânâ ve Sadreddin-i Konevi'nin yaşları hemen hemen aynı olup doğum ve ölüm tarihleri de birbirine yakındır.Sadreddin Konevi

²¹² TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1971, 76 numaralı not.

²¹³ GÖLCÜK, Şerafettin, "**Sadreddin Konevi**", **Selçuk Dergisi I**, Sadreddin Konevi Özel Sayısı, s.65.

²¹⁴ ANADOL, **a.g.e.**, s.51.

Mevlânâ ile aynı yıllarda doğmuş (605/1207) ve ondan sonra (673/1274)vefat etmiştir.²¹⁵

İlk sıralarda olmasa bile zaman içinde Sadreddin-i Konevi ile Mevlânâ Celaleddin yakın dostluk ve iyi münasebetler içinde bulunmuşlardır.Mevlânâ'nın cenaze namazı Sadreddin-i Konevi kıldırmasına dair vasiyeti bunun bir delilidir.Bazı meşrep farklılıkları olmakla beraber birer mutasavvıf olarak görüşlere sahiptiler.²¹⁶

Aynı zamanda bu perspektifte başka bir isimde dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi, Anadolu Selçuklu Sultanları, halkın dini eğitim ve öğretimiyle yakından ilgilenmişlerdir. Ahi Evran, Gıyaseddin Keyhüsrev'e sunduğu "Letaif-i Hikmet" adlı siyaset namasında: "Allah, insanı yemek, içmek, giyinmek ve mesken tutmak için yaratmıştır der.Hiç kimse, bunları yalnız halledemez diyerek, halkı; demircilik, marangozluk gibi çeşitli sanat kollarına yönlterek, her çeşit sanatın toplumda icra edilmesini" tavsiye etmiştir.

Böylece devleti, halkın sanat ve eğitimine yön vermeye ve bu eğitimi desteklemeye çağırmıştır.

Gerek Ahi Evren, gerekse Mevlânâ ve Sadreddin-i Konevi, zaviye ve dergahlarında mesleki, dini ve ahlaki bir formasyon kazandıran eğitim yuvaları oluşturmuşlardır.Bunu yaparken de gayri Müslimlere sınaî, iktisadi, dini ve sosyal kültürel yönden münasebetleri neticesinde islami teblige dayalı olarak, İslamlaşma sürecine vesile olmuşlardır.

Yine bu isimler İslam tasavvufu çerçevesi içinde, İslami Türk edebiyatında toplulukları Kur'an dairesinde, öğretme ve eğitmeye, bilinçli bir inanca yöneltmeye mütemayil bir üslup geliştirilmiştir.²¹⁷

Hız. Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi'nin eğitimdeki rollerini ise şu şekilde toparlamak mümkündür:

Çeşitli medeniyetlerin beşiği Konya'da, adı geçen şahsiyetlerin yaşadığı dönemde bilim ve fikir adamları, sultanlardan da büyük himaye ve teşvik

²¹⁵ GÖLCÜK, a.g.m., s.57.

²¹⁶ GÖLCÜK, a.g.m., s.68.

²¹⁷ GÖLCÜK, a.g.m., s.89.

görmüştür. Bu devirde Anadolu'da 183 eser yazıldığı tespit edilmiştir. Bunların yazarlarının sayıları da 72 olarak belirlenmiştir, o dönemde bilim ve fikir hareketlerinin dili Farsça'dır.²¹⁸

Şunu önemle belirtmek gerekir ki, bu bilginlerimizin tasavvufi görüşlerinde İslam'a bağlı kalmak istenmiştir. Bu görüşle İslam'ın ve ona dayalı iktisadi hayatın savunuculuğunu yapmışlar ve eserleri de Anadolu'da Türk-İslam kültürünün yayılmasında etkili olmuştur.

Tasavvuf tarihi ve tarikatlar üzerine çalışan araştırmacılar, Mevlânâ, Sadreddin Konevi ve Ahi Evran'ın menkıbelerden arındırılmış tarihsel kişilikleri ve yaşadığı zamana iz bırakan faaliyetlerini çoğu zaman işlemişlerdir. Onların özellikle Konya halkının eğitimindeki rollerini Selçuklu göğünü bir an aydınlatıp sonra kaybolan yıldızlara benzeterek ifade edebiliriz. Onlar Tasavvuf tarihinin mistik ve faydalı düşünce üreten 3 önemli isimdir. Bu isimler kendi düşüncelerinden hareketle reel hayata dönük bir takım eğitici roller üstlenmişlerdir. Şimdi özetle durumu değerlendirelim.

Mevlevi tarikatı, Mevlânâ'nın tasavvufi düşüncelerini esas kabul eden bir tarikat olup, Anadolu, Balkanlar, Kıbrıs, Arabistan yarımadası, Kuzey Afrika'da gelişme göstermiştir. Böylesine geniş bir coğrafya da özellikle şehirlerde yayılan tarikat, siyasi ve ekonomik yönden güçlenmiş, buda kültürel bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Mevlevilik ve bu tarikat çerçevesinde oluşan kültürel gelenek ve edebi muhit, Mevlânâ ile on üçüncü yüzyılda başlamış ve yirminci yüzyıla dek süregelmiştir. Anadolu o yüzyıllarda düzensizlik ve çöküntü içinde iken, Mevlânâ'nın eğitici, hikmetli veciz söz ve düşünceleri, devlet büyükleri ile kurduğu iyi ilişkiler, sohbet meclisleri, vaazları, şiiri, manevi bir teselli kaynağı olmuş²¹⁹ ve o zamanda atılan kültür ve sanat tohumları, dalga dalga yayılmıştır. Mevlevihaneler; bilim, sanat, edebiyat, v.b. alanda pek çok muhiti birleştirmiştir.

Mevlevihaneleri yüzyıllar boyu fikir ve sanat eğitiminde gerçek birer mektep vazifesi görmüştür. Mevlevihaneler böylece okuyup, yazma öğrenmekten,

²¹⁸ GÖLCÜK, a.g.m., s.125.

²¹⁹ AÇIK, Nilgün, “Divan Edebiyatı Mevlevilik Etkisi ve Mevlevi Şairler”, Doktora Tezi, (Basım yeri ve tarihi yok)

astronomiye, ilahiyattan tasavvuf yolu ve psikolojiye kadar pek çok sahada faaliyetler göstermiştir. Mevlevilik insanı sevmek Allah'ı sevmektir düsturundan hareketle, hizmeti esas kabul etmiştir. Ferdin ruhsal eğitimi için edep esastır. Mevleviliğe girmek isteyeninin soyu, tavır ve hareketleri incelenir, sonra alınırlardı. Bu tesirledir ki yetişen şair, sanatkar v.b. sayısı diğer tarikat ve mesleklerde çalışanlara göre daha çoktu.²²⁰

Mevlevilik eğitici yönüyle, halktan yüksek tahsilli aydınlara varıncaya kadar, her meslekten insana hayat görüşü kazandıran disiplin sistemidir.²²¹ Dergahlarda resim, müzik, teship, cilt, minyatür, matematik, astronomi, aşçılık, marangozluk, dokumacılık, oymacılık v.b. dersler de seçmeli olarak verilmişti. Ruhsal açıdan olgunlaşma amacıyla hücreye yerleşen dervişler, genellikle bir meşguliyet, bazen de bir gelir kaynağı olarak el sanatları ile uğraşmış; bu sayede Türk sanatına güzel eserler kazandırmışlardır.

Onlara saygınlık veren bu durum, güzel sanatların bütün şubelerinin etkin olarak eğitim-öğretim verdiği ve pek çok sanatçı yetiştirdiği Mevlevihaneler, diğer mistik kurumlara göre daha erken bir dönemde imparatorluk tarikatı olma özelliğini kazandırmışlardır.²²² Eğitim ve öğretim merkezi olan Mevlevihaneler, güzel sanatlarda birebir ilgilenen yönetim desteği ile oldukça bayındır hale gelmiştir.

Bu kuruluşlarda eğitimci kimliği ile, ilham kaynağı olan Mevlânâ, medrese eğitimi almış olup, eserlerinde eğitime, bilgiye, hikmete dair pek çok düşünceye yer vermiştir. Örneğin; Mecâlis-i Seba'nın V. Meclisinde bilginin önemi ve bilgili insan üzerinde durulmaktadır. Mesnevisinde de Mevlânâ;

Maksat kıssadan hisse anlatmak

Yoksa sana hikaye anlatmak değil²²³ mısrası ile ruh eğitimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta Mevlânâ'nın Divan-ı Kebir ve Mesnevi'si

²²⁰ AÇIK, Nilgün, “Mevlânâ ve Mevlevi Tarikatının Eğiticiği”, **3. Uluslar arası Mevlânâ Kongresi**, s.99-105.

²²¹ AÇIK, **Mevlânâ**, s.107

²²² İŞİN, Ekrem, “Mevlevilik”, **Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c.5, s.425.

²²³ ÇELEBİOĞLU, Amil, **Mesnevi-i Şerif, Ash ve Sadeleştirilmesiyle Manzum Nahifi Tercümesi**, İstanbul, 1967, c.II, s.108

Mevlevihanelerde ders olarak okutuluyordu. Bu da gerek Mevlevihane ve gerekse tekkelerde Mevlevi muhiplerinde şiir eğitimine saygıyı ve ilgiyi arttırıyordu.

Zaman zaman Mevleviliği âdap, erkân, anane ve terim özellikleri ile kaside, gazel gibi mükemmel şiirler yazmış, yoğun anlatımlı divanlar oluşturulmuştur.

Mevlevi müziğinin de ilk tohumlarını atan Mevlânâ ve Sultan Veled'tir.²²⁴ Onları takiben tarih boyuca Mevlevihaneler, birer Türk müziği konservatuvarı gibi görev yapmışlardır. Mevlevi müziğinin asıl merkezi İstanbul Mevlevihaneleridir. Mevlevi müziğinin, başlıca formu olan Mevlevi ayinleri, Türk müzik tarihin en sanatlı eserleridir.

Müzik ve şiirinin yanı sıra, hat sanatına da önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bugün müze ve kütüphane koleksiyonlarını süsleyen "El-Mevlevi" ünvanlı, Mevlevilere ait hat örnekleri, müstakil bir müze ve koleksiyonu dolduracak sayıda. Mevlevi çilesi gibi, hat eğitiminin de büyük bir sabır gerektirmesi, Mevlevileri bu sanata yönlendiren başlıca unsur olmuştur. Birer eğitim merkezi olan dergahlarda hüsn-i hat, başlı başına bir güzel sanat dalı olarak gelişmiş ve bu alanda bir çok sanat eseri meydana getirilmiştir. Her çeşit yazıda başarılı olan Mevlevi hattatlar talik hattını tercih etmişlerdir.²²⁵

Mevlevilikte yazı ve resme de önem verilmiştir. Bu tarzda pek çok eser meydana getirilmiştir. Konusu Mevlevilik olan yazı resimlerinin hemen hepsi, Mevlevi sanatkarlar tarafından yapılmıştır.²²⁶

Mevlevi mimarisi, on üçüncü yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti'nin büyümesine paralel olarak, Konya, İstanbul, Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Kastamonu, Afyon, Yenişehir olmak üzere çeşitli Mevlevi âsitâneleri, çeşitli yerlerde kurulan yüz on iki Mevlevi zaviyesi ile, Anadolu, Balkanları Ortadoğu, Arabistan Yarımadası ve Afrika kıtasının kuzeyi olmak üzere geniş bir coğrafyada

²²⁴ ULUDAĞ, Süleyman, **İslâm Açısından Mûsiki ve Sema**, İstanbul, 1999, s.368

²²⁵ ÖZSAYINER, Z. Cihan, "Mevlevi Hattatlar", IX. Vakıf Haftası Kitabı, Haz. İbrahim ATEŞ, Ankara, 1992, s.125.

²²⁶ AÇIK, **Mevlânâ**, s.107.

hüküm sürmüştür. Mevlevilikte mimari konusu, Bârihüda Tanrıkorur'un adı geçen ayrıntılı çalışması olduğundan sınırlı tutulmuştur.²²⁷

Ahiliğin halkın üzerindeki eğitimine tesirlerini ise şu şekilde belirtmek mümkündür:

Ahilik Anadolu'da çok yönlü ve çok amaçlı bir kurum olarak gelişti. Çeşitli belgeler, Anadolu'da ilk sanat kurumunun debbaglık yani deri işçiliğinin geliştiğini ve bunu başlatan kişinin yani sanat pirinin de Ahi Evran Nasırüddin Mahmut (1172-1262) olduğunu bildiriyor. Deri işçiliği at eyeri, kayış ayakkabı her tür sıvı ve kuru eşya konan tulumlar, torbalar, kovalar gibi şeyler için önemliydi.

Ahi sanat kollarının sayısı kısa sürede otuz ikiyi, daha sonraları yüzleri buldu. Birçok meslek kollarında gitgide bu kurumun çalışma alanına sokuldu. Ahilerde, meslek ve sanat alanlarında yamak , çırak, kalfa, usta hiyerarşisi bulunduğu gibi, Ahi zaviyelerindeki üyelerin bilgi ve kültür düzeylerinin yükselmesi içinde, yedi yada dokuz basamaklı bir hiyerarşisi bulunduğu gibi, Ahi zaviyelerindeki üyelerin bilgi ve kültür düzeylerinin yükselmesi içinde, yedi yada dokuz basamaklı bir hiyerarşi vardı. Ahi zaviyelerinde zaman zaman toplanan esnaflar ve sanatkarlar, toplum yaşam kuralları yurttaşlık görevi, askerlik ödevi ve genel bilgiler yönünden özenle eğitilirdi. Zaviyelerde üyelere, fütüvvetnamelerdeki toplum yaşam kurallarından 740'ı, en aşağıdaki üyelere 124'ü öğretilirdi.²²⁸

Ahilikte ona kural bir sanat yada meslek sahibi olmaktır.

Büyük Türk ekonomisti, sanat ustası Nasırüddin Ahi Evran ahlak, konukseverlik,yardımseverlik ve sanatın karışımı olan Ahiliği örgütlemiştir. Zaman içinde Ahiliği saygın bir kurum haline getirmiştir. Çeşitli hükümdarlar tarihsel akış içinde bu kuruma üye olmayı onur saymışlardır. (Orhan Gazi: 1324-1362 ve oğlu I.Murat: 1362-1389)²²⁹

Sadreddin Konevi öncülüğüne Ekberiyeye tarikatının halk üzerindeki etkisini de şöyle belirtmek mümkündür:

²²⁷ AÇIK, **Mevlânâ**, , s.108.

²²⁸ ÇAĞATAY, **a.g.e.**, s.45.

²²⁹ ÇAĞATAY, **a.g.e.** ,s .47

Özellikle şunu belirtmekte yarar vardır. Sadreddin Konevi sadece Tefsir-Hadis-Fıkıh gibi şer’i ilimleri okutarak ve öğrencileri ile Müslüman halka bunları okutarak ömrünü geçiren bir din alimi değildi.

O islami ilimleri öğrenmiş, ama daha çok deruni zevkler, felsefi bilgiler ve farklı bir tasavvuf halesi içinde yetişmiş; mütefekkir, sûfi, bizzat bilgilerini kendi ruh dünyasında tecrübe ederek yaşayan bir alimdir. Eserlerinde yer yer belirttiği gibi onun öğretisi “yüce ruh yapılı kişilere yöneliktir.”²³⁰

Konevi, hadisi ve ilimlerini, hadis sevk tekniğini bilmektedir. O, klasik hadisçilerin yolu yanında, tenkide uğrayabilecek, ama kendi inancına göre güçlü sayılan yollarla da hadisleri vermiştir.²³¹

Siyasi ve içtimai hadiselerin tesiriyle oluşup gelişen İslam tasavvufunun Anadolu’da yerleşmiş Türkler arasında ayrı bir yeri vardır. İslam ahlâk veya kültürüne, yahut her ikisine de sahip Ekberîye tarikatı Anadolu halkı için bir eğitim ve öğretim merkezi olmuştur. Sadreddin Konevi’nin öğrenmek için sürekli sual sorması usulü, onun tasavvufta süratle büyük mesafe almasının sebebi gibi görünmektedir.

Bilime düşkün, tasavvufu seven ve tasavvufî arınma yolunda büyük çabalar sarfeden Konevinin, 1254 yılında Konya’da ilmi faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Şu hususu öneme belirtmek yerinde olur ki Konevi, Tasavvufî görüşlerinde İslâm’a bağlı kalmak istemiştir. Bu sebeple delillerini, daima Kur’an, hadis ve eski sufilerin sözlerinden vermiştir. Bu görüşle İslam’ın savunuculuğunu yaparken eserlerinde Anadolu’da bilhassa Konya’da Türk-İslam kültürünün yayılmasında etkili olmuştur. Bu da o’nun Türk-İslâm felsefesinde özel bir yerinin ve değerinin olduğunu göstermektedir.²³²

²³⁰ GÖLCÜK, **a.g.m.**, s.71.

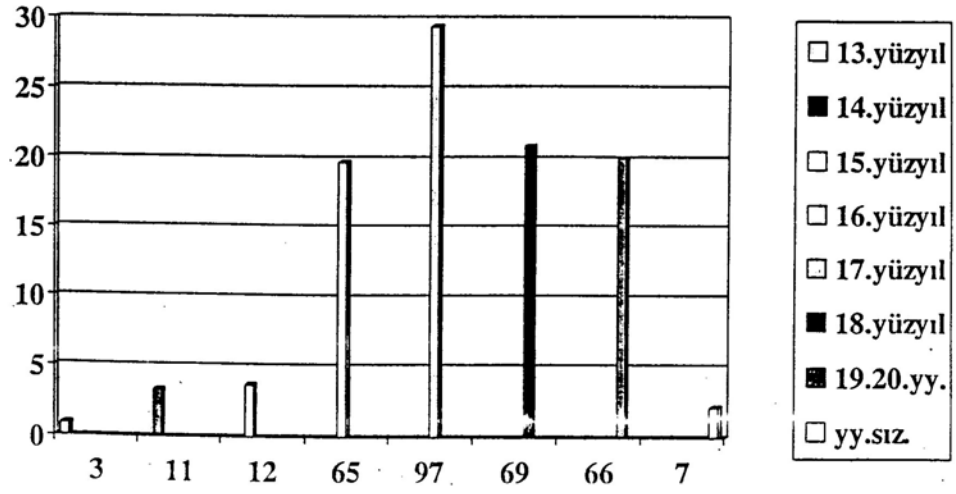
²³¹ GÖLCÜK, **a.g.m.**, s.77.

²³² GÖLCÜK, **a.g.m.**, s.125.

EKLER

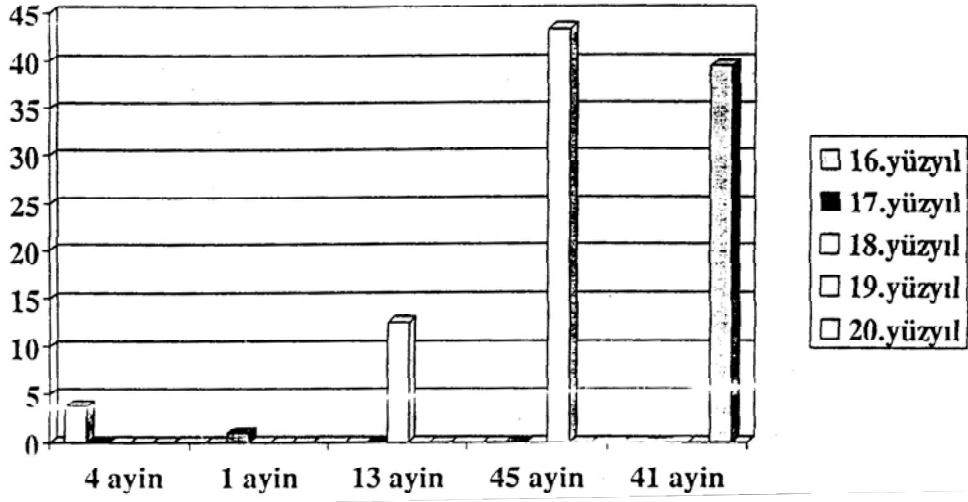
* **Ek-1-2-3-4:** Nilgün AÇIK, Mevlânâ ve Mevlevî Tarikatının Eğitciliği, 3. Uluslar arası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, Bildiriler, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2004, s.111-114.

Yüzyllara Göre Mevlevî Şâirlerin Dağılımı

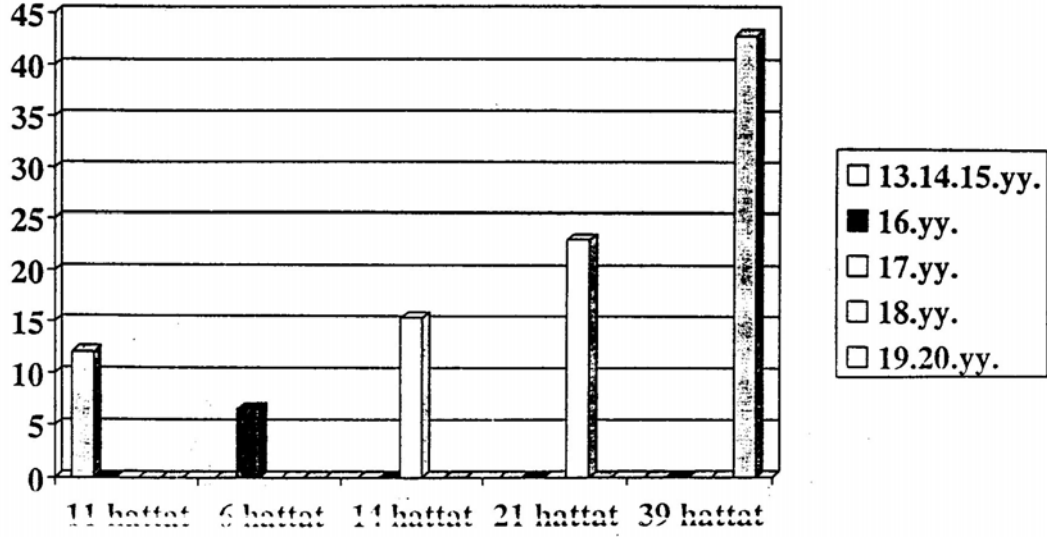
EK-1

Mevlevî Ayinlerinin Yüzyllara Göre Dağılımı

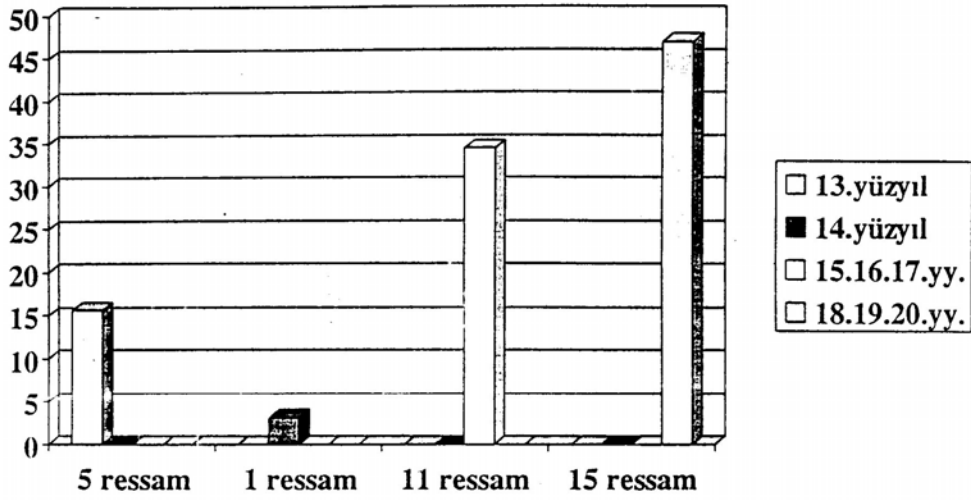
EK-2

Mevlevî Hattatların Yüzyıllara Göre Dağılımı

EK-3

Mevlevî Ressamların Yüzyıllara Göre Dağılımı

EK-4

Nilgün AÇIK, Mevlânâ ve Mevlevî tarikatının Eğiticiği, 3. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, Bildiriler, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2004, s.111-114.

RESİMLER

* **Resim 1:** Konya Halkevi, **Mevlânâ Hakkında**, Yeni Kitap Basımevi 1943

* **Resim 2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12 :**YÖNDEMLİ Fuat, **Mevlevilikte Sema Eğitimi** ,Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay.,Ankara,1997.

Not : Resim 8-9-10-11-12

Yenikapı Mevlevihanesi, 5 Eylül 1961'de yanmadan önce, orada bulunan Mevlânâ Celaleddin Rumi Hazretlerine ait bir sema gazeli; Hattat Hulusi Efendi tarafından Mevlevi Padişah Sultan Mehmet Reşad'ın arzusu ile yazılmıştır.

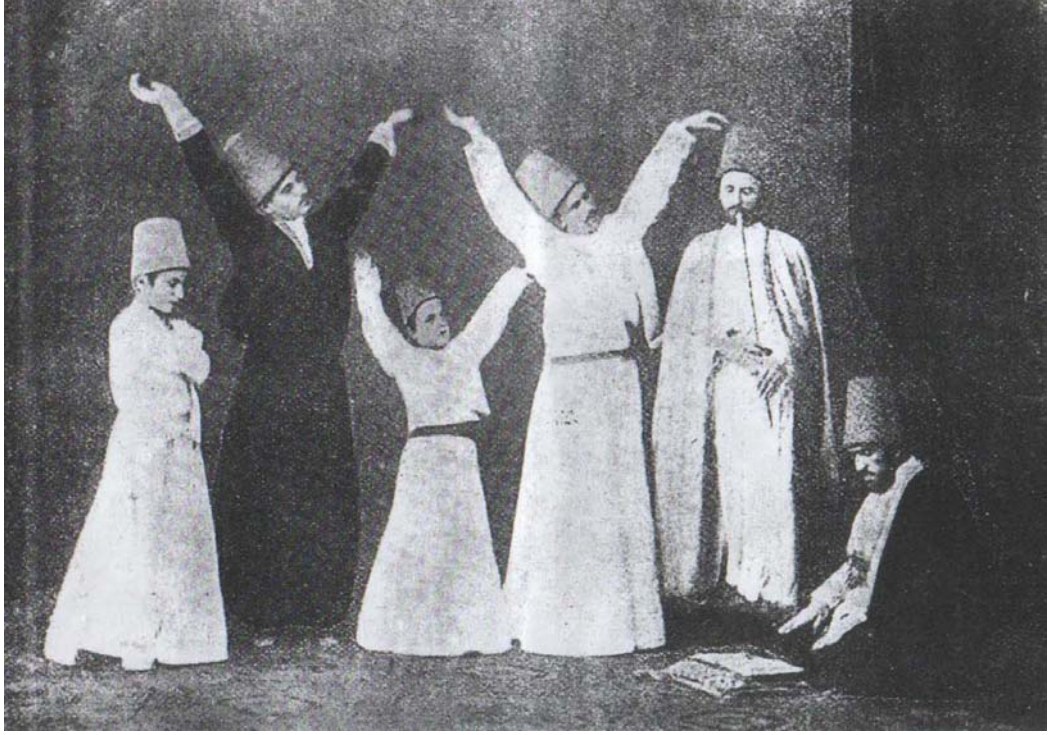
* **Resim 13:** Hasan **ÖZDEMİR**, Selcuk Dergisi 1 Sadreddin Konevi Özel Sayısı.

* **Resim 14:** M.Ali **UZ**, **Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri**, Dizgi matbaa, Konya, 1993.

* **Resim 15:** **Mevlevi Albümü**, İnkilap Kitabevi, İstanbul, (basılış yeri yok)

* **Resim 16:** Konya Mevlânâ Türbesi, <http://tr.wikipedia.org>

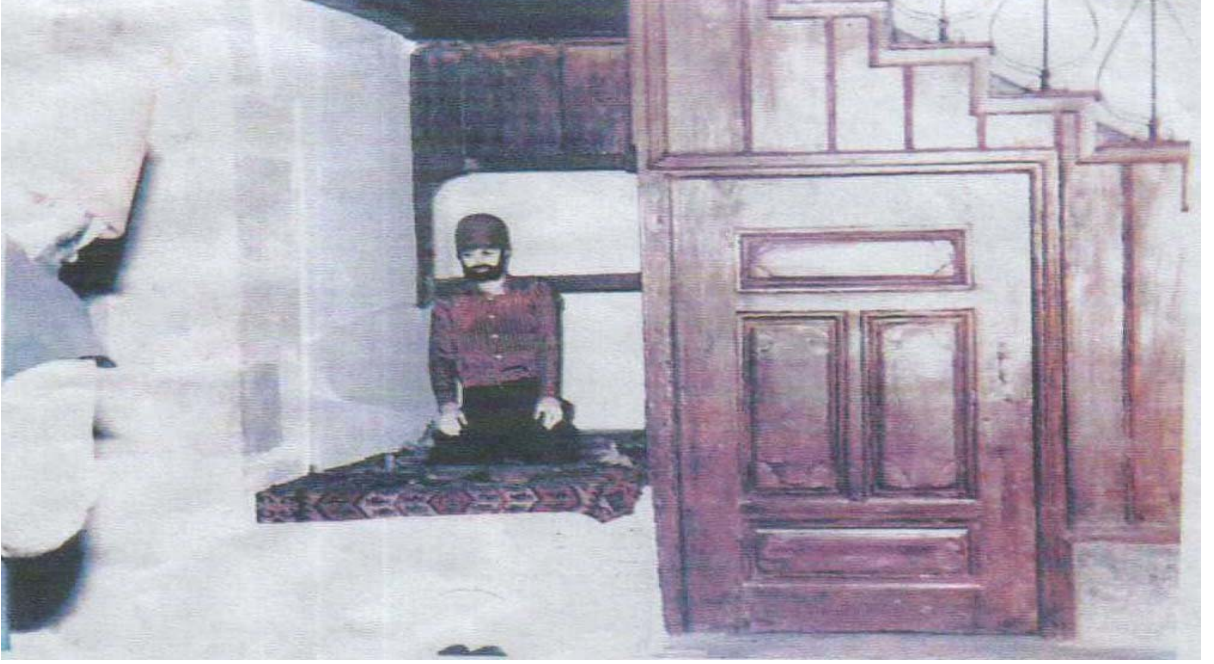
* **Resim 17-18-19-20-21-22:** Mehmet **ÖNDER**, **Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar**, Maarif Basımevi, Ankara, 1957

Resim 1
Mevlevi Ayinleri
(Konya Halkevi, **Mevlânâ Hakkında**, Yeni Kitap Basımevi 1943)

Resim 2
Matbah-ı Şerif'de "Ateş- bazveli Ocağı"
(**YÖNDEMLİ** Fuat, **Mevlevilikte Sema Eğitimi** ,Atatürk Kültür Merkezi Baş.
Yay.,Ankara,1997.)

Resim 3

Saka Postu

(YÖNDEMLİ Fuat, *Mevlevilikte Sema Eğitimi* ,Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay.,Ankara,1997.)

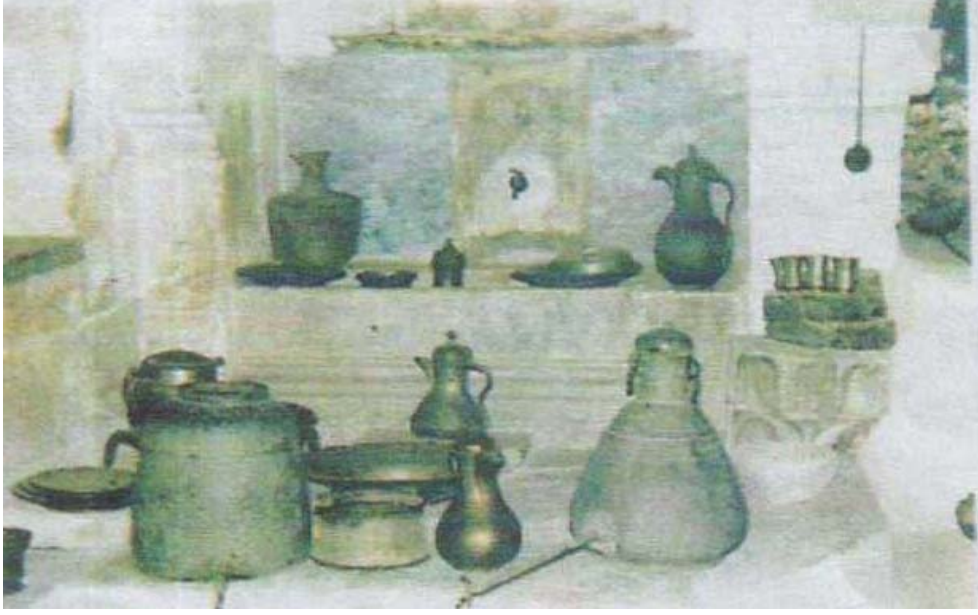
(Çile çıkararak Mevlevi olmak isteyen namzed, dergahtaki ‘Saka Postu’nda 3 gün misafir edilirdi. Saka Postu , Matbah-ı Şerif’in giriş kapısının sol tarafında olan küçük bir set ile ‘ ikrar vermeye’ gelen can 3 gün burada dizleri üzerinde oturur. Çileye soyunup soyunamayacağını düşünür, bir şey okumaz mecburiyet çıkmadıkca konuşmaz ve orada uyurdu.)

Resim: 4
(YÖNDEMLİ Fuat, *Mevlevilikte Sema Eğitimi* ,Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay.,Ankara,1997.)

Resim: 5
(YÖNDEMLİ Fuat, *Mevlevilikte Sema Eğitimi* ,Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay.,Ankara,1997.)

Resim:6
Mevlevi Mutfağı
(YÖNDEMLİ Fuat, *Mevlevilikte Sema Eğitimi* ,Atatürk Kültür Merkezi Baş.
Yay.,Ankara,1997.)

Resim:7
Pirinç Ayıklayan Bir Mevlevi Namzedi.
(YÖNDEMLİ Fuat, *Mevlevilikte Sema Eğitimi* ,Atatürk Kültür Merkezi Baş.
Yay.,Ankara,1997.)

Resim:8

“Sema nedir biliyor musun?. Beli (evet) sesini işitmek ; kendinden kopmak ve O’na kavuşmaktır. Sema nedir biliyor musun?. Dostun halini görüp bilmek ve lahut (ilahi alem) perdelerinden Allah’ın sırlarını işitmektir.”

(YÖNDEMLİ Fuat, Mevlevilikte Sema Eğitimi ,Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay.,Ankara,1997.)

Resim:9

“Sema nedir biliyor musun?. Varlıktan habersiz olmak ve mutlak fanilik içinde beka zevkini tatmaktır. Sema nedir biliyor musun?. Ona (sema’a) karşı duyulan aşkın darbeleri önünde başı(cevgan oyunundaki) top yapmak ve başsız ayaksız koşmaktır”.

(YÖNDEMLİ Fuat, Mevlevilikte Sema Eğitimi ,Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay.,Ankara,1997.)

Resim:10

“Sema nedir biliyor musun?. Nefisle harp etmek; yarı boğazlanmış tavuk gibi toprakta kan içinde çırpınmaktır. Sema nedir biliyor musun?. Yakup Peygamber’in ilacını ve Yusuf Peygambere kavuşmanın kokusunu gömlekten hissedip koklamaktır.”

(YÖNDEMLİ Fuat, **Mevlevilikte Sema Eğitimi** ,Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay.,Ankara,1997.)

Resim:11

“Sema nedir biliyor musun?. Musa Peygamber’in asası gibi, Fir’avun’un (Büyücülerin yaptığı) o sihirlerini her dem yutmaktır. Sema nedir biliyor musun?. Meleğin sığmadığı ‘lima Allah’ sırrına vasitasız olarak ulaşmaktır.”

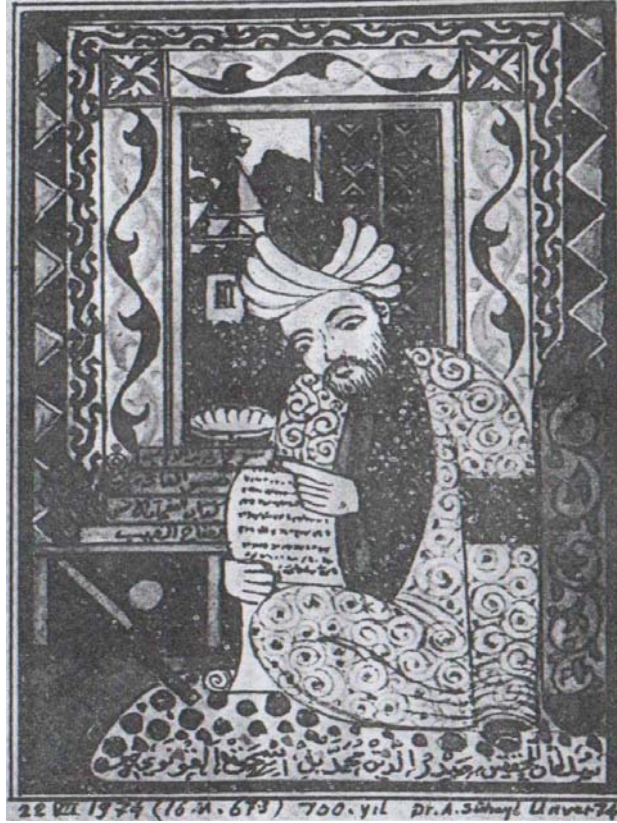
(YÖNDEMLİ Fuat, **Mevlevilikte Sema Eğitimi** ,Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay.,Ankara,1997.)

Resim:12

“Sema nedir biliyor musun?. Şems-i Tebriz-i gibi gönül gözlerini açmak ve kutsi nurları görmektir”.

(YÖNDEMLİ Fuat, **Mevlevilikte Sema Eğitimi** ,Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay.,Ankara,1997.)

Resim:13

Ord.Prof.Dr. A. Süheyl Ünver'in hazırladığı ‘ Sadreddin Konevi Minyatürüdür’.
(Hasan **ÖZDEMİR**, Selcuk Dergisi 1 Sadreddin Konevi Özel Sayısı.)

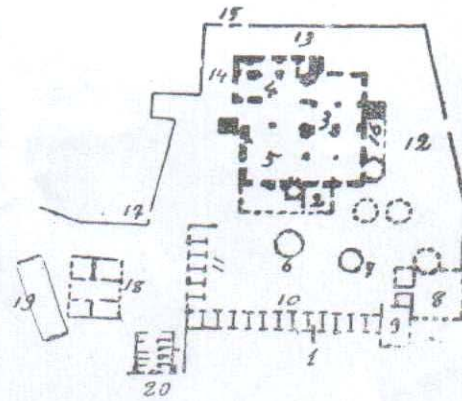
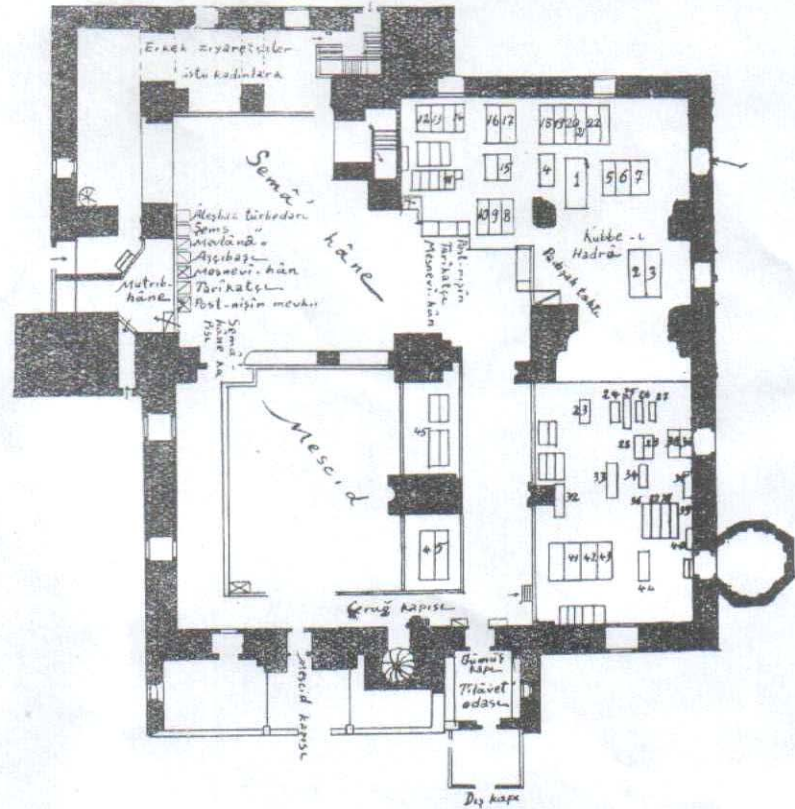

Resim:14

Sadreddin Konevi Ma'muresi'nin, türbe, mescid, kütüphane ve avludan oluşan topluluğunun bugünkü genel görüşü.

(: M.Ali UZ, **Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri**, Dizgi matbaa, Konya, 1993.)

1. Sultân-al-ulemâ
2. Mevlânâ
3. S. Veled
4. Salâhaddin
5. Sipehsâlâr
6. Alâeddin Çelebi
7. Şemseddin Yahyâ
8. Ulu Ârif Çelebi
9. Âbid Çelebi
10. Zâhid Çelebi
11. Kerîmeddin
12. Zâhid Ç. bin Âbid Ç.
13. Kerîmeddin Ç. bin Huseyn Ç.
14. Galib Ç. bin Kerîmeddin Ç.
15. Vâcid Çelebi
16. Edhem Ç. Kızı Zübeyde
17. İbrahim Ç. kızı
18. Karaman beylerbeyi Hasan Paşa
19. Nesib Ç. bin Edhem Çelebi
20. Huseyn Ç. bin İbrahim Çelebi
21. Âdil Ç. bin Yakub Ç.
22. Osman Ç. bin Edhem Çelebi
23. Melike Hâtun
24. Celâle Hâtun
25. Emîr Âlim Çelebi
26. Mevlânâ kızı Melike Hâtun
27. Kerrâ Hâtun
28. Râbia binti Şeyh Ebû-Bekr
29. Abdürrahman Ç. kızı Ârife
30. Hemdem Ç. kızı Feride
31. Hemdem Ç. kızı Nesibe
32. Çelebi Husâmeddin
33. Bostan I. Çelebi
34. Kara Bostan Ç. torunu
35. Ata Çelebi
36. Abdülvâhid Çelebi
37. Sadreddin Çelebi
38. Safvet Çelebi
39. Fahreddin Çelebi
40. Ata Ç. zevcesi
41. Celâleddin Ç. bin Hemdem Ç.
42. Salâhaddin bin Celâleddin Ç.
43. Âbid bin Celâleddin Çelebi
44. Husameddin Hasan bin Sadreddin
45. 6 tane Horasan Erenleri

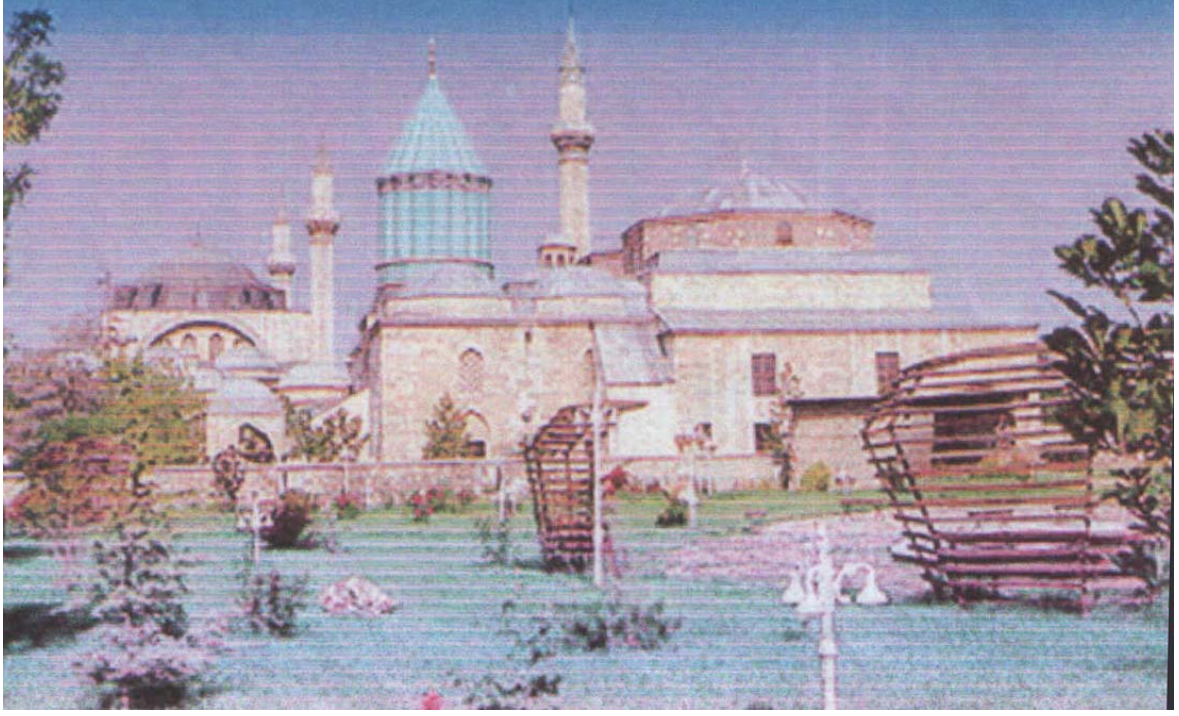

1. Cümle kapısı
2. Türbe kapısı
3. Türbe
4. Semâ'-hâne
5. Mescid
6. Şadırvan
7. Şeb-i Urs havuzu
8. Matbah
9. Meydan
10. Dede hücreleri
11. Dede hücreleri
12. Hadikat-al-ervâh
13. Mezarlık
14. Mezarlık
15. Pîr kapısı
16. Çelebi odası
17. Çelebi kapısı
18. Çelebi dairesi
19. Eski matbah
20. Halâlar

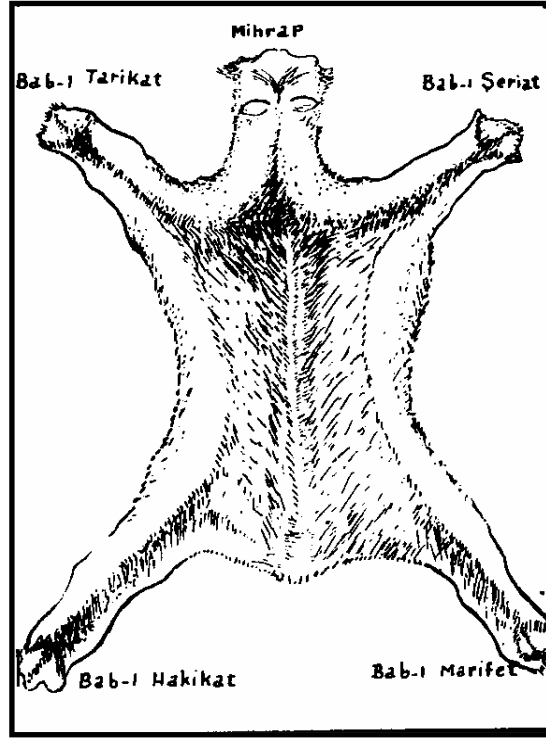
Resim:15

Dergah-In Umumi Planı

(Mevlevî Albümü, İnkilap Kitabevi, İstanbul, (basılış yeri yok), ATÇEKEN Zeki, Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması, TTKY, Ankara, 1998.

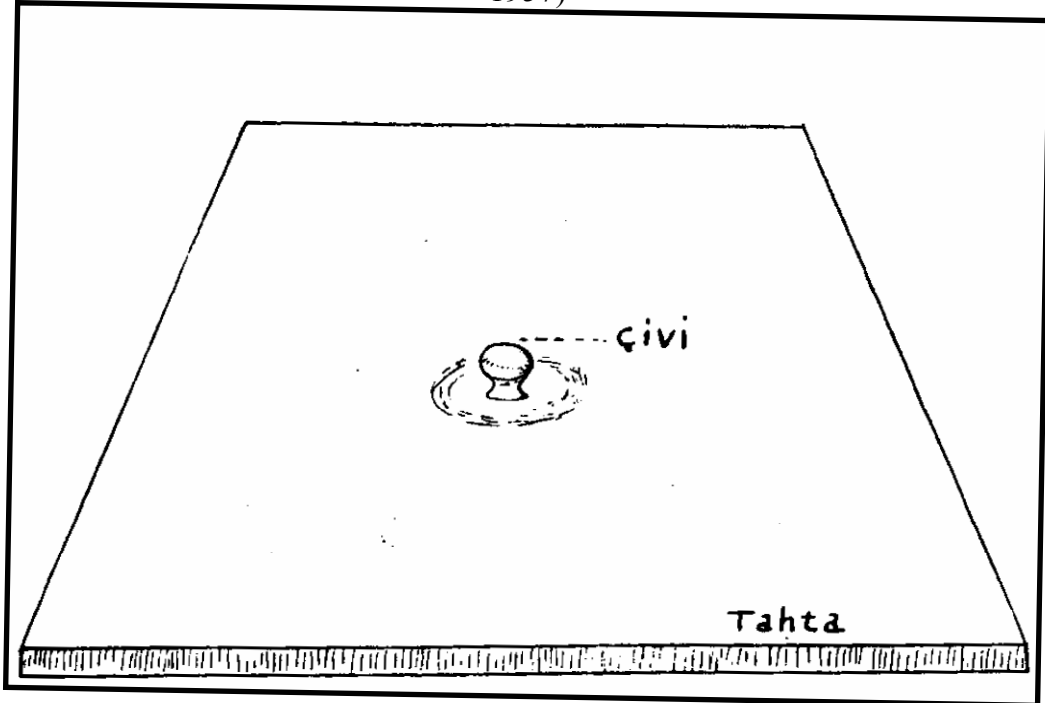
Resim:16
Konya Mevlânâ Dergahı
(Konya Mevlânâ Türbesi, <http://tr.wikipedia.org>)

Resim 17

Post

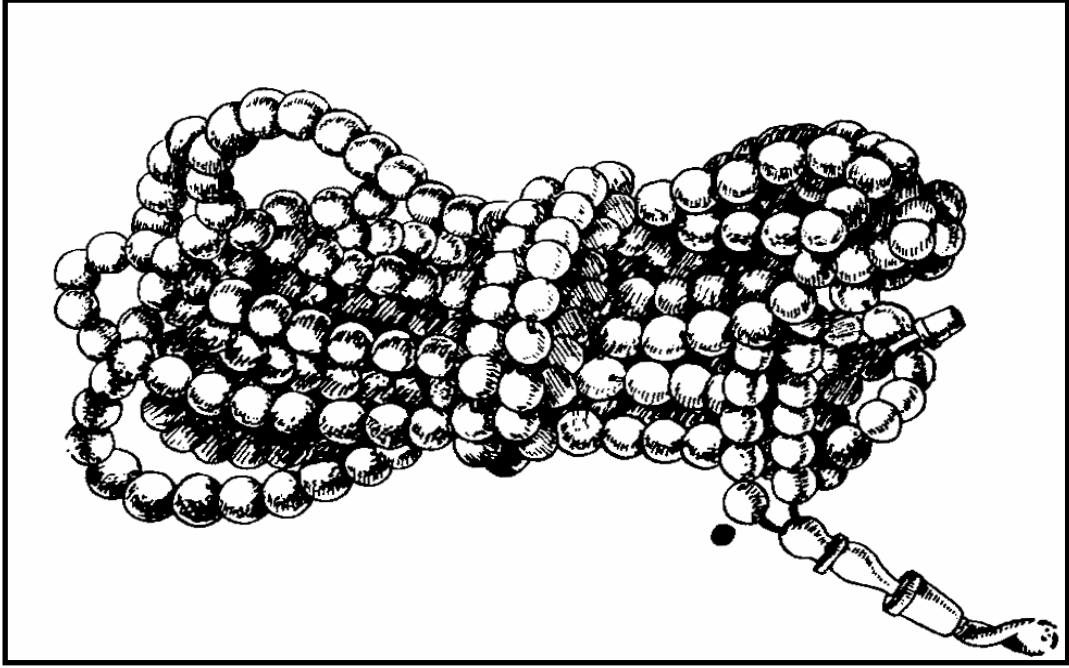
(Mehmet ÖNDER, Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar, Maarif Basımevi, Ankara, 1957)

Resim 18

Semâ Tahtası

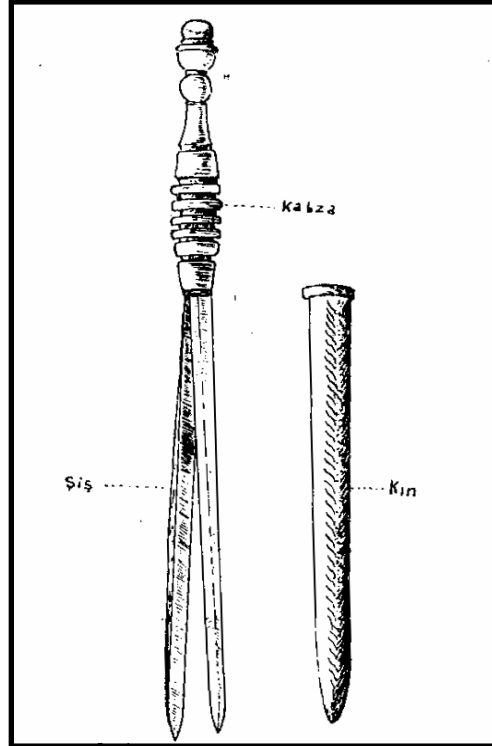
(Mehmet ÖNDER, Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar, Maarif Basımevi, Ankara, 1957)

Resim 19

Zikir Tesbihi

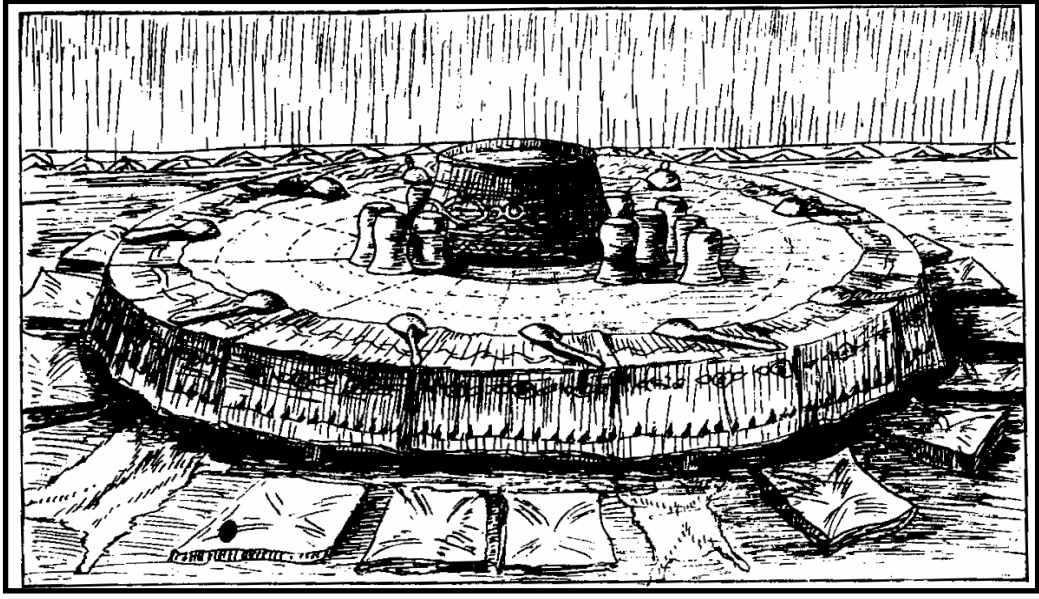
(Mehmet ÖNDER, Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar, Maarif Basımevi, Ankara, 1957)

Resim 20

Pazarıcı Maşası

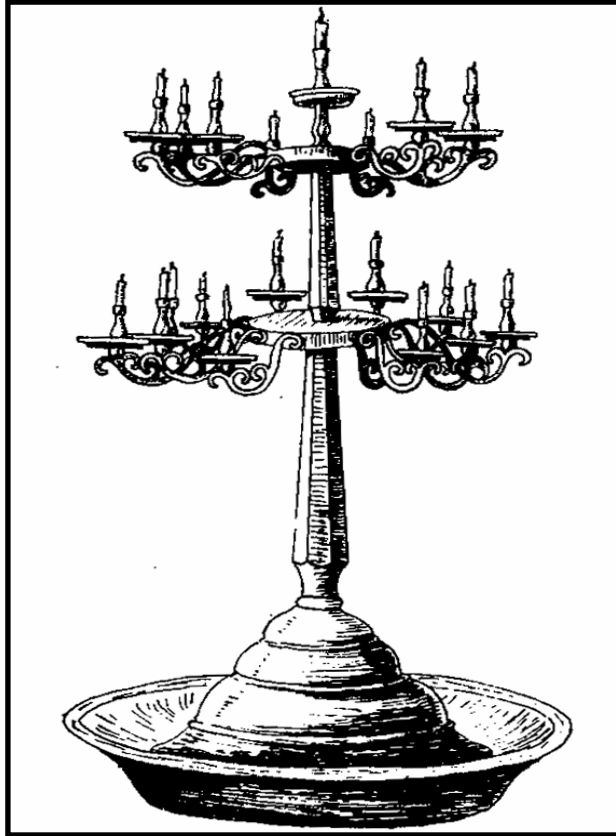
(Mehmet ÖNDER, Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar, Maarif Basımevi, Ankara, 1957)

Resim 21

Somat

(Mehmet ÖNDER, Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar, Maarif Basımevi, Ankara, 1957)

Resim 22

Budaklı Şamdan

(Mehmet ÖNDER, Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar, Maarif Basımevi, Ankara, 1957)

BİBLİYOGRAFYA

- AÇIK Nilgün, “Divan Edebiyatı Mevlevilik Etkisi ve Mevlevi Şairler”. **Doktora Tezi.**
- AÇIK Nilgün, “Mevlânâ ve Mevlevi Tarikatının Eğiticiği”, **3. Uluslar arası Mevlânâ Kongresi**, 5-6 Mayıs 2003, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2004.
- AKYÜREK Ahmet Remzi, **Mevlânânın Mektupları**,C.II, Sebati Basımevi, İstanbul,1937.
- ANADOL Cemal, **İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1991.
- ATASAĞUN Galip, **Mevlânâ Celalettin Rumi ve Mesnevîde Bahsedilen Dinler**, (yayınevi yok), Konya, 2001.
- ATÇEKEN Zeki, “Ahilik, Ahiliğin Kültürümüze Etkileri ve Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Ahi Teşkilatı”, **İpek Yolu**, Sayı: 136, Konya, 1999.
- ATÇEKEN Zeki, **Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması**, TTKY, Ankara, 1998.
- ATEŞ Süleyman, **İslam Tasavvufu**, Yeni Uruklar Neşriyat, İstanbul 1992.
- AYNİ M.Ali, **Tasavvuf Tarihi**, Bayrak Matbaa, İstanbul, 2000.
- BAYKARA Tuncer, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, (yayınevi yok), Ankara, 1985.
- Bayram M., “Anadolu Selçukluları Devrinde, Anadolu Bacıları Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?”, **Bellekten**, Sayı 180, Ankara 1981.
- BAYRAM M., **Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu**, (yayınevi yok),Konya, 1991.
- BAYRAM Mikail, “Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler”, **Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve S.Ü., S.Ü.** Basımevi, Konya, 1999.
- BENNECİ Zühtü, **Tasavvuf**, İ.Ü.E.F.Yayınları, İstanbul, 1946

- BÜYÜKKÜRÜKÇÜ Tahir, **Hakiki Veçhesiyle Mevlânâ ve Mesnevi**, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul, (basım tarihi yok).
- CAN Şefik, **Hz. Mevlânâ'nın Rubaileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- CAN Şefik, **Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri**, Ötüken Yayınları.
- ÇAĞATAY Neşet, "Ahiliğin Türk Ekonomisine Getirdikleri", **Karınca**, TTK Yayınları, Sayı:586.
- ÇAĞATAY Neşet, **Ahilik Nedir?**, (yayınevi yok), Ankara, 1990.
- CELALEDDİN Mevlânâ, **Mektuplar**, (Çev: Abdülbaki GÖLPINARLI), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1969.
- ÇELEBİ Celalettin, "Çelebi Efendi", **İslam Ansiklopedisi**, TDV, VIII, İstanbul 1993.
- ÇELEBİOĞLU Amil, **Mesnevi-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmesiyle Manzum Nahifi Tercümesi**, C.II, (yayınevi yok), İstanbul,1967.
- CERAN Ahmet Şeref, **Şeyh Sadreddin-i Konevi**, (yayınevi yok),Konya 1995.
- CLAUDE Cohen, **İlk Ahiler Hakkında**, Çev: Mürsel Öztürk, (yayınevi yok), Ankara, 1986.
- ÇUBUKÇU Agah, **Sadreddin Konevi**, T.T.K.Y, Ankara, 1989.
- ÇUBUKÇU İ.Agah, **Türk İslâm Düşünceleri**, T.T.K.Y., Sayı 8, Ankara, 1989.
- DOĞAN Ahmet Işık, **Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapılan Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları**, (yayınevi yok), İstanbul, 1977.
- DURU M.C., **Tarihi Simalardan : Mevlevi**, (yayınevi yok), İstanbul, 1952.
- EKİNCİ Yusuf, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, M.E.B., İstanbul, 1999.
- ERKEN Veysi, **Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik**, Kale Ofset Matbaacılık, Ankara, 2002.
- EROĞLU Bahtiyar, "Sadrettin Konevî Külliyesi ve Kütüphanesi", **İpek Yolu**, Konya Ticaret Odası Yayınları, sayı 145.
- ERTEN Hayri "Konya'da Dinsel Topluluklar Cemaatler", **Gez Dünyayı Gör Konya'yı**,İstanbul,2001.

- EYÜPOĞLU İsmet Zeki, **Bütün Yönleri İle Mevlânâ Celaledin**, Özgür Yay., İstanbul 1998.
- FİRUZANFER, **Mevlânâ Celaledin**, (yayınevi yok), İstanbul, 1963.
- G.ÜÇEL Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları**, (yayınevi yok), İstanbul, 2003.
- GENÇ M., “Osmanlı Esnafı ve Devlet İlişkisi”, **Ahilik ve Esnaf**, (yayınevi yok), İstanbul, 1986.
- GÖLCÜK Şerafettin, “Sadreddin-i Konevi” **Selçuk Dergisi I**, Sadreddin-i Konevi Özel Sayısı(basım yeri ve basılış tarihi yok).
- GÖLPINARLI Abdülbaki, **Mevlevi Âdab ve Erkânı**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1963.
- GÜNDÜZ İrfan, “Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri”, **Osmanlı**, (yayınevi yok), IV, Ankara, (Basılış tarihi yok)
- GÜL Muammer, Atilla BAYRAM, Oguzhan HAKKOYMAZ, **Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı**, Konya İl Emniyet Müdürlüğü AR-GE Yayınlan, Konya, 2003.
- GÜLLÜ Sebahattin, **Sosyolojik Açıdan Ahi Birlikleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977.
- GÖLPINARLI Abdülbaki, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul, 1953.
- GÜRATA Mithat, **Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar**, Ankara, 1975 .
- HALICI Fevzi, **Mevlânâ**, (yayınevi yok), Konya, 1982.
- HİDAYETOĞLU Selaheddin, **Hz.Mevlânâ Muhammed, Celaledin-i Rumi Hayatı ve Şahsiyeti**, 723 vuslat Yıldönümü, 1992 ,KONYA.
- IŞIK Emin, **Hz. Mevlânâ'da Vahdet-i Vücut Meselesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, Ankara.
- IŞIN Ekrem, “Mevlevilik”, **Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi,C.V.**, (yayınevi yok), İstanbul, 1994.

- IŞIN Ekrem, “Mevleviliğin Tarihsel Temelleri: Sultan Veled ve Çelebilik Makamının Kuruluşu”, **3. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, Bildiriler (5-6 Mayıs 2003)**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2003.
- İHSANOĞLU Ekmeleddin, “Eğitim ve Bilim”, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi I**, (yayınevi yok), İstanbul, 1999.
- İslam Ansiklopedisi**, cilt.10, M.E.B., İstanbul,1986.
- İZ Mahir, **Tasavvuf**, Rahle Yayınlan, İstanbul, 1969, s.218.
- KAHRAMAN Atıf, **Osmanlı Devletinde Spor**, (yayınevi yok), Ankara, 1995.
- KARA Mustafa, **Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kaşgarlı Mahmud, **Divan-ı Lügat-it Türk**, Çev: Besim Atalay, C.I, (yayınevi yok), Ankara, 1941.
- KAYAOĞLU İsmet, **Mevlânâ ve Mevlevilik**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınlan, Konya, 2002.
- KEKLİK Nihat, **Sadreddin-i Konevi Felsefesinden Allah-Kainat ve İnsan**, T.Ü.E.F.Y, İstanbul, 1957.
- KÖPRÜLÜ Fuat, **Türk Edebiyatı Tarihi**, (yayınevi yok), İstanbul, 1981.
- KÖPRÜLÜ Fuat, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, (yayınevi yok), Ankara, 1959.
- KÖPRÜLÜ Fuat, **Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar**, Ankara, 1986.
- KUZGUN Şaban, **Ahilikte Kalite Kontrollü ve Tüketicinin Korunması**, TSE Yayınlan, Sayı: 321, Ankara 1988.
- KÜÇÜK Hülya, “Sultan Veled’in İbtidâ-Nâme’sine Göre Mevlevi Halifeleri”, **III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi**, Konya, 2004.
- KÜÇÜKDAĞ Yusuf, ARABACI Caner, **Selçuklular ve Konya**, Mikro Yayınları, Konya, 1999.
- KÜÇÜKDAĞ Yusuf, **Osmanlı Dönemi Konya Tekke ve Zaviyeleri**, (yayınevi yok), Konya, 1999.

- NÜZHET Sadettin, “Mevlânâ'nın Türk Musikisi Üzerindeki Tesirleri”, **Konya Halkevi Kültür Dergisi**, Mevlânâ Özel Sayısı, Konya.
- OCAK A.Y., “Din”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, (yayınevi yok), İstanbul, 1998.
- OCAK A.Y., **Türkler, Türkiye ve İslâm**, (yayınevi yok), İstanbul, 2002.
- OCAK A.Y., “Zaviye”, İslâm Ansiklopedisi, XIII.M.E.B., İstanbul, 1986.
- ÖNDER Mehmet, **Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar**, Maarif Basımevi, Ankara, 1957.
- ÖZENDER Hasan, **Konya Mevlânâ Dergahı**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1989 .
- ÖZSAYINER Z. Cihan, “Mevlevi Hattatlar”, **IX. Vakıf Haftası Kitabı**, (Haz: İbrahim ATEŞ), Ankara, 1992.
- SAVAŞ Saim, “Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Osmanlı**, IV, Ankara, 1999.
- SOYKUT R., **Ahi Evran**, San Matbaası, Ankara, 1976.
- SOYKUT Refik, **Orta Yol Ahilik**, T.E.S.K.E. Yayınları, Ankara, 1971.
- ŞAPOLYO Enver B., **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964.
- ŞİMŞEK Muhittin, **Ahilik**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2002..
- TANRIKORUR Ş. Barihüda, “Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri”, **I.Doktora Tezi**, Konya, 2000.
- TANRIKORUR Ş.Barihüda , “Osmanlı Musikisi”, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, II, İstanbul, 1999.
- TANRIKORUR Ş.Barihüda, “Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihaneler'in Yeri ve Önemi”, **S.Ü. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)**, 12-14 Aralık 1988, Konya, 1989.
- TAZAN C. Hakkı, **Tarihte Kırşehir-Gülşehri**, (yayınevi yok), İstanbul, 1946.
- TURAN Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

- TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, (yayınevi yok), İstanbul, 1971.
- ULUDAĞ Süleyman, **İslâm Açısından Musiki ve Sema**, (yayınevi yok), İstanbul, 1999.
- USLUK Feridun Nafiz, **Mevlânâ Celaladdin**, (yayınevi yok), İstanbul, 1937.
- UZEL Nezih, **Mevlânâ ve İnsan**, Göl Yayınları, 1975.
- ÜLKEN H. Ziya, **Tasavvuf**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÜRÜN Ahmet Kazım, “Mevlânâ’nın Edebi Kişiliğini Etkileyen Şahsiyetler ve Eserleri”, **3. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, Bildiriler (5-6 Mayıs 2003)**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2003.
- YAYKUR A., **Tasavvuf Tarihi**, (yayınevi yok), Ankara 1976
- VİTRAY Eva, De, ROUITCH Meye (Çev:ÖZTÜRK Abdulla-Melek), Tarih Öncesinden Osmanlı Dönemine Kadar Konya-Mevlânâ ve Semâ, T.C. Konya Valiliği Yayınları, Konya, 2003.
- YAKIT İsmail, “Batı Düşüncesi ve Mevlânâ’da Kadın”, **3. Uluslar arası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2004.
- YAZICI Mustafa, “Ahiliğin Esnaf Teşkilatındaki Tarihi Gelişmesinin Hatırlattıktan”, **Karınca**, TTK Yayınları, Sayı: 609.
- Yeni Rehber Ansiklopedisi**, 19, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1994.
- YENİTERZİ Emine, **Mevlânâ**, T.D.V.Y., Ankara 1997.
- YESEVİ Ahmet, **Divan-ı Hikmet**, Neşreden: Kemal Erarslan, (yayınevi yok), Ankara, 1974.
2. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2003.
3. Uluslar arası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2004.